

כח וַיְהִי יַעֲקֹב בָּאָרֶץ מִצְרַיִם שִׁבְעַ עֶשְׂרֵה
שָׁנָה וַיהִי יַמִּי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חֲזֵיו שִׁבְעַ שָׁנִים
וְאַרְבָּעִים וּמֵאת שָׁנָה: כט וַיִּקְרְבוּ יָמֵי־
יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא א לבנו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר
לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שְׂיִם־נָא
יָדְךָ תַּחַת יָרְכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וְאַמֻּת
אֱלֹנָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם: ׀ וַיִּשְׁכַּבְתִּי עִם־
אֲבֹתִי וַנִּשְׁאַתְנִי מִמִּצְרַיִם וַיִּקְבְּרֵנִי בְּקִבְרֹתָם
וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֵעָשֶׂה כְּדִבְרְךָ: לא וַיֹּאמֶר
הַשִּׁבְעָה לִּי וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־
רֹאשׁ הַמִּטָּה: פ מח * וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה וַיִּקָּח
אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרַיִם:
ז וַיֵּגֶד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף בָּא
אֵלַיךָ וַיִּתְּחֹק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה:
יז יוֹסֵף אֵל שְׁדֵי נְרָאֵה־אֵלַי בְּלוֹז בָּאָרֶץ

רש"י

(כח) וַיְהִי יַעֲקֹב. למה פרשה זו סתומה, לפי שכיון שנפטרו יעקב ואשתו, נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מִנֶּחֱם הַשְּׁעֻבָּה, שהתחילו לשעבדם. דבר אחר, שבקש לגלות את הקץ לבניו, ונסתם ממנו צ"ר (ז, ט): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמר בו קרינה למות, לא הגיע לימי ישראל למות. (ז"ר שם ז'): ויקרא לבנו לְיוֹסֵף. למי שהיה יכולת צידו לעשות (ז"ר שם ז'): שים נא ירך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת, שאינו מנפה לתשלום גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומִרְחֻשִׁין תחת גופי), ושאינו מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות, ושלא ישוני מזרים עבודה זרה, צ"ר (שם): (ל) וישכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא, שים נא ירך תחת ירכי והשבע לי, ואני סופי לשכב עם אבותי, ותחת תשאני ממזרים, ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה, שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממזרים וקברתני בקבורתם, ועוד, מפניו בכל מקום לשון

ת' מרעיה. וכן בתפילת יקום פרקן, "מרעין בישיון", חליים רעים. (ב) אתי: "בא" בס

וַיֹּאמֶר אֵלֵי הַנְּנִי מִפֶּרֶךְ וְהִרְבִּיתֶךָ וְנִתְּתֶיךָ
 לְקַהֲל עַמִּים וְנִתְּתִי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְיֹרֶעֶךָ
 אַחֲרֶיךָ אַחֲזֹת עוֹלָם: ^ה וְעַתָּה שְׁנִי־בְנֶיךָ
 הַנּוֹלָדִים לָךְ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲדִבְאֵי אֵלֶיךָ
 מִצְרַיִמָּה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה בְּרָאוּבֵן
 וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: ^ו וּמוֹלִדְתֶּךָ אֲשֶׁר־הוֹלִדְתָּ
 אַחֲרֵיהֶם לָךְ יִהְיוּ עַל שֵׁם אַחֲיֵיהֶם יִקְרָאוּ
 בְּנַחֲלָתָם: ^ז וְאֲנִי בָבְאִי מִפֶּדֶן מֵתָה עָלַי
 רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד בְּבֶרֶת־אֶרֶץ
 לְבָא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת
 הוּא בֵּית לָחֶם: ^ח וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף
 וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה: ^ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בְּנֵי
 הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזָה וַיֹּאמֶר קָח־סֵנָא אֵלַי וְאֶבְרַכֶּם: שני

רש"י

עלי גשמים מלהולכה ולקצרה נחצרון, עת הגיד היה, שהארץ חלולה ומונוקטת כצורה: ואקברה שם. לא הולכתי אפילו לזית לחם להכניסה לארץ, וידעתי שיש בלצק עלי, אזל דע לך שעל פי הדיבור קצרתיה שם, שמהא לעזרה לזניה, פשיגלה אותם נחצרון והיו עוזרים דרך שם, יצאת רחל על קצרה וזוכה ומנקשת עליהם רחמים, שנאמר קול צרמה נשמע וגו' (ירמיה לא, יד), והקצרה משיבה יש שכן לפעולתך נאם ה' וגו' ושזו צנים לגבולם. ואונקלוס תרגם פרוצ ארעא, כדי שיעור חרישת יום, ואומר אני שהיה להם קצב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת, קרוואיד"א בלע"ז, כדאמרין פריז וקני (ב"מ ק"א), פמה דמסיק פקלא מצי פרוצא (יומא מג:), וירא ישראל את בני יוסף. בקש לצרכם ונחלקה שכינה ממנו, לפי שעמיד ירבעם ואחאז ללאת מאפרים, והוא וצניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לצרכה: (ב"ב) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כמזכה, ובקש יוסף רחמים על הדבר, ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר

(ד) ונתתיך לקהל עמים. צרני שעמידים ללאת ממני עוד קהל ועמים, ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים, גוי אמר לי על צנימין, קהל גוים, הרי שנים לזד מצנימין, ושז לא נולד לי בן, למדנו שעמיד אחד משצטי ליחלק, ועמה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך וגו' עד בואי אליך. לפני צואי אליך, כלומר שנולדו משפצש ממני עד שצאתי אלך: לי הם. צחצחון שאר צני הם, ליטול חלק צארך איש כנגדו: (ו) ומוולדתך וגו'. אם תוליד עוד, לא יהיו צנימין צני, אלא צחצחון שצטי אפרים ומנשה יהיו נכללים, ולא יהא להם שם שצצטים לענין הנחלה. ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם, כדחצי לרצ תרצו נחלתו, וכל איש ואיש נטל צוה חוץ מן הצכורים, מכל מקום לא נקראו שצטים אלא אלו: (ז) ואני בבואי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להולכתי להקצר צארך כנען, ולא כך עשיתי לאמר, שהרי מתה סמוך לזית לחם: בברת ארץ. מדת ארץ, והם אלפים אמה, כמדת תחום שצת, כדצרי ר' משה הדרכן, ולא תאמר שעכצו

(ד) ומסגי לך: תרגם "והרבייתך", שהוא לי עתיד, בלשון הווה (ר"ל). ובוזה השווה בתרגומו את הלשונות "מפרך" ו"הרבייתך". יש להעיר, שלעיל (כח, ג) תרגם "ויפרך ויפרך", ויפשיך ויפשיך, בלי להוסיף המלה לך (ע' מ"ל). לכנישת שבטין: לקהלות שבטים. תרגם "לקהל" בלשון רבים. ואף שתרגום "עמים", הוא 'עממין', תרגם כאן (ולעיל כח, ג ועוד), שהכונה, שבטים, ש"כל אחד ואחד קרוי עם" (רש"י דברים לג, א) ובהוריות (ה) למדו מכאן שהשבטים נקראו "קהל" * (ה) וקעו: ועתה. יש לפרש שהכונה, 'ולפי זה' (ע' מש"כ לעיל ג, כב). כלומר כיון שהקב"ה הבטיח לי "יהיה ממך", ולא נולד לי אח"כ אלא בנימין, מוכרח א"כ שאפרים ומנשה יהיו לי" (ע' אה"ח). דאחצוילדו: "הנולדים" הוא לי עבר, כדפירשו בגמרא (נדרים ל:). מיתא: עמש"כ לעיל (פד, ל). דילי: תרגם "לי" בלשון הכתוב כמו, אשר לי [שלי]. וכן לקמן (פסוק ו) תרגם "דילך", כמו, אשר לך [שליך] (ע' מש"כ לעיל טו, ג). יהון קדמי: יהיו לפני. אולי דעתו לפרש כתיב"ע, [יהון] מתחשבין לי. ונראה שתרגם על מפני שכבר תרגם לעיל "לי הם", דילי אנון, ואם כן ע"כ מש"כ "יהיו לי" בא לכונה נוספת (ע' נה"ג לעיל כו, ב). (ו) וקנין: "ומוולדתך" פירושו, ותולדותיך, ומשפחתך, והגם שאונקלוס רגיל לתרגם ילדתך (לעיל יב, א; ועוד), פירש כאן לפי הכונה. ע' מש"כ לעיל

(יא, כח). תולד: לשון עתיד, וכן פירש"י. שאם היה "הולדתך" כמשמעו, לשון עבר, היה יוסף מביא אותם לאביו. ועוד למה לא הזכירם הכתוב בחלוקת הארץ להודיע שקיימו מאמר יעקב "על שם אחיהם יקראו בנחלתם" (ע' רא"ם). ודלא כרשב"ם שפי' "הולדתך" לשון עבר, שנולדו בשבע עשרה שנה שחי יעקב אבינו במצרים. ועיין רש"י שפירש לשון הכתוב "אשר" שהכונה, אם (תוליד), אבל אונקלוס תרגם "דחוליד" - אשר תוליד, ולא אם תוליד [אע"פ שחרגם "אשר יעשה" (ויקרא יח, ה) דאם יעבדו]. ודעתו כמש"כ הרמב"ן (לקמן פסוק טו), "ודברו לא יהיה לריק, אבל תוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס וכו' ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד וכו'" (ע"כ). וז"ל הרלב"ג (לקמן פסוק כב), "כי כן מנהג הנביאים לחשוב מה שיהיה כאילו נהיה". (ז) פרוצ: לשון חרישה (עיין לקמן). פרוצ ארעא: [פירושו] כדי שיעור חרישת יום (עיין רש"י). ולפירושו יהיה "כברת" כמו כברת, דומה לכשב - כבש. אמנם אפשר שהתרגום על דרך שכתב רש"י לעיל (כאן ד"ה כברת, ולעיל לה, טו) בשם המדרש (כ"ד פב, ז), בזמן שהארץ מנוקבת ככברה שהניר מצוי. ולכן פירש אונקלוס "כברת" לשון מחרישה (שם אפרים). ט) הקא: כאן. וכן פי' רשב"ם, במלכות הזאת. אבל על פירושו זה הקשה הרמב"ן שדבר זה לא היה צריך יוסף להודיע לאביו שהרי יעקב כבר אמר לו "בניך הנולדים לך בארץ מצרים" (לעיל פסוק ה). ולכן פירש "בוה", בענין הזה, קודם בואך אלי למצרים. ואונקלוס דלא כתיב"ע ורש"י שפירשו "בוה", בשטר [אירוסין] ונישואין. קרבנין: לשון הקרבה, כתרגומו לקמן (פסוק י) על "ויגש". ותרגם לי לקיחה כן מפני שכתוב "קחם... אלי" [וכן תרגם בויקרא טו, ה], "ויקחו את אשר צנה משה אל", וקריבין. קעו: עתה. תרגם "נא" כדרכו, ולא

וַיַּעֲנֵי יִשְׂרָאֵל בְּבָדּוֹ מִזֶּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיֵּגֶשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשָּׁק לָהֶם וַיַּחֲבֹק לָהֶם: וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֲלֵי־יוֹסֵף רְאֵה פָנֶיךָ לֹא פָלַלְתִּי וְהִנֵּה הִרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זֶרְעֶךָ: י וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעַם בְּרָכָיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפּוֹ אֶרְצָה: י וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵל מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיֵּגֶשׁ אֵלָיו: י וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יָמֵינוּ וַיֵּשֶׁת׃ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הֶעָלִיר וְאֶת־שִׁמְאֵל עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שֶׁכַּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הִבְכּוֹר: י וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכּוּ אֲבֹתִי לִפְנֵי אֲבֹתָם וַיִּצְחָק הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מַעֲוֵדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: י

וַיַּעֲנֵי יִשְׂרָאֵל יִקְרָא מְסִיבּוֹ לֹא יְכִיל לְמַחֲזִי וְקָרִיב יִתְהוֹן לְוִתִּיה וְנָשִׁיק לְהוֹן וְגִפִּיף לְהוֹן: י וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מַחֲזִי אִפְּךָ לֹא סִפְרִית וְהָא אֲחִזִּי יִתִּי יִי אִף יִת בְּנֶךָ: י וַאֲפִיק יוֹסֵף יִתְהוֹן מִן קְדָמוֹהִי וְסָגִיד עַל אִפּוֹהִי עַל אֶרְעָא: י וְדָבַר יוֹסֵף יִת תְּרוּיָהוֹן יִת אֶפְרַיִם בְּיָמֵינִיה מִסְמָאלָא דִּישְׂרָאֵל וְיִת מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵלִיה מִיָּמֵינָא דִּישְׂרָאֵל וְקָרִיב לְוִתִּיה: י וְאוֹשִׁיט יִשְׂרָאֵל יִת יָמִינִיה וְשׁוּי עַל רִישָׁא דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעִירָא וְיִת סְמָאֵלִיה עַל רִישָׁא דְמְנַשֶּׁה אֲחִימִנּוֹן לִידוֹהִי אֶרִי מְנַשֶּׁה בְּכָרָא: י וּבְרִיךְ יִת יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יִי דְפָלְחוּ אֲבָהִיתִי קְדָמוֹהִי אֲבָרְהָם וַיִּצְחָק יִי דָן יִתִּי מִדְּאִיתָנִי עַד יוֹמָא הַדִּין: י וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בְּיָמֵינוּ מִשְׁמָאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בְּשִׁמְאֵל מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיֵּגֶשׁ אֵלָיו: י וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יָמֵינוּ וַיֵּשֶׁת׃ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הֶעָלִיר וְאֶת־שִׁמְאֵל עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שֶׁכַּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הִבְכּוֹר: י וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכּוּ אֲבֹתִי לִפְנֵי אֲבֹתָם וַיִּצְחָק הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מַעֲוֵדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: י

י וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכּוּ אֲבֹתִי לִפְנֵי אֲבֹתָם וַיִּצְחָק הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מַעֲוֵדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: י וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יָמֵינוּ וַיֵּשֶׁת׃ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הֶעָלִיר וְאֶת־שִׁמְאֵל עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שֶׁכַּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הִבְכּוֹר: י וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכּוּ אֲבֹתִי לִפְנֵי אֲבֹתָם וַיִּצְחָק הָאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי מַעֲוֵדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: י

רש"י

קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב, ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (הושע יא, ג), תרגלתי רוחי צעקצ צעזל אפרים, עד שלקחם על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לצי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי, לשון מחשבה, כמו הביאי עצה עשי פלילה (ישעיה טו, ג): (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנקסם, הושיאם יוסף מעם צרכיו, כדי ליטעם זה לימין וזה לשמאל, לסמוך ידי עליהם ולזכרם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אציו: (יג) את

אפרים בימינו משמאל ישראל. הנא לקראת חצרו, ימינו כנגד שמאל חצרו, וכיון שהוא הזכור מִיָּמִין לזכרה: (יד) שכל את ידיו. כתרומתו אֶתְּמִינוֹן, זהשכל וזכמה השכל את ידיו לך, ומדעת, כי יודע היה כי מנשה הזכור, ואף על פי כן לא שם ימינו עליו: (טו) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי צרתי, כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים צלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שִׁפְרִים

כלשון בקשה. כתב בכלי יקר, שבמלת "נא" הורה על הזמן ההווה. ור"ל, הנני מברכם כפי הזמן של עכשיו, שהרי עכשיו כולם צדיקים ולא אחוש אל העתיד (שיצאו מהם ירבעם ויהוא - עיין רש"י לעיל פסוק ח, מתחומא ח). י וַיִּקְרָא: לשון רבים, עבר, נקבה, כלשון הכתוב. ומצאנו לשון זה גם בלשון המקרא (תהלים קטז, טו) "יקר בעיני ה'", שפירושו, קשה וכבד (רש"י שם). יבִּיל: יכול, לי הווה. תרגם "יבִּיל", לי עתיד, לפי הכונה. וְנִפְיָה: [כונתו] הקפת הזרוע בצואר (רמב"ם פיה"ש כלים טו, ב). יא) לֹא סִפְרִית: המהר"ל (באר הגולה באר ד), פירש שכונתו, לשון מחשבה, כפירש"י (כאן), ותיב"ע (ע"כ). ונרבותנו ז"ל שימשו בלשון זה הרבה, כמו, "סבור הייתי" (נזיר יא), והשם, סברה - ספר התשובי "סבר". ואולי היה להם הנוסח בתרגום, סְפְרִית, כמו שיש גורסים. [ועי' רש"י (יחזקאל כח, כג) שמשמע מפירושו שכונת אונקלוס, לא עשיתי משפט ודין בעצמי שאהיה בטוח שאוכל עוד ראה פניך. ששורש 'פלל' הוא ענין משפט ודין, כמו (דברים לב, לא) "ואיבנו פלילים" (ע"כ). וצ"ע איך זה פירוש 'סבר'. אמנם לגרסא שלפנינו היה נראה לפרש כונת אונקלוס, לא קְנִייתִי, כתרומתו לקמן (מט, יח).* ואתקלוס דלא כיש מפרשים (הביאם רד"ק ע"ה), שפירשו "פללתי" לשון תפילה, שאפילו לא התפללתי על כך, מפני שהיתה נראית לי כתפלת שוא. כְּנִיךָ: כְּנִיךָ (ע' מש"כ

לעיל ג, טו). יב) מִן קְדָמוֹהִי: פירש לפי הכונה. ולא תרגם "מֵעַם בְּרָכָיו", מִלְּוֹת כְּבוֹדִי, כתרומתו יב"ע (ע' בא.). עַל אִפּוֹהִי: לשון הכתוב "לאפיו" אינה חוזרת על יעקב, כי אם אל יוסף, שהשתטח על פניו ארצה (הכח"ק). ולפ"ז האות ל' ב"לאפיו" כמלה "על" (ע' מש"כ לעיל ח, כ). עַל אֶרְעָא: ע' מש"כ לעיל (יח, ג). יג) וְדָבַר: ע' מש"כ לעיל (מג, טו). יד) אֲחִימִנּוֹן: שם חכמה בידיו (ע' רש"י). ודלא כרשב"ם שפי' "שכל" באופן אחר. אמנם זו גרסת רש"י, אבל צ"ע, ש"אֲחִימִנּוֹן" הוא ל' זכר, אבל ידים הוא ל' נקבה. ובנוסח סביוניטה (שנת שי"ז), אֲחִימִנּוֹן. וע' רבנו בחיי שפירש התרגום עפ"י הקבלה. טו) דְּפָלְחוּ: וכן תרגם לעיל (כד, טו), עיין מה שכתבתי שם. דָּן: וכן תרגם אונקלוס "אכלכל אתכם" (לקמן ג, כא), כי רָעָה וכלכלה בלשון עברי הם פרנסה ומזון (ש"ת תשכ"ג, ג, שא). וכן פירשו בגמרא (פסחים קיח). "הָרָעָה", שהכונה למזונות. ודומה לתרגום כאן פירש רשב"ם "ובניכם יהיו רעים" (במדבר יד, לא), מתפרנסים כעין מרעה הצאן. אבל ראב"ע (פ"י הקצר שמות ג, ו) פי' "הָרָעָה" שמוליכו ממקום למקום, ונותן לן צרכו, והושיעו מכל צרותיו. וכן פי' הרא"ם (לעיל לו, יב). מִדְּאִיתָנִי: (מאשר יש אני), כלומר, מזמן היותי (א"י). לא יתכן לומר בארמית, אִיתִי, אלא אִיתָנִי. וכן בלשון הקודש (אף שיתכן לומר יָשָׁךְ, "אם ישך משלח" - לעיל מג, ד), א"א לומר יָשָׁי, אלא יָשָׁנִי (פתשגון). טז) דְּפָרֶךְ: ל' פדיון (ע' רש"י ב"ק פ. ד"ה ישוע). פָּרֶךְ הוא גם תרגום של לשונות "גאולה" (כאן; ועוד), ו"ישועה" (לק' מט, יח; ועוד). והוא כמו "ויפרקנו מצרינו" (תהלים קלו, כד) בלה"כ (אב"ע דינאל ד, כד). ותרגם "הַגָּאֵל" (לשון הוה), בלשון עבר (ע' מש"כ לעיל מו, ח). אבל רש"י פי', "המלאך הרגיל להשתלח" (ע' גור אריה). וְכִנּוּי יָמָא יִסְגוּן: וכדוהים ירבו. וכן פירש"י, וכן הוא בגמרא (ברכות כ, ב), ובב"ר (צד, ב). המלה יָמָא היא הוספה על לה"כ (להו"ש). * בְּנֵי בְנֵי אֲנָשָׁא עַל...: לפי פשוטו הוסיף אונקלוס מלים אלו לבאר ש"הארץ" במקרא, הכונה, יושבי הארץ, וכתרגומו לעיל (מא, מז - נז; ועוד). ועוד יש לבאר ע"פ ע"פ מה שמבואר בגמ' (סוטה לו:) שבני יוסף, אף שהיה להם ריבוי עם, לא היו

וַיֵּרָא יוֹסֵף בְּיִישִׁית אָבִיו יְדִימִינוּ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיַּרְע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ יְדָאָבִיו לְהַסִּיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה: ^{יח} וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי בִּיָּזָה הַבְּכֹר שֵׁם יְמִינִי עַל־רֹאשׁוֹ: ^{יט} וַיִּמָּאן אָבִיו וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְנִי יְדַעְתִּי גַם־הוּא יִהְיֶה־לָּעַם וְגַם־הוּא יִגְדַּל וְאוֹלָם אֲחִיו הַקָּטָן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־חַיִּים: ^כ וַיְבָרֶכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמְךָ אֱלֹהִים בְּאֶפְרַיִם וּבְמְנַשֶּׁה וַיִּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה: ^{כא} וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהִיָּה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם: ^{כב} וְאָנֹכִי נָתַתִּי לָךְ שְׂכָם אֶחָד עַל־אֲחִיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֻמִּי בְּחָרְבִי וּבְקָשָׁתִי: ^{כג} רביעי

וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת־אָבִיו יְדִימִינוּ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיַּרְע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ יְדָאָבִיו לְהַסִּיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה: ^{יח} וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי בִּיָּזָה הַבְּכֹר שֵׁם יְמִינִי עַל־רֹאשׁוֹ: ^{יט} וַיִּמָּאן אָבִיו וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְנִי יְדַעְתִּי גַם־הוּא יִהְיֶה־לָּעַם וְגַם־הוּא יִגְדַּל וְאוֹלָם אֲחִיו הַקָּטָן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־חַיִּים: ^כ וַיְבָרֶכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמְךָ אֱלֹהִים בְּאֶפְרַיִם וּבְמְנַשֶּׁה וַיִּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה: ^{כא} וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהִיָּה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם: ^{כב} וְאָנֹכִי נָתַתִּי לָךְ שְׂכָם אֶחָד עַל־אֲחִיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֻמִּי בְּחָרְבִי וּבְקָשָׁתִי: ^{כג} רביעי

צריכים להסתר מפני חשש עין הרע, לפי שנתברכו (כאן - יורדנו לרוב) שיהיו כדגים בים המכוסים מן העין, ואין עין הרע שולטת בהם. והוא מה שתרגם 'בנו בני אנשא' שלא יצטרכו להחבא (אפריון). (יז) שני: שם. לשון עבר. תרגם "ישית" לפי הכונה, וכאילו היה כתוב, השית. וסעדה: [כונתו] לשון עזרה. והוא לשון עברי גם כן, 'ה' יסעדנו על ערש דור' (תהלים מא, ד) (רמב"ם פיה"ש פרה ג, ו). לאחותה: להניחה. הרים ידו בכונה להניחה על ראש מנשה, אבל עדיין לא הניחה (דבר טוב). מלה זו הוספה לפרש קוצר לשון (ט) ידענא: יודע אני. תרגם "ידעתי" בלשון הווה. יפני: עיין מש"כ לקמן בפסוק זה (ד"ה יסגי מניה). וברם: פירש "ואולם" כמו, ורק (יפה תואר ב"ר צא, ח), וכן פירש הרשב"ם. גם יתכן לפרש 'ברם', באמת (כפירוש הדיק - סה"ש). וע' מש"כ לעיל (כט, יד). יפני מנה: משמע רבוי עם מדלא תרגם יתרפא, אבל ע' רד"ק שהקשה שמצאנו במנין באי הארץ (במדבר כו, לד - לו) ששבת מנשה היה מרובה יותר. לכן פירש "יגדל ממנו" לי גדולה ורוממות (ע"כ). וכן הוא בתנחומא (ויחי ו), אימתי נתקיימה ברכה זו, בחנוכה הנשיאים (אפרים ביום השביעי ומנשה ביום השמיני

צנכרס, ויאמר איש לזנו ישמך אלהים כלפריס וכמנשה: וישם את אפרים. צנכרסו לפני מנשה, להקדימו דגלים וצנכרס הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה עורר להעסק צנכרס, וגם אני נתתי לך נחלה שמקצר זה, ואיו, זו שכם, שנאמר ואת עממות יוסף אשר העלו בני ישראל ממנצרים קצרו שכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש, היא תהיה לך חלק אחד ימירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם, נתכנסו כל סביבותיהם

וְצִיָּם וְאִין עֵין הָרַע שׁוֹלֵטת צֵה: (יז) וַיִּתְמַךְ יָד אָבִיו. הַרְמִיָּה מֵעַל רֹאשׁ צֵנו וְתַמְכָּה צִידוֹ: (יח) יְדַעְתִּי בְנִי יְדַעְתִּי. שְׁהוּא הַצֵּכּוֹר: גַּם הוּא יִהְיֶה לָּעַם וְגו'. וַיְגַדַּל, שְׁעַמִּיד גְּדֵעוֹן לִצֵּאת מִמֶּנּוּ, שְׁהַקְצָה עוֹשֶׂה נֶם עַל יָדוֹ: וְאוֹלָם אֲחִיו הַקָּטָן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ. שְׁעַמִּיד יְהוֹשֻׁעַ לִצֵּאת מִמֶּנּוּ, שִׁנְחִיל אֶת הָאֶרֶץ וַיִּלְמַד תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל: וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא חַיִּים. כֹּל הָעוֹלָם יִתְמַלֵּא לִצֵּאת שְׁמֵעוֹ וְשִׁמּוֹ, כְּשִׁיעַמִּיד חֲמָה בְּגִזְעוֹן וִירַח צַעֲמָק אִילוֹן: (כ) בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל. הֵנָּה לִצְרָךְ אֶת צֵנו, צִנְרֶס

- במדבר ז, מח נד, לקיים מה שנאמר (ישעיה מד, כו) "מקים דבר עבדו". שְׁלֵמִין: לא תרגם כפשוטו, שכל העולם יתמלא מזרעו, כיון שלא היה בשום זמן כל העמים מלאים מזרעו אלא בזמן גלותם שמפורזים בכל מקומות העמים, וזו היא קללה ולא ברכה (ע' רא"ם). ואונקלוס דלא כתיב"ע שביאר, 'סגיאין בעממיא', רבים בעמים, וגם דלא כרש"י שפי', שם זרעו ימלא העולם. וע' מילואים ביאור 'מלא הגוים' לפי התרגום. כא) בְּעֵדְכֻן: פירש "עמכם", בעזרכם, ע' מש"כ לעיל (כה, טו). כב) חֶלֶק חַד יִתִּיר עַל אֲחִיךָ: חלק אחד יותר על אחיך. כ' רש"י, הוא הבכורה, שיטלו בניו שני חלקים, ו"שכם", לשון חלק הוא, כתרוממו (ע"כ). וזו דעת ר' יהודה (בב"ר צו, ו), והגמרא (ב"ב קג). ולפי"ז לה"כ "אחד על אחיך" מתפרש כפשוטו. אבל לפי הדעה ש"שכם" הוא שם עיר (דעת רבי נחמיה בב"ר שם, ותיב"ע, ופירוש ראשון ברש"י), צ"ל שהמקרא קצר, ומתפרש, "שכם [חלק] אחד על אחיך" (ע' רא"ם). יתיר: מלה זו הוספה על לשון הכתוב, ומבארת מהו "על אחיך". וכמש"כ אב"ע, "על אחיך", נוסף על אחיך. תרגם בלשון עבר, שלדעת אונקלוס (ותיב"ע), זו כונת המקרא. אבל לדעת רד"ק (ע"ה), רמב"ן ורשב"ם, אמנם לשון הכתוב הוא עבר, אבל הכונה, עתיד (כמו שתרגם אונקלוס לעיל, פסוק ו; ועוד). בְּצִלּוֹתִי: בתפילתי. וכן הוא בגמרא (ב"ב קג). והכונה, שהתפלל יעקב על בניו, ושזכה לקנות הבכורה מעשיו בתפילתו (רשב"ם שם). [כונתו] "מפני שהתפילה מגינה על האדם כחורב ביד גבור" (רבנו בחי). [כונתו] מפני שתפילת הצדיק כחורב, שהיא קורעת עליונים ותחתונים (גור אריה). ופירש כן, מפני שאם היתה הכונה כפשוטו, היה לו לומר "בקשתי ובחורבתי", שהרי דרך הקרב שמתחילה יורים בחצים מרחוק, ורק אח"כ אם לא תמה המלחמה נגשים הצדדים ונאבקים בחרבות שבידיהם (ר"י אברמסקי - ע' קובץ מאמרים קכו). אבל י"מ, שאמנם השתמש יעקב אבינו בחורב ממש, אבל כח החורב נעשה ע"י תפילתו, ולכן נחשב כמו חורב וקשתו (ע"י בית אהרן - ר"א כהן). ולא ידענא למה פי' רש"י כאן "בחורבתי", בחכמתי, נגד הגמרא (ב"ב קג). והמדרש (ב"ר צו, ו) (מהרש"א ב"ב שם). וּבְקָשָׁתִי. המלה "בְּקָשָׁתִי" עשה אונקלוס מלשון בקשה (רבנו בחי). והאות ב' במלה "בקשתי" במקום שנים, כמו "בבקשתי" (מהרש"א ח"א ב"ב קג). ובתוס' השלם כתוב, שתרגם כן לפי שהפה עשויה קשת והלשון כחץ באמצע (ע"כ). ונראה מקור דרשה זו מבי"ת ד"ובקשתי" דהול"ל "בחורבתי וקשת" (יעב"ץ ב"ב קג). * [יג: בְּחָרְבִי וּבְקָשָׁתִי]: יש נוסחאות מדוייקות שהתרגום כאן הוא כלה"כ. ואמנם האבורדום (פירוש הקדוש) הביא הנוסח "בְּצִלּוֹתִי וּבְקָשָׁתִי" בשם תרגום ירושלמי (ע' מ.ל.).

מט (א) אֲתִפְנֹשׁוּ:

לדעת רש"י (ע' לעיל ל' כג) יש אסיפה שהיא ל' כניסה. וכן פירש הגר"א כאן, "האספוס", הכנסו, "הקבצו" (לק' פסוק ב), שלא תהיו פזורים (ע"כ). אבל אין כן דעת אונקלוס, אלא, "האספוס" תרגם כמו "הקבצו". דיערע: תרגם "יקרא", ל' מקרה נדלא כמו שתרגם לעיל "ויקרא", ל' קריאה. ש'קרה' ל' מקרה באות ה"א, בא גם באות אל"ף (רד"ק סה"ש; ראב"ע שמות ג, יח). כתב הרש"ר הירש (דברים כב, ו), שיש קשר בין שני השרשים, שהקב"ה קורא לאדם דרך המקרה (פרשגון). (ב) וְשִׁמְעוּ... וְקִבְּלוּ: שתי פעמים מוזכר "ושמעו" בפסוק זה, הראשון מתורגם בלשון שמיעה, והשני בלשון קבלה (ע' רש"י לעיל לז, כו; ומש"כ לעיל ג, יז). *

אֶלְפִּי: הכוונה, למוד, שרצה ללמד את אשר יהיה באחרית הימים (מגילת אסתר, סה"מ ל"ח כח). וע' מש"כ לעיל בפסוק (במילואים), שגם בברכות היו ענייני לימוד. מן: בזה

תרגם "אל", וכלעיל (מג, טז; ע' מש"כ שם ד"ה מן עפרון). ג) תִּקְרָא: כוחי (עין רש"י). לָךְ הָיָה חֲזִי לְמַסָּב: לך היה ראוי לקחת. כל זה תרגום של לשון הכתוב "ויתר". ואולי הוא תרגום של "יתר שאת", וכמו שפירש החזקוני, במקרא כמו "לשאת" (שם הפועל), ולכן תרגם, לְמַסָּב וְלִפְיִי נִצְטָרָךְ לומר שהאות ו' של "ויתר עז" אינה משמשת. בְּכִירוּתָא וּמִלְכוּתָא: נראה שמפרש כמדרש (ב"ר צט, ו), שלשה כתרים היו בידך, הכהונה והמלכות ובכורה. דכתיב "יתר שאת", ואין שאת אלא כהונה דכתיב (ויקרא ט, כב), "וישא אהרן את ידיו". והמלכות, דכתיב "ויתר עז", ואין עז אלא מלכות, דכתיב (שמואל א' ב, י), "ויתן עז למלכו". הבכורה, דכתיב "ראובן בכרי אתה" (ע"כ). גם י"ל שאונקלוס כתנחומא (ט), ש"יתר" עומד לעצמו, ומשמע הבכורה, שהיא שני חלקים. אבל עיין רד"ק (ע"ה), שכתב שלדעת אונקלוס "שאת" הוא, לשון נשיאות, והוא כולל הבכורה והכהונה. ויש לפרש ששלושה לשונות שבמקרא, "בכורי", כוחי, ראשית אוני", באו להורות על שלוש המעלות שהזכיר אונקלוס (ע' רד"ק ע"ה ט). ד) עַל דְּאִלְתָּא לְקַבֵּל אֶפִּיד וכו': על שהלכת כנגד פניך (ע' לקמן), הנה כמים, אך לא הועלת, חלק יתר לא תקח, כי עלית (על) מטת אביך, אז חללת יצועי, בני, עלית. עַל דְּאִלְתָּא: לא תרגם "פחז" כשם דבר, כדעת רש"י רמב"ן, ועוד, אלא כאילו לשון הכתוב, פחזת (פרשגון). אך צ"ע למה תרגם בלשון הליכה, ולא פירש המשמעות המיוחדת של "פחז". לְקַבֵּל אֶפִּיד: מול פניך. והכוונה, דעתך, הלכת לפי מחשבותיך, כלשון הכתוב (ישעיה ה, כא) "ויגד פניהם נבונים". וכמו שתרגם יונתן (שם), וקביל אפיהון סוכלתנין. ואמנם היה נראה לפרש, מול כעסך, ע' רש"י נואף שבמקרא לא מצאנו לשון כעס בראובן, מבואר הוא בספר הישר לבראשית (לה, כב), אבל פירוש זה לא יתכן, שאין בשום מקום המילה אָפֵא באונקלוס במובן של כעס, וגם היה לו לתרגם, 'בתר אפך' (ב.א.). הָא כְּמִיָּא: צ"ע למה הוסיף המלה הָא (ע' ב.א.). לֹא אֶהְיֶיתָא: לא הועלת. אולי דעתו כרמב"ן (לעיל לה, כב וכאן) שכתב, שע"ד הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים, ויפסיד יותר מכל האחים... ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה (עכ"ל). לֹא אֶהְיֶיתָא חֶלֶק וְיִתֵּיר וכו': אולי תרגם לה"כ "אל תותר" בשני פנים (שכן דרכו, עין רש"י לקמן פסוק יא), שלא היתה לו תועלת (כדעת "אחרים פירשו" שכ' האב"ע, שאין "אל תותר" במקרא פסוק דין עליו, אלא הכונה, פחות כמים "בלי להותיר"), וגם שלא יטול מהיתרונות שהיו ראיות לו. חֶלֶק וְיִתֵּיר לֹא תִסָּב: לכאור, הכונה למש"כ לעיל בְּכִירוּתָא וגם לעיל (מח, כב) כינה הבכורה "חולק יתיר", בְּהִנְתָּא, וּמִלְכוּתָא. ולענין הבכורה, באמת לעולם ראובן נקרא הבכור, אלא הזכות ליטול שני חלקים העביר ממנו ונתן ליוסף, כדכתיב בדברי הימים (א' ה, א), "ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל, ולא להתיחש לבכורה" (ע' רשב"ם ב"ב כגג). וכן הוא בב"ר (פכ, יא), "אמור מעתה, בכורת ממון גמל וממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין". ולכן תרגם שחלק היותר (פי שנים של בכור), לא יקח (מ.א.ל.). ומה שהפסיד בְּהִנְתָּא וּמִלְכוּתָא ע' הטעם ב'כלי יקר', בֵּית מִשְׁכְּבִי: מקום שכיתב. אונקלוס מפרש שהאות מ' במלה "משכבי" כאן, הוראתה 'מקום'. וכן מ' שבמלה "מקדש", פירושו, מקום הקדושה, ע' מש"כ לעיל (א, י) על המלה "מקוה". ונראה שכאן הכונה למיטה עצמה, לא לחדר שינה. כי לשון "עלית" אינו נופל על חדר (ע' נח"א). לְשִׁינִי: למטתי (עין רד"ק שמואל א' כ, כה). וכמו שהמ"ה בלשון הקודש נקראת "יצוע", ע"ש הלבדין והסדינין המוצעים עליה (רש"י), כן בארמית נקראת המ"ה "שייני" ע"ש המצעים, שתרגום "מצע" הוא "שוויא". ונקרא כן על שם שמציעים אותו בצורה שוה (עין מתרגמן - שוה ג). כְּרִי: צ"ע למה הוסיף אונקלוס מלה זו. ואולי להוציא מפירוש ראב"ע, ע' לקמן. סְלִיקָתָא: לדעת אונקלוס "עלה" הכונה על ראובן, וכאילו לה"כ, עֲלִית, אלא ששינתה התורה ללשון נסתר לרמוז גם על חילול השכינה (ע' רש"י שבת נה: ד"ה חללת). ודלא כהמפרשים שהסיבו "עלה" על היצוע (ע' אב"ע שנסתלק ממנו היצוע) (רא"ב בן הרמב"ם). ואין כאן כפילות דברים ("עלית... עלה"), מפני ש"עלה", ותרגומו סליקתא, הכונה, שעלה במדרגה. וכמש"כ "הגר אשר בקרבך יעלה עליך" (דברים כה, מג), ותרגומו, יְהִי סְלִיק עֲלֵי מִנְּךָ (ע' ב.א.). וכן פירש החזקוני "עֲלִית" בברכת יהודה, נתעלית ונתגדלת, כמו "ואת עלית על כולנה" (משלי לא, כט). אבל י"א שתרגם כר"א ור"י (ב"ר צח, ד), "עלה", מחטאתך. ולפ"י "עלה" לכאור הוא ל' סליק, כמו שפי' רד"ק (הושע ח, ט). י"ג בתרגום סְלִיקָתָא (בניקוד פת"ח), שפירושו, סְלִיקָתָא, שסילק המצעים מאוהל בלהה.

מט א ויקרא יעקב אל־בניו ויאמר אֲתִפְנֹשׁוּ וְאֶחָיו לְכוּן ית דיערע יתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמָא: ב אֲתִפְנֹשׁוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקִבְּלוּ אֶלְפִּין מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: ג רְאוּבֵן בְּכָרִי אֶת חִילִי וְרִישׁ תִּקְפִּי לָךְ הָיָה חֲזִי לְמַסָּב תִּלְתָּא חוֹלְקִין בְּכִירוּתָא פְּהִנְתָּא וּמִלְכוּתָא: ד עַל דְּאִלְתָּא לְקַבֵּל אֶפִּיד הָא פְּמִיָּא בְּרִם לֹא אֶהְיֶיתָא חוֹלְקִין יִתֵּיר לֹא תִסָּב אֲרִי סְלִיקָתָא בֵּית מִשְׁכְּבִי אֲבוּךְ בְּכִין אֶחֱלִיתָא לְשִׁינִי בְּרִי סְלִיקָתָא: פ

שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך זכהונה, לשון נשיאות כפיס: ויתר עז. זמלכות, כמו ויתן עז למלכו (שמואל א' ג, י), ומי גרס לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז במים. הפחו והצלה אשר מהרת להראות כעסך, כמים הללו הממהרים צמרנחתם. לך: אל תותר. אל תרצה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראיות לך, ומהו הפחו אשר פחז: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם שעלה על יצועי, והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי: פחז. שם דבר הוא, לפיכך טעמו למעלה, וכולו נקוד פת"ח, ואילו היה לשון עבר, היה נקוד חזוי קמ"ץ וחזוי פת"ח, וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב, על שם שמציעים אותו על ידי לְבָדִין וּסְדִינִין, והרצה דומים לו, אם זכרתיך על יצועי (פסלים סג, י).

תרגם "אל", וכלעיל (מג, טז; ע' מש"כ שם ד"ה מן עפרון). ג) תִּקְרָא: כוחי (עין רש"י). לָךְ הָיָה חֲזִי לְמַסָּב: לך היה ראוי לקחת. כל זה תרגום של לשון הכתוב "ויתר". ואולי הוא תרגום של "יתר שאת", וכמו שפירש החזקוני, במקרא כמו "לשאת" (שם הפועל), ולכן תרגם, לְמַסָּב וְלִפְיִי נִצְטָרָךְ לומר שהאות ו' של "ויתר עז" אינה משמשת. בְּכִירוּתָא וּמִלְכוּתָא: נראה שמפרש כמדרש (ב"ר צט, ו), שלשה כתרים היו בידך, הכהונה והמלכות ובכורה. דכתיב "יתר שאת", ואין שאת אלא כהונה דכתיב (ויקרא ט, כב), "וישא אהרן את ידיו". והמלכות, דכתיב "ויתר עז", ואין עז אלא מלכות, דכתיב (שמואל א' ב, י), "ויתן עז למלכו". הבכורה, דכתיב "ראובן בכרי אתה" (ע"כ). גם י"ל שאונקלוס כתנחומא (ט), ש"יתר" עומד לעצמו, ומשמע הבכורה, שהיא שני חלקים. אבל עיין רד"ק (ע"ה), שכתב שלדעת אונקלוס "שאת" הוא, לשון נשיאות, והוא כולל הבכורה והכהונה. ויש לפרש ששלושה לשונות שבמקרא, "בכורי", כוחי, ראשית אוני", באו להורות על שלוש המעלות שהזכיר אונקלוס (ע' רד"ק ע"ה ט). ד) עַל דְּאִלְתָּא לְקַבֵּל אֶפִּיד וכו': על שהלכת כנגד פניך (ע' לקמן), הנה כמים, אך לא הועלת, חלק יתר לא תקח, כי עלית (על) מטת אביך, אז חללת יצועי, בני, עלית. עַל דְּאִלְתָּא: לא תרגם "פחז" כשם דבר, כדעת רש"י רמב"ן, ועוד, אלא כאילו לשון הכתוב, פחזת (פרשגון). אך צ"ע למה תרגם בלשון הליכה, ולא פירש המשמעות המיוחדת של "פחז". לְקַבֵּל אֶפִּיד: מול פניך. והכוונה, דעתך, הלכת לפי מחשבותיך, כלשון הכתוב (ישעיה ה, כא) "ויגד פניהם נבונים". וכמו שתרגם יונתן (שם), וקביל אפיהון סוכלתנין. ואמנם היה נראה לפרש, מול כעסך, ע' רש"י נואף שבמקרא לא מצאנו לשון כעס בראובן, מבואר הוא בספר הישר לבראשית (לה, כב), אבל פירוש זה לא יתכן, שאין בשום מקום המילה אָפֵא באונקלוס במובן של כעס, וגם היה לו לתרגם, 'בתר אפך' (ב.א.). הָא כְּמִיָּא: צ"ע למה הוסיף המלה הָא (ע' ב.א.). לֹא אֶהְיֶיתָא: לא הועלת. אולי דעתו כרמב"ן (לעיל לה, כב וכאן) שכתב, שע"ד הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים, ויפסיד יותר מכל האחים... ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה (עכ"ל). לֹא אֶהְיֶיתָא חֶלֶק וְיִתֵּיר וכו': אולי תרגם לה"כ "אל תותר" בשני פנים (שכן דרכו, עין רש"י לקמן פסוק יא), שלא היתה לו תועלת (כדעת "אחרים פירשו" שכ' האב"ע, שאין "אל תותר" במקרא פסוק דין עליו, אלא הכונה, פחות כמים "בלי להותיר"), וגם שלא יטול מהיתרונות שהיו ראיות לו. חֶלֶק וְיִתֵּיר לֹא תִסָּב: לכאור, הכונה למש"כ לעיל בְּכִירוּתָא וגם לעיל (מח, כב) כינה הבכורה "חולק יתיר", בְּהִנְתָּא, וּמִלְכוּתָא. ולענין הבכורה, באמת לעולם ראובן נקרא הבכור, אלא הזכות ליטול שני חלקים העביר ממנו ונתן ליוסף, כדכתיב בדברי הימים (א' ה, א), "ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל, ולא להתיחש לבכורה" (ע' רשב"ם ב"ב כגג). וכן הוא בב"ר (פכ, יא), "אמור מעתה, בכורת ממון גמל וממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין". ולכן תרגם שחלק היותר (פי שנים של בכור), לא יקח (מ.א.ל.). ומה שהפסיד בְּהִנְתָּא וּמִלְכוּתָא ע' הטעם ב'כלי יקר', בֵּית מִשְׁכְּבִי: מקום שכיתב. אונקלוס מפרש שהאות מ' במלה "משכבי" כאן, הוראתה 'מקום'. וכן מ' שבמלה "מקדש", פירושו, מקום הקדושה, ע' מש"כ לעיל (א, י) על המלה "מקוה". ונראה שכאן הכונה למיטה עצמה, לא לחדר שינה. כי לשון "עלית" אינו נופל על חדר (ע' נח"א). לְשִׁינִי: למטתי (עין רד"ק שמואל א' כ, כה). וכמו שהמ"ה בלשון הקודש נקראת "יצוע", ע"ש הלבדין והסדינין המוצעים עליה (רש"י), כן בארמית נקראת המ"ה "שייני" ע"ש המצעים, שתרגום "מצע" הוא "שוויא". ונקרא כן על שם שמציעים אותו בצורה שוה (עין מתרגמן - שוה ג). כְּרִי: צ"ע למה הוסיף אונקלוס מלה זו. ואולי להוציא מפירוש ראב"ע, ע' לקמן. סְלִיקָתָא: לדעת אונקלוס "עלה" הכונה על ראובן, וכאילו לה"כ, עֲלִית, אלא ששינתה התורה ללשון נסתר לרמוז גם על חילול השכינה (ע' רש"י שבת נה: ד"ה חללת). ודלא כהמפרשים שהסיבו "עלה" על היצוע (ע' אב"ע שנסתלק ממנו היצוע) (רא"ב בן הרמב"ם). ואין כאן כפילות דברים ("עלית... עלה"), מפני ש"עלה", ותרגומו סליקתא, הכונה, שעלה במדרגה. וכמש"כ "הגר אשר בקרבך יעלה עליך" (דברים כה, מג), ותרגומו, יְהִי סְלִיק עֲלֵי מִנְּךָ (ע' ב.א.). וכן פירש החזקוני "עֲלִית" בברכת יהודה, נתעלית ונתגדלת, כמו "ואת עלית על כולנה" (משלי לא, כט). אבל י"א שתרגם כר"א ור"י (ב"ר צח, ד), "עלה", מחטאתך. ולפ"י "עלה" לכאור הוא ל' סליק, כמו שפי' רד"ק (הושע ח, ט). י"ג בתרגום סְלִיקָתָא (בניקוד פת"ח), שפירושו, סְלִיקָתָא, שסילק המצעים מאוהל בלהה.

מט א ויקרא יעקב אל־בניו ויאמר אֲתִפְנֹשׁוּ וְאֶחָיו לְכוּן ית דיערע יתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמָא: ב אֲתִפְנֹשׁוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקִבְּלוּ אֶלְפִּין מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: ג רְאוּבֵן בְּכָרִי אֶת חִילִי וְרִישׁ תִּקְפִּי לָךְ הָיָה חֲזִי לְמַסָּב תִּלְתָּא חוֹלְקִין בְּכִירוּתָא פְּהִנְתָּא וּמִלְכוּתָא: ד עַל דְּאִלְתָּא לְקַבֵּל אֶפִּיד הָא פְּמִיָּא בְּרִם לֹא אֶהְיֶיתָא חוֹלְקִין יִתֵּיר לֹא תִסָּב אֲרִי סְלִיקָתָא בֵּית מִשְׁכְּבִי אֲבוּךְ בְּכִין אֶחֱלִיתָא לְשִׁינִי בְּרִי סְלִיקָתָא: פ

רש"י

להזדווג להם, ופגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. דבר אחר שם אחד, הוא הבכורה, שיעלו צניו שני חלקים, ושם לשון חלק הוא, כתרוממו, והרצה יש לו דומים צמקרא, כי תשיתמו שם (פסלים כה, יג), תשית שונאי לפני לחלקים, לחלקה שם (שם ס, ט), דרך ירמחו שמה (הושע ו, ט) איש חלקו, לעצדו שם אחד (פסיה ג, ט): אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו, שעושה מעשה אמורי. דבר אחר, שהיה נד אצו צמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו: (א) ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ ונסמלקה ממנו שכינה, והתחיל אומר דברים אחרים (ב"ר נח, ג): (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו, שלא ראה קרי מימיו (ב"ר שם ד): אוני. כוחי, כמו מלאכי און לי (הושע יב, ט) מרוב אוניס (ישעיה מ, טו), ולחין אוניס (שם כט): יתר

תרגם "אל", וכלעיל (מג, טז; ע' מש"כ שם ד"ה מן עפרון). ג) תִּקְרָא: כוחי (עין רש"י). לָךְ הָיָה חֲזִי לְמַסָּב: לך היה ראוי לקחת. כל זה תרגום של לשון הכתוב "ויתר". ואולי הוא תרגום של "יתר שאת", וכמו שפירש החזקוני, במקרא כמו "לשאת" (שם הפועל), ולכן תרגם, לְמַסָּב וְלִפְיִי נִצְטָרָךְ לומר שהאות ו' של "ויתר עז" אינה משמשת. בְּכִירוּתָא וּמִלְכוּתָא: נראה שמפרש כמדרש (ב"ר צט, ו), שלשה כתרים היו בידך, הכהונה והמלכות ובכורה. דכתיב "יתר שאת", ואין שאת אלא כהונה דכתיב (ויקרא ט, כב), "וישא אהרן את ידיו". והמלכות, דכתיב "ויתר עז", ואין עז אלא מלכות, דכתיב (שמואל א' ב, י), "ויתן עז למלכו". הבכורה, דכתיב "ראובן בכרי אתה" (ע"כ). גם י"ל שאונקלוס כתנחומא (ט), ש"יתר" עומד לעצמו, ומשמע הבכורה, שהיא שני חלקים. אבל עיין רד"ק (ע"ה), שכתב שלדעת אונקלוס "שאת" הוא, לשון נשיאות, והוא כולל הבכורה והכהונה. ויש לפרש ששלושה לשונות שבמקרא, "בכורי", כוחי, ראשית אוני", באו להורות על שלוש המעלות שהזכיר אונקלוס (ע' רד"ק ע"ה ט). ד) עַל דְּאִלְתָּא לְקַבֵּל אֶפִּיד וכו': על שהלכת כנגד פניך (ע' לקמן), הנה כמים, אך לא הועלת, חלק יתר לא תקח, כי עלית (על) מטת אביך, אז חללת יצועי, בני, עלית. עַל דְּאִלְתָּא: לא תרגם "פחז" כשם דבר, כדעת רש"י רמב"ן, ועוד, אלא כאילו לשון הכתוב, פחזת (פרשגון). אך צ"ע למה תרגם בלשון הליכה, ולא פירש המשמעות המיוחדת של "פחז". לְקַבֵּל אֶפִּיד: מול פניך. והכוונה, דעתך, הלכת לפי מחשבותיך, כלשון הכתוב (ישעיה ה, כא) "ויגד פניהם נבונים". וכמו שתרגם יונתן (שם), וקביל אפיהון סוכלתנין. ואמנם היה נראה לפרש, מול כעסך, ע' רש"י נואף שבמקרא לא מצאנו לשון כעס בראובן, מבואר הוא בספר הישר לבראשית (לה, כב), אבל פירוש זה לא יתכן, שאין בשום מקום המילה אָפֵא באונקלוס במובן של כעס, וגם היה לו לתרגם, 'בתר אפך' (ב.א.). הָא כְּמִיָּא: צ"ע למה הוסיף המלה הָא (ע' ב.א.). לֹא אֶהְיֶיתָא: לא הועלת. אולי דעתו כרמב"ן (לעיל לה, כב וכאן) שכתב, שע"ד הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד, כי הוא הבכור, וחשב לקחת שני חלקים, ויפסיד יותר מכל האחים... ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה (עכ"ל). לֹא אֶהְיֶיתָא חֶלֶק וְיִתֵּיר וכו': אולי תרגם לה"כ "אל תותר" בשני פנים (שכן דרכו, עין רש"י לקמן פסוק יא), שלא היתה לו תועלת (כדעת "אחרים פירשו" שכ' האב"ע, שאין "אל תותר" במקרא פסוק דין עליו, אלא הכונה, פחות כמים "בלי להותיר"), וגם שלא יטול מהיתרונות שהיו ראיות לו. חֶלֶק וְיִתֵּיר לֹא תִסָּב: לכאור, הכונה למש"כ לעיל בְּכִירוּתָא וגם לעיל (מח, כב) כינה הבכורה "חולק יתיר", בְּהִנְתָּא, וּמִלְכוּתָא. ולענין הבכורה, באמת לעולם ראובן נקרא הבכור, אלא הזכות ליטול שני חלקים העביר ממנו ונתן ליוסף, כדכתיב בדברי הימים (א' ה, א), "ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל, ולא להתיחש לבכורה" (ע' רשב"ם ב"ב כגג). וכן הוא בב"ר (פכ, יא), "אמור מעתה, בכורת ממון גמל וממנו ולא ניטלה ממנו בכורת יוחסין". ולכן תרגם שחלק היותר (פי שנים של בכור), לא יקח (מ.א.ל.). ומה שהפסיד בְּהִנְתָּא וּמִלְכוּתָא ע' הטעם ב'כלי יקר', בֵּית מִשְׁכְּבִי: מקום שכיתב. אונקלוס מפרש שהאות מ' במלה "משכבי" כאן, הוראתה 'מקום'. וכן מ' שבמלה "מקדש", פירושו, מקום הקדושה, ע' מש"כ לעיל (א, י) על המלה "מקוה". ונראה שכאן הכונה למיטה עצמה, לא לחדר שינה. כי לשון "עלית" אינו נופל על חדר (ע' נח"א). לְשִׁינִי: למטתי (עין רד"ק שמואל א' כ, כה). וכמו שהמ"ה בלשון הקודש נקראת "יצוע", ע"ש הלבדין והסדינין המוצעים עליה (רש"י), כן בארמית נקראת המ"ה "שייני" ע"ש המצעים, שתרגום "מצע" הוא "שוויא". ונקרא כן על שם שמציעים אותו בצורה שוה (עין מתרגמן - שוה ג). כְּרִי: צ"ע למה הוסיף אונקלוס מלה זו. ואולי להוציא מפירוש ראב"ע, ע' לקמן. סְלִיקָתָא: לדעת אונקלוס "עלה" הכונה על ראובן, וכאילו לה"כ, עֲלִית, אלא ששינתה התורה ללשון נסתר לרמוז גם על חילול השכינה (ע' רש"י שבת נה: ד"ה חללת). ודלא כהמפרשים שהסיבו "עלה" על היצוע (ע' אב"ע שנסתלק ממנו היצוע) (רא"ב בן הרמב"ם). ואין כאן כפילות דברים ("עלית... עלה"), מפני ש"עלה", ותרגומו סליקתא, הכונה, שעלה במדרגה. וכמש"כ "הגר אשר בקרבך יעלה עליך" (דברים כה, מג), ותרגומו, יְהִי סְלִיק עֲלֵי מִנְּךָ (ע' ב.א.). וכן פירש החזקוני "עֲלִית" בברכת יהודה, נתעלית ונתגדלת, כמו "ואת עלית על כולנה" (משלי לא, כט). אבל י"א שתרגם כר"א ור"י (ב"ר צח, ד), "עלה", מחטאתך. ולפ"י "עלה" לכאור הוא ל' סליק, כמו שפי' רד"ק (הושע ח, ט). י"ג בתרגום סְלִיקָתָא (בניקוד פת"ח), שפירושו, סְלִיקָתָא, שסילק המצעים מאוהל בלהה.

ה שִׁמְעוֹן וְלֹא אֶחָיו אֲחִין גְּבִרִין גְּבִרִין
בְּאַרְעַ תּוֹתְבוֹתָהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא:
ו בְּרִזְהוֹן לֹא הָיָה נִפְשִׁי
בְּאַתְפְּנוּשִׁיהוֹן לְמַהֵךְ לֹא נִחְתִּית
מִן יָקָרִי אֲרִי בְּרִגְזָהוֹן קָטְלוּ
קָטוֹל וּבְרִעוּתָהוֹן תִּרְעוּ שׁוֹר
סָנְאָה: ו לִיט רְגִזָּהוֹן אֲרִי תִקְיָף
וְחִימָתָהוֹן אֲרִי קָשִׁיָּא אֶפְלָגְנוֹן
בִּיעֵקֵב וּבְאֶדְרִינוֹן בִּישְׂרָאֵל: פ
ח יְהוּדָה אֶת אוֹדִיתָא וְלֹא

° יהודה בראש העמוד, ביה שמו סימן

בְּהִיתָתָא בְּךָ יוֹדוֹן אַחָךְ יִדְךָ תִּתְקַף עַל בְּעָלִי דְבִכְךָ יִתְבְּרִין סָנְאָךְ יְהוֹן מַחְזִירִי קָדֵל קְדָמְךָ יְהוֹן מְקַדְמִין

רש"י

בְּצַרִי הַיָּמִים (א' ג, כט), כשנמסרו בני קרח על הדוכן, נאמר
בן קרח בן יעקב בן קרח בן לוי בן ישראל: אל תחד בבורי.
כבוד לשון זכר הוא, ועל כרחק אמה צריך לפרש פְּמִדָּר אל
הכבוד, ואומר אמה כבודי אל תמחד עמהם, כמו לא תחד
אחם בקצורה (ישעיה ד, כ): כי באפם הרגו איש. אלו חמור
ואנשי שכם, ואין חשודין כולם אלא כאיש אחד (שופטים ג, טו),
וכן הוא אומר בגדעון, והבית את מדין כאיש אחד וכן
במצרים סוס ורוכבו רמה צים, זהו מדרשו. ופשוטו, אנשים
הרצה קורא איש, כל אחד לעצמו, באפם הרגו כל איש שכעסו
עליו, וכן וילמד לערוך טרף אדם אכל (ישעיה א, ג): וברצונם
עקרו שור. ראו לעקור את יוסף שנקרא שור, שנאמר כזור
שורו הדר לו. עקרו אישירטי"ר בלע"ז, לשון את סוסיהם
מעקר (ישעיה יא, י): (י) אדור אפם בי עו. אפילו בשעת מוכחה
לא קלל אלא את אפם, והוא שאמר בלעם מה אקוב לא קצה
אל: אהלקם ביעקב. אפרידס זה מזה, שלא יאחז לוי במנין
השנאים, והרי הם חלוקים. דבר אחר, אין לך עניינים וסופרים
ומלמדי תינוקות אלא משמעון, כדי שיהיו נפוצים, ושצטו של
לוי יִעָאֵל מְפֹאֵר על הגרנות לתרומות ולמעשרות, נתן לו
מפולמו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי
שהוכיח את הראשונים בַּקְטוֹרִים, התחיל יהודה לסוג

(ש קלג, א): (ח) שִׁמְעוֹן וְלֹא אֶחָיו אֲחִין. על שכם ועל
יוסף, ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועמה לכו ונהרגו, מי הם,
אם תאמר ראובן או יהודה, הרי לא הסכימו צהריגמו, אם
תאמר בני השפחות, הרי לא היתה שגאמן שלמה, שנאמר
והוא נער את בני צלה ואת בני זלפה וגו', יששכר וזולון
לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם, על כרחק שמעון
ולוי הם שקראם אציהם אחים: בלי חמם. אומנות זו של
רציה חמם הוא צידכם, מזכרת עשו היא, זו אומנות שלו
היא, ואחם חמסתם אותה הימנו: מבריתיהם. לשון כלי זיון,
הסיף בלשון יוני מנ"ר (תנחומא ויחי ט). דבר אחר מכרתיהם,
צאצא מגורתם נהגו עצמן בכלי חמם, כמו מכורתיך
ומולדותיך (ישעיה טו, ג), וזה תרגום של אונקלוס: (ו) בסדם
אל תבא נפשי. זה מעשה זמרי, כשנתקצו שצטו של שמעון
להציא את המדינית לפני משה, ואמרו לו זו אסורה או
מותרת, אם תאמר אסורה, נת יתרו מי היתרה לך, אל יזכר
שמי בדבר, שנאמר זמרי בן סלוא נשא צית אב לשמעוני
(במדבר כה, יד), ולא כתב בן יעקב (ב"ר זט, ו): בקהלם. כשיקח
קרח שהוא משצטו של לוי, את כל העדה על משה ועל אהרן:
אל תחד בבורי. שם אל יתחד עמהם שמי, שנאמר קרח בן
יעקב בן קהת בן לוי (במדבר טו, ח), ולא נאמר בן יעקב, אצל

(ה) גְּבִרִין גְּבִרִין: אנשים
גבורים. (ע' לק' פסוק כג ד"ה
גבירין). או שהוסיף לפרש
לה"כ "אחים", וביאר
שהיו אחים לא רק מחמת
קורבה, אלא גם בגבורתם
(ע' נח"ל ג'). או שגבירין
גבירין הוא תרגום של
"כלי חמם" נואף שרשי
פירש "כלי חמם" לגנאי, אבל
יתכן שאונקלוס כדעת ר"א בן
הרמב"ם, שנקראים כלי זיון "כלי
חמם" מפני שעושים בהם חמם
על פי הרוב. וזה רק לענין פירוש
המלה, אבל אונקלוס תרגם לפי
הכוונה לשבח, שנהגו בכלי
זיון, כלומר בגבורה ונעל
זה שבגבורה הוציאו דינה מבית
שכם אל הקפיד יעקב אבינו, ע'
רמב"ן. וכן דרך אונקלוס
לפרש הכלי המוזכר
במקרא, שהכוונה לנושא
הכלי, כמו שתרגם (לקמן
פסוק י) "שבט" עבדי
שולטן, ו"חרב" (ויקרא כו,
ו) דקטלין בחרבא (ב.א.).
בְּאַרְעַ וְכו': [כונתן]
בארץ מגורתם נהגו
עצמם בכלי חמם (רש"י;
רד"ק). ולפי"ז לשון
המקרא הוא, "כלי חמם
להם במגורותיהם".
ונקרא ארץ מגורותיהם,
על שם שגרו בה אח"כ
(רמב"ן). וכ' עוד הרמב"ן
(לעיל מא, מו), שהאות כ'
שבמלה "מכרתיהם"
משמשת כמו אות ג'
(מגורתיים), וכמו, "ויסכרו
מעינות" (לעיל ה, ב), שהוא
כמו "ויסגורו", ועוד (ע"כ).
ותרגם כאילו לשון

הכתוב חסר אות ב', והכוונה, "במכרתיהם" (אב"ע). עֲבָדוּ גְבוּרָא: או שזה תרגום של "כלי חמם" (לפי פירוש א לעיל ד"ה גבירין; אלא שלפי"ז קשה למה לא תרגם לפי סדר המלים
בלה"כ, עבדו גבורא בארע תותבוותהון). או שזה תוספות פירוש על לה"כ (לפי פירוש ב שם; ע' ב.א.). (1) בְּרִזְהוֹן: בסתר אשר להם (עפ"י רש"י דניאל ב, יט; רד"ק יהושע ב, א). ודלא
כרמב"ן (אויב כט, ד; רומה לוח פירש"י כאן - ע' ראי'ם), ש"בסודם" הוא ל' אסיפה והתקהלות, כמו שבא בכפלות בהמשך הפסוק. בְּרִזְהוֹן וכו': בסודם לא היתה נפשי,
בהתאספם ללכת לא ירדתי מכבודי, כי בכעסם הרגו הרג וברצונם נתצו חומת השונא. [כונתן] התנצלות שלא היה בסודם בענותם במרמה במעשה שכם, שנתנו
עצה למול (רמב"ן). ופי' "תבא... תחד" בלה"כ, עתיד במקום עבר (נח"ל ג); אבל העיר הרשב"ם שלא מצאנו המלה "אל" על העבר, רק על להבא, ודלא כרש"י שהכוונה על מעשה
זמרי (במדבר כה, ו). בְּאַתְפְּנוּשִׁיהוֹן לְמַהֵךְ לֹא נִחְתִּית מִן יָקָרִי: בהתאספם ללכת לא ירדתי מן כבודי. ואין "תחד" מוסב אל "פכדי" (ע' רש"י), אלא מוסב אל יעקב
עצמו, ותרגם כלה"כ (ירמיה מח, יח) "יָדִי מִכְבוֹד" (תו"מ). [כונתן] בקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר, כי
הם לא חטאו להם כלל. ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר (רמב"ן). ויש בזה פחיתות כבוד, שהראו עצמם כאנשי שלום, ובסוף הרגום (תפארת ציון -
תרגום מנחם). אבל לדעת הרשב"ם לא תמצא שהמלה "אל" משמשת על העבר, והיא תמיד משמשת להבא, או לקללה, או לבקשה, או לציווי. גירסת התוס' רי"ד
(גיטין פה:), באתכנסוהו "במחך", לשון צחוק, כשנקלהו לקלות דעת ולכאורה כונתו מעשה זמרי שנתקבצו אליו בני שמעון, כדאיאת בסנהדרין (פב). אלא שלפי"ז
צ"ע, למה תרגם נִחְתִּית, לשון עבר. נִחְתִּית: ירדתי. וצ"ע איך זה נשמע מ"תחד", שהרי אינו מפרש כרש"י ואב"ע שהיא משורש "יחד". קָטְלוּ קָטְלוּ: הרגו הרג.
תרגם "איש" במקרא, שם המין, כמו "שור וחמור" (לעיל לב, ו), וכן פירש אב"ע, ועיין תרגומו שם. תִּרְעוּ: נתצו (פחשגן). שׁוֹר סָנְאָה: חומת השונא. כ' הרמב"ן,
שאונקלוס מפרש "שור" כמו שור (חומה) [כי החול"ם והשור"ק יתחלפו זה בזה (אב"ע; רד"ק עה"ת בדעת התרגום)]. כלה"כ לקמן פסוק כב. וגם תרגם "שור", סנאה,
כמו (תהלים צב, יב), "ותבט עיני בשורי" (שאונקלוס מחרגם בשני פנים בכתובים רבים - רמב"ן שמות טו, יד), וכונתו, שעקרו עיר מוקפת חומה (שקם - וכן כתב החזקוני בדעת התרגום), את
טפם ואת נשיהם, אחרי הרגם אנשיהם וכו'. (ז) לִיט רְגִזָּהוֹן: אע"פ שהמלה "ארור" הוא מהמקראות שאין להם הכרע (יומא נב:), שאפשר לפרש "שור ארור", אונקלוס
תפס מה שלדעתו פשוט יותר (נחמיה לגר). (ח) יְהוּדָה וכו': יהודה אתה הודית ולא התבישת, כך יודו אחיך, ידך תתחזק על אויביך, ישרו שונאיך, יהיו מחזירים
עורף לפניך, ויהיו מקדימים לשאול בשלומך בני אביך. אֶת אוֹדִיתָא: [כונתן] במעשה תמר (לעיל לה, כו) (תוס' סנהדרין ו: ד"ה אלא). ונראה שדעת אונקלוס כהאב"ע
שפירש, יהודה, אתה כשמך [לשון הודאה]. וכן במדרש (ב"ר צט, ח) דריש המלה "אתה" המיותרת, שהרי אליו דיבר (עיי' רש"י ורא"ם). ועוד, הרי בירר דבריו כשאמר לו
"יודוך" (ע' נח"ל ג'). בְּהִיתָתָא: [כונתן] לשון בוש (רמב"ן דברים כה, יא), כלשון הגמרא בסוטה (ו), יהודה הודה ולא בוש (מ.ל.). מרש"י (כתובות סב, ד"ה דמלפא) משמע
שהוא לשון תמהון ופחד (ע"כ). כלומר, הודית ולא פחדת, והכוונה, במעשה תמר. אבל ב'פתשגן' כתב שאמנם 'בהתא' כמו בעתא, כי אותיות אה"ע מתחלפות,
אבל הכל ענין אחד כי המתביש נבעת. בְּךָ יוֹדוֹן: וכן הוא במדרש (ב"ר צח, ו), "אחיך מודים בך". וכן שם (ב"ר צט, ח), אתה הודית במעשה תמר, יודוך אחיך להיות

אֲחִיךָ יִדְךָ בְּעֶרְףְּ אִיבִיךָ יִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ בְּנִי אָבִיךָ:
 ט גֹּר אַרְיָה יְהוּדָה מִטָּרְף בְּנִי עֲלִיתָ כָּרַע רַבִּין
 בְּאַרְיָה וּכְלָבִיָּא מִי יְקִימָנוּ: לֹא־יִסּוּר עֲשֵׁב
 מִיְהוּדָה וּמִחֶקֶק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֵא שִׁילָה
 שְׁלֹטֵן מַדְבִּית יְהוּדָה וְסַפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עֲלָמָא עַד דִּי־יִתִּי

רש"י

לאחוריו (ב"ר נח, ט) (שלא יוכיחנו על מעשה תמר), וקראו יעקב
 צדקני רגו, יהודה לא חמה כמותם: ידך בערף איבך. צימי
 דוד, ואויבי חמה לי עורף (שמואל ב, כב, מה): בני אביך. על שם
 שהיו מנשים הרבה, לא אמר בני אמר, כדרך שאמר יצחק:
 (ט) גור אריה. על דוד נתנצח בתחלה, גור, זהו שם שאל מלך
 עלינו חמה היית המוציא והמביא את ישראל (שם ה, ט), ולבסוף
 אריה, כשהמליכוהו עליהם. והוא שמרגם אונקלוס שלטון יחא
 צִשְׁרִיָא, בתחלתו: במטרף. ממה ששדמתין צטרוף טורף יוסף
 חיה רעה אכלתהו, והוא יהודה שנמשל לאריה: בני עליה.
 סִלְקָא את עלמך ואמרת מה צנע וגו', וכן צהריגת תמר
 שהודה נדקה ממני, לפיכך כרע רבן וגו', צימי שלמה איש
 חסד גפנו וגו' (מלכים א, ה, ט): (י) לא יסור שבט מיהודה.
 מדוד ואילן אלו ראשי גליות שצנצל (סנהדרין ט), שרודים את

לְמִשְׁעָל בְּשִׁלְמָךְ בְּנִי אָבִיךָ:
 ט שְׁלֹטֵן יְהִי בְּשִׁירִיָּא וּבְסוֹפָא
 יִתְרַבָּא מִלְפָּא מַדְבִּית יְהוּדָה
 אַרְיָ מִדִּין קְטָלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ
 סִלְקָתָא יְנוּחַ יִשְׂרָי בְּתַקוּף
 כְּאַרְיָ וּכְלִיתָא וְלִית מַלְכוּ
 דְּתוֹעֲצוּעִיָּה: לֹא יַעֲדִי עֲבִיד
 מְשִׁיחָא דְדִלִּילָה הִיא מַלְכוּתָא

העם שצנצ, הממונים על פי המלכות: ומחקק מבין רגליו.
 תלמידים, אלו נשיאי ארץ ישראל: עד כי יבא שיליה. מלך
 המשיח שהמלוכה שלו, וכן תרגם אונקלוס. ומדרש אגדה,
 שילו, שי לו שנאמר ויצלו שי למורא (פסלים עז, ט): ולו יקחת
 עמי. אסיפת העמים, שהיו"ד עיקר היא ציטוד, כמו
 יַעֲקֹבָהּ, ופעמים שנופלת ממנו, וכמה אותיות משמשות בלשון
 זה, והם נקראים עיקר נופל, כגון נו"ן של נושא, ושל נושא,
 ואל"ף שצאחומי צאזויכס (פסלים יג, ט) ושצאצמת חרב (יחזקאל כב, ט),
 ואסוך שמן (מלכים ב, ד, ט), אף זה יקחת עמים, אסיפת עמים,
 שנאמר אליו גוים ידרשו (ישעיה יב, ט), ודומה לו עין תלעג לאז
 ותצו ליקחת אס (משלי ג, ט), לקצוץ קמטים שצפניה מפני
 זקנתה, וצגמרא דיתצי ומקוהו אקקאס צשוקי דנהרדקעס
 צמסכת צימות (ק"י), ויכול היה לומר קהיית עמים:

מלך עליהם (ע"פ). ולפ"ז
 אין "יודוך" לשון הלול
 ושבח כמו שפירש
 החזקוני, אלא לשון
 וידוי, היפך ההכחשה.
 ודלא כרס"ג שפי', יעשוך
 אדון עליהם, "יודוך"
 כמו, יאדונך. ודלא
 כרשב"ם שפי' "יודוך",
 כמו, "יהודוך", יתנו לך
 הוד כלכות, כלומר,
 ימליכוך. ידך תתקף על
 בעלי דבך: ידך תחזק
 על איבך. וכן תרגם
 יונתן "ותעז ידו" (שופטים
 ג, ט), בענין עתניאל בן קנז
 הבא מיהודה. ואולי אליו
 רומז אונקלוס, דלא
 כרש"י מהמדרש (ב"ר צט,
 ח) (ת"כ). ונראה שתרשם
 "ידך בערף איבך"
 בשלושה אופנים, ידך
 תתקף וכו', יתברין סנאף,
 יהון מחזרי קלל קדמך
 (שדרטו לתרגם באופנים שונים
 אפילו בפסוק אחד, ע' רש"י פסוק
 וצ' לקמן). יתברין
 סנאף: ישבירו שונאך.
 וכן פירשו המתרגמים
 בשמואל (ב' כב, מא),

ותהלים (יח, מא). אולי בפירושו השני הזה (ע' מש"כ לעיל בסמוך), ביאר "בערף" ל' שבירה, וכלה"כ בפטר חמור, "יַעֲרַפְתּוּ" (שמות יג, יג). יהון מחזרי קלל קדמך: פירש
 "בערף איבך", שהיו מסובבי עורף לפניך. יהון מקדמין וכו': [בחרו, שתחזור מהמלחמה מנצח, ש]יקדמך בברכת שלום (נפש הגר). לעיל (כז, כט) תרגם "וישתחוו
 לך" כלשון המקרא, השתחוויה ממש, אבל יתכן שכאן [גם] הכונה על התחלת שלטונו, בהיות שאל מלך, והיה רק שר צבא המוציא ומביא את ישראל (ע' רש"י
 ד"ה גור), ועוד לא השתחוו לו, רק באו לקראתו בשוכו מהמלחמות. וכן בשמות (יא, ח), לא תרגם "השתחווה" כפשוטו, אלא תרגם, "השתחוו לו", ויבצעו מצי.
 ט שְׁלֹטֵן וכו': שלטון יהיה בתחילה ובסוף יתגדל מלך מִשְׁלַל בית יהודה (כלומר, מבניו - פתשגן), כי מדין הריגה בני נפשך סִלְקָה. ינוח, ישכון בכח כאריה וכליש,
 ואין מלכות שתחריד (א: שחיו) אותו. * צִשְׁרִיָּא: בתחילה. ע' רש"י שפי' שכונתו על דוד המלך. שבתחלה בזמן שאלו היה רק כ"גור", ופירש אונקלוס, שליט,
 ואח"כ נהיה "אריה", ופ' אונקלוס, מלך. וכמש"כ רד"ק (ירמיה ה, ו) "שה"אריה" משל למלך כמו שהאריה מלך החיות (ע"כ). ועיין במדרש (שפ"ר כט, ט) שמלכות בית
 דוד נקראת "אריה". * מַדְבִּית יְהוּדָה: כמו, "בית הלוי", ור"ל, מבני שבט, ולא יהודה עצמו. ויש לשון דומה במשניות (שקלים ג, ג; ועוד). ואם היה מתרגם מִבִּית
 יְהוּדָה היה משמע מהבית עצמו (ע' פתשגן שמות ב, א). מַדִּין קְטָלָא: [כונתו] הצלת את עצמך מדין הריגה (ע"י שהצלת את יוסף שלא יחרגו אותו) (ר"א בן הרמב"ם). וכן במדרש
 (ב"ר צז, צח, ט) פירשו המקרא בענין הריגת יוסף. אמנם החזקוני פירש דעת אונקלוס, שהסתלק מדין הריגת תמר ושני בניה, שהרי בגמרא (סנהדרין ג) דרשו בגנות
 יהודה על חלקו במכירת יוסף (ועי"ש תוס' ד"ה אלף). ותיב"ע ורש"י פירשו על שניהם. בְּרִי: [כונתו] "בני", הוא לשון קריאה (ר"א בן הרמב"ם). ואין המלה "בני" מוסבת
 אל המלה "טרף" דלעיל [נשא"כ היה צ"ל, בְּרִיךְ וכן משמע מטעמי המקרא (רבינו חיים פלטיאל). נַפְשָׁךְ סִלְקָתָא: פירש "עֲלִיתָ" ל' סילוק [נע' רד"ק (הושע ח, ט) ש"סליק הנקשר עם
 אות מ"ם, כגון כאן (שחרגם לעיל, מדין), ענינו סילוק]. וכן הוא במדרש (ב"ר צח, ז) "מסולק אתה מאותו עון שאמרת (לעיל לו, לג) "טרוף טרף יוסף" (ע"כ). * יְנוּחַ יִשְׂרָי בְּתַקוּף:
 יתיישב בארצו בכח וגבורה (רש"י במדבר כד, ט בבואור תרגום דומה). פירש המשל ותרגם בלשון עתיד, לפי הכונה. וְכִלִּיתָא: דומה למלה לִיש בלשון הקודש (משלי ל, ל;
 איוב ד, יא), בהתחלפות האות ש' לאות ת' כרגיל בארמית. והוא משמותיו של האריה (ילקוט משלי תתקנט). דְּתוֹעֲצוּעִיָּה: שתחריד אותו. וכן פירש רשב"ם, "לא יבא אויב
 להחרידך ולהקימך ממקומך". וכן נאמר לדוד (ש"ב ד, ט), "ושכן תחתיו ולא ירגו עוד", ותרגם יונתן, ולא יזעזעו עוד (נפח"ג). אבל בפ' בלק (במדבר כד, ט), תרגם "כלביא
 מי יקימנו", לית דיקימיניה, ששם מדבר על העם, וכאן על המלכות (פתשגן). (י) יַעֲדִי: לשון הסרה. עֲבִיד שְׁלֹטֵן: עושה ממשלה (רש"י יומא גג). ומפרש "לא יסור
 שבט" על שם שהמושל רודה את העם במקלות (רש"י עמוס א, ח). [כונתו] מלכות (ר"א בן הרמב"ם). ומצינו לשון זו גם בלה"כ (מלכים א' כא, ז), "תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה". כמש"כ
 רש"י (במדבר כד, יז) ורמב"ן ש"שבט", בלשון הכתוב הוא ענין מלוכה וממשלה כדכתיב (תהלים מה, ז), "שבט מישור שבט מלכותך", ועוד (ע"כ). ומזה שתרגם "עבד
 שלטן" ולא "שלטן" לבד, משמע שמפרש מלך בפועל ולא מלך שהוא רק בשם מלך. ולשון התרגום הוא לשון תפילת הכהן גדול בצאתו מקה"ק ביו"כ (יומא גג),
 מאי מצלי? וכו' לא יעדי עבד שולטן מדבית יהודה וכו'. נַסְפָּרָא: חכם (ע' רש"י ע"ז ב). ונמצא גם בלשון חז"ל (חולין קר), סופר מבין ובור יוצא. וכן אמרו (קידושין
 ל). "לפיכך נקראו ראשונים סופרים, שהיו סופרים כל האותיות שבתורה". ומצאנו שה'סופרים' היו גם מלמדי התורה (ע' תיב"ש "רד"ק דה"א ב, נה), כדאייתא בסנהדרין
 (ה). "וימחקק וגו', אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה לישראל ברבים". וכן מפורש בתרגום תהלים (ס, ט). אבל הרד"ק (סח"ש "חקק"), פירש "מחקק מבין רגליו",
 מושל מזרעו [ונמש"כ רש"י כאן "תלמידים, אלו נשיאי ארץ ישראל", אפשר לפרש כאונקלוס, שהכונה להכמתם בתורה, שהנשיאים היו ראשי הסנהדרין והגדולים בחכמה שבכולן (רמב"ם הל' סנהדרין א, ג).
 ואין כונתו לענין "השררה המונעת" (ל' רש"י בסנהדרין שם), שבהכרח היתה לראש הסנהדרין, ושעליה דברה הגמרא (שם). אמנם בתהלים (שם), פירש"י "מחקק", לשון שררה, שמחקק ושולח ספרים ומצות.
 מַבְנֵי בְנוֹהִי: תרגם "מבין רגליו", כנוי לבנים (מ.ל.). וכן תרגם בדברים (כח, נז) "מבין רגליו". וכן פ' הרד"ק (ע"ה"ת). עַד עֲלָמָא: הוספה לבאר ש'בְּנֵי בְנוֹהִי' אינו
 בדוקא, אלא הכונה גם לכל ההשתלשלות עד עולם (ת"מ"מ). * עַד דִּי־יִתִּי: תרגם "כי יבא", אשר יבא, וכן פירש"י (לעיל כד, לג). עַד דִּי־יִתִּי מְשִׁיחָא: כ' ספר העיקרים
 (ד, מב), עיקר האמונה בביאת המשיח היא ע"פ הקבלה, כי אונקלוס הגר שהיה מקובל מרבותיו פ' "לא יסור שבט מיהודה" על המשיח (ע"כ). וסוף המקרא יוכיח
 שמדובר במשיח שכתוב "ולו יקחת עמים", ורק למשיח יכנעו כל העמים (באר בשדה). מְשִׁיחָא: פירש "שיליה" בשני פנים, פירש על מלך המשיח וכן פירשו חז"ל
 (סנהדרין צח; וב"ר צח, ח), שהמשיח שיליה שמו, ועוד פירש "שיליה" כמו, שָׁלוֹ (עיין לקמן מ.ל.). אבל יתכן שהמלה מְשִׁיחָא אינה תרגום "שיליה", אלא היא הוספת
 אונקלוס להשלים מקרא קצר, ופירש, "עד כי יבא [מְשִׁיחָא] [נשלו] [המלכות]" (ר.ש.מ.). דְּדִלִּילָה: אשר שלו. [כונתו] "שיליה" בלשון הכתוב מתפרש "שלו" (רש"י,
 אבי"ע, רד"ק ע"ה"ת, רבנו בחי). ובאה האות ה' במקום האות ו' (רא"ם). ואין הכונה שאז תפסק המלכות מיהודה, אלא כאדם האומר לחברו, קח זה עתה עד שאתן לך

יותר (ע' אב"ע ורד"ק עה"ת).
יִשְׁתַּמְעוּן: יהיו נשמעים
 למצותו לעשותו (רש"י)
 דניאל ז, כו; ישעיהו יא, יד.
"קָהָת" הוא לשון קיבול
 מצוה ומשמעת, וכן
 פירש אב"ע ורד"ק
 (עה"ת). וכן מפורש
 בדניאל (ז, כו) על מלכות
 המשיח, "וכל שלטניא
 לה יפלוחון וישתמעון".
 [כונתו] שיתחברו
 האומות לקבל עליהם
 עול אמונת השי"ת
 (אברבנאל - ישועות משיח פ"ו).
יִסְחָר יִשְׂרָאֵל
לְקַרְתִּיהָ: ("שילה" המזכר
 לעיל) יסבב (יחזיר את)
 ישראל לעירו [ירושלים
 (רש"י), עיר של ישראל (לבוש
 האורה), או, של המשיח (רא"ם)].
 המשיח יחזיר את ישראל
 לירושלים לאחר שגלו
 ממנה (לבוש), או, המשיח
 יסבב (ע' רש"י סוכה מה, ד"ה
 אסרו), ויושיב ישראל
 מסביב לירושלים (א.א.).
 שהיא עיר שלו, כמש"כ

וְלִיה יִשְׁתַּמְעוּן עֲמִמָּיָא:
יִסְחָר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתִּיהָ עֲמָא
יִבְנוּן הִיכְלִיהָ יְהוֹן צְדִיקָא
סָחֹר סָחֹר לִיה וְעֲבָדִי
אוּרִיתָא בְּאַלְפֵן עֲמִיה יְהִי
אַרְגָּון טָב לְבוּשִׁיה וְכִסּוּתִיה

וְלֹא יִקָּהָת עַמִּים: יִסְחָר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתִּיהָ עֲמָא
יִבְנוּן הִיכְלִיהָ יְהוֹן צְדִיקָא
סָחֹר סָחֹר לִיה וְעֲבָדִי
אוּרִיתָא בְּאַלְפֵן עֲמִיה יְהִי
אַרְגָּון טָב לְבוּשִׁיה וְכִסּוּתִיה
מִילָא מִילָא צָבַע זְהוּרִי וְצָבַעֲנִין: יב יִסְמָקוֹן טוּרוּהִי בְּכַרְמוּהִי יִטּוּפוֹן נַעְוֹהִי בְּחֶמֶר יַחְוֹרֵן בְּקַעְתִּיה בְּעֶבֶר
וּבְעֲדָרִי עֲנִיה: פ

רש"י

דומה לין, ונצטווין הוא לשון סותה, שהאשה לוצשתן,
 ומסיתה זהן את הזכר ליתן עיניו זה. ואף רצותינו פירשו
 בגמרא, לשון הסתם שכרות, נמשכת כחצות (קא"ה), ועל היין,
 שמא תאמר אינו מְקוּה, תלמוד לומר סותה: (יב) חבלייל.
 לשון אודס, כתרוממו, וכן למי חכלילות עינים (משל כג, כט), שכן
 דרך שומי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב, שהא
 צארו מרעה טוב לעדרי לאן, וכן פירוש המקרא, אדום
 עינים יהא מרוב יין, ולכן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו
 עינים לשון הרים שמשם נופים למרחוק. ועוד תרגמו צפנים
 אחרים, לשון מעינות וקילות היקצים, נְעוּוֹהִי, יקצים שלו,
 ולשון ארמי הוא נמשכת ע"ו (עד"ה), נְעוּוֹהִי ארתמו, יחווין
 נקעמיה תרגם שְׁנִים, לשון שְׁנִי הסלעים:

(יא) אַסְרִי לַגֶּפֶן עֵירָה. נתננא על ארץ יהודה שתהא מושכת
 יין כמעין, איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד, ויטענו גפן
 אחת, ומשורק אחד בן אהון אחד: שרקה. זמורה ארוכה,
 קורייד"א זלע"ז: בבס ביין. כל זה לשון רזי יין: סותה.
 לשון מין צגד הוא, ואין לו דמיון צמקרא: אסרי. כמו אסור
 דוגמתו מקימי מעפר דל (תהלים קיג, ז), היושבי צמשים (שם קכג,
 א), וכן בני אהון כענין זה. ואונקלוס תרגם צמלך המשיח.
 גפן הם ישראל, עירה זו ירושלים, שורקה אלו ישראל, ואנכי
 נטעמך שורק (ירמיה ג, כה): בני אהון. יבנון היכליה, לשון שער
 האיתון צמקרא יחזקאל (מ, טו), ועוד תרגמו צפנים אחרים. גפן
 אלו נדיקים, בני אהון עבדי אורייתא צאלפן, על שם רוכבי
 אהנות לחורות, כנס ציין, יהא אַרְגָּון טָב לְבוּשִׁיהָ, שניצונו

"קָהָת מְלִיךָ רַב" (תהלים ג, ח) שהכונה, העיר של המשיח שהוא מלך גדול (רד"ק שם). וצ"ע ברד"ק (הושע ב, ב), שהמשיח לא יהיה לראש עד שיעלו מהגלות לירושלים.
 ותרגם **"אֶסְרִי, לִי סִיבּוּב, לְגִפְנֵי, יִשְׂרָאֵל, עֵירָה"**, לקרתיה, ע' מילואים. או, שלדעת אונקלוס **"עֵירָה... בְּנֵי אֶתְנֹן"** ירמוז למלך המשיח, כלה"כ (זכריה ט, ט) שיבוא
 רוכב **"עַל עֵיר בֶּן אֶתְנֹת"** (רבנו בחיי). ולפי"ו, פירש אונקלוס, ש"עֵירָה" יחזיר את ישראל לירושלים [או יושיבם סביב לירושלים - ע' לעיל]. ולא רצה לפרש מקרא
 זה על ריבוי היין, שהרי כתוב אחריו **"חכלילי עינים מיין"** (גור אריה). **עֲמָא יִבְנוּן הִיכְלִיהָ**: העם יבנו היכלו (בית המקדש). תרגם **"שְׂרָקָה"**, עָמָא, אלו ישראל, שנאמר,
"ואנכי נטעתיך שורק" (ע' רש"י). והאות למ"ד של **"לשרקה"** יתירה, כהאות ל' של **"לגפן"** (ע' משי"כ במילואים ב"ה יסחר). ותרגם **"בְּנֵי, יִבְנוּן, לשון בנין (רבנו בחיי).**
 ותרגם **"אֶתְנֹן, הִיכְלִיהָ, לשון שער האיתון (יחזקאל מ, טו), משערי ביהמ"ק (ע' רש"י ומילואים).** יש להעיר שאונקלוס כדעת הירושלמי (מגילה פ"א, ה"א), והרמב"ם (הלכות
 מלכים יא, א), שביהמ"ק העתידי יבנו אותו בני אדם ולא ירד בני מהשמים כמו שהוא דעת רש"י ותוס' (סוכה א, א), אך ע' מילואים. **עד כאן פירוש הראשון של**
אונקלוס ל"אֶסְרִי לַגֶּפֶן עֵירָה ולשרקה בני אהון". מכאן ואילך פירוש השני (רש"י). **יְהוֹן צְדִיקָא סָחֹר סָחֹר לִיה**: יהיו הצדיקים סביב לו. וכן הוא בלה"כ,
"והיה צדק אזור מתניו" (ישעיהו יא, ה). וכן תרגם יונתן (שם). גם לפירוש השני הזה, **"אֶסְרִי, לִי סִיבּוּב, לְגִפְנֵי, יִשְׂרָאֵל, עֵירָה"**, אלו צדיקים (רש"י). [יש להעיר שבכל
 מקום **"צדיק"** מתורגם, זכאי (לעיל כ, ד ועוד) וצ"ע למה שינה כאן]. ותרגם **"עֵירָה, לִיה, מפני ש"עֵירָה" הוא כינוי למשיח עצמו (עפ"י רבנו בחיי, הובא לעיל ד"ה יסחר, וע'**
מילואים). **וְעֲבָדִי אוּרִיתָא בְּאַלְפֵן**: והחכמים בתורה (א.א.). ע' רש"י ששלוש מלים אלו הן תרגום של **"בְּנֵי אֶתְנֹן"**, על שם שרוכבים על אהנות (להגיע לבית המדרש).
 ופירש אונקלוס שיתחברו למשיח הצדיקים במעשיהם (יחזקאל צדיקא...), וחכמי התורה. ולפי"ו פירש **"ולשרקה"** (שהוא מבחר הגפן - תיב"ע ירמיה ב, כא וספרנו כאן), משל למשיח
 (נתניה לגר), ומרמוז בתרגום במלה **"עֲמִיה"** (צמח - עם המשיח), ואם נפרש שלדעת אונקלוס **"בְּנֵי אֶתְנֹן"** ירמוז למשיח (ע' רבנו בחיי הנ"ל), נפרש **"ולשרקה"** על חכמי התורה,
 דלא כרש"י. * **אַרְגָּון טָב לְבוּשִׁיה**: [תרגום של **"כבס ביין לבשו"** (רש"י)]. צבע הארגמן דומה לין, כמו שפי' רבנו מיוחס, ולבושו (של המשיח הנ"ל), יהא ארגמן וכו'
 כאילו מכובס ביין אדום (ש.א.). נחלקו הרמב"ם והראב"ד (הל' כלי המקדש ח, יג) מהו צבע ארגמן. ולכאן מהתרגום שתרגם **"ארגמן"** על צבע היין, משמע כרמב"ם,
 ש'ארגמן' הוא צבע אדום (שיעורי חומש - ר"ש מימון). לבוש ארגמן הוא לבוש מלכות כמש"כ במדרש (במ"ד יב, ד), ונראה שהכונה לבגדי מלכים ושירים הבאים מהיורה.
 ויותר נראה שמוסב אל המשיח שזכר לעיל (תו"מ). **אַרְגָּון טָב**: ארגמן טוב. מה שהוסיף התרגום המלה **"טוב"** [כלשון המשנה (כלים כט, ד)], יש לפרש עפ"י מש"כ
 רד"ק (עה"ת), שלפיכך אמר **"בְּנֵי"** (בפתח הבי"ת), שר"ל היין הידוע בריח וטעם וכו' ואמר **"וחכך כיין הטוב"** (שיר השירים ז, י) עיי"ש. וכמו שהמשל ביין הטוב, כן
 הנמשל שהוא הארגמן, תרגם **"ארגון טב"** (תו"מ). **וְכִסּוּתִיהָ... וְצָבַעֲנִין**: וכסותו צמר נקי [שצבוע] תולעת שני, ובגדים צבועים. המלה **"כסותיה"** היא הוספת אונקלוס
 על לה"כ [נא שמתרגם **"סותה"** בשני פנים, כסותה, לשון כסות כפשוטו (כדעת רש"י עצמו), וגם צָבַעֲנִין, לשון הסתה, ע' רש"י (משכיל לדוד)]. **"מילא מילא צבע זהורי"** הוא תרגום של **"ובדם**
ענבים". ופירש לנו אונקלוס שהכונה שכסותו עשויה מצמר משובח [נעין בכתובות (סו): **"כלי מילת"**; אלא שצ"ע מה המקור במקרא לזה], שצבוע בתולעת שני, שמראהו אדום
 כדם ענבים (רש"י). **"וצבוענין"** הוא תרגום של **"סותה"**, כמו שפירש"י (עיי"ש), שהם בגדים צבועים המושכים את העין. **מִילָא: צמר נקי, "צמרי ופשתי"** (הושע ב,
 ז) תיב"ע, כסות מילא ובוץ (ע' הערך ערך מל יד). וטעם כפילת המלה י"ל שהוא כמו, **"מלמלא"** (גיטין נט), בגד צמר דק מאד שדמיו יקרים (ע' בערך שם). או המשובח
 שבמילא (פחשגן). **וְצָבַעֲנִין**: ובגדים צבועים. וכמש"כ התו"ם (ערכין ו, ה) שנראה, דבגדים צבועים קרויים **"צבע"** בלשון המשנה. וכן משמע מרש"י (כאן: כתובות נד.
 ד"ה לשמן). ומצינו גם בלשון הכתוב, **"צבעים"** (שופטים ה, ל), שהכונה לבגדים צבועים (עיי"ש תיב"ע ורד"ק). **(יב) יִסְמָקוֹן טוּרוּהִי בְּכַרְמוּהִי**: יאדימו הריז בכרמיו. [כונתו]
"חכלילי" לשון אודם (כפירוש רש"י אב"ע ורשב"ם, ודלא כרמב"ן), **"עינים"**, לשון הרים, שמשם צופים למרחוק (רש"י), או, שההרים נראים מרחוק (א.א.). [כונתו] כמו
 שהענינים בגובהו של הגוף כן ההרים גבוהים על הארץ (רבנו בחיי). [כונתו] לשון המקרא הוא מְשַׁל לריבוי היין והחלב בארצו (רמב"ן). האות מ' של **"מיין"** היא
 תמורת ב' כנודע חילופם למדקקים, ובפרט באותיות בכל"ם (נתניה לגר). **יִטּוּפוֹן נַעְוֹהִי בְּחֶמֶר**: יוצפו יקביו ביין. זה פירוש שני לאונקלוס על **"חכלילי עינים**
מיין", ש"עינים" לשון מעינות (כמו **"אל העין"** (לעיל כד, כט) - באר מים חיים) וקילות היקבים (הגמות שבהן דורכים היין - רש"י כאן, ובש"א כ, ל). **יִטּוּפוֹן**: לשון הצפה (עיין תרגום דברים
 יא, ד). אבל המהר"ל (גור אריה) פירש, לשון נטיפה, טיפות טיפות. **יַחְוֹרֵן וכו'**: תרגם **"כי ילבינו הבקעות בתבואה ובעדרי הצאן שמהם החלב"** (רבנו בחיי). ויש לפרש
"מחלב", חלב ממש של הצאן, כלשון הכתוב (ויאל ד, יח) **"והגבעות תלכנה חלב"**. וכמש"כ במדרש אגדה שמפרש **"ולבן שנים"**, כשיעמוד אדם במקום גבוה, על
 שן הסלעים, יראה הבקעה לבנה ביותר מחלב, מן השעירים והצאן והבקר שביהודה (תו"מ). ומש"כ רש"י **"שנים"**, לשון שְׁנִי הסלעים" אולי כונתו שהבקעה
 שהיא בין הסלעים היא כדוגמת הפה שהוא בין השְׁנִים (ע' ש"א יד, ד). או שכונתו כמש"כ הרד"ק, ש"שני הסלע יהיו לבנים מחלב הרחלים והעזים והפירות שיוזב
 משדיהן מרוב חלב" (וע' א.א.).

יג זבולן לחוף ימים ישכן והוא לחוף אנית
וירכתו על צידו: פ יד יששכר חמור גרם רבין
בין המושפתיים: טו וירא מנחה כי טוב ואת
הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס
עבד: ס טז דן ירין עמו באחד שבטי ישראל:
ליה פלחין ומסקי מסין: ס טז מדבית דן יתבחר ויקום גברא ביומיה יתפריק עמיה ובשנוהי ינוחון פחדא
שבטיא דישראל:

רש"י

(יג) זבולן לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו, חוף, כתרומתו ספר, מרק"א נלע"ו, והוא יהיה מנוי תדיר על חוף אניות, צמקום הנמל, שאניות מציאות שם פרקמטיא, שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא, וממציא מוזן לשצט יששכר, והם עוסקים בתורה, הוא שאמר משה שמח זבולן נצאמך ויששכר נצאליך (דברים לג, יח), זבולן יוצא בפרקמטיא, ויששכר עוסק בתורה נצאליך (תנחומא ויחי יא): וירבתו על צידו. סוף גבולו יהיה סמוך לליון, וירכתו, סופו, כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור צעל עצמות, סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד: רבין בין המשפתיים. כחמור המהלך ציוס וצלילה ואין לו לינה צצית, וכשהוא רוצה לנוח, רוצץ צין התחומין בתחומי העיירות שהולך שם פרקמטיא: (טז) וירא מנחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ

יג זבולן על ספר יממיא ישרי
והוא יכביש מחוזין בספינן
וטוב ימא ייכול ותחומיה יחי
מטי עד צידו: פ יד יששכר
עתיר בנכסין אחסנתיא בין
תחומיא: טו וירא חולקא ארי
טב וית ארעא ארי מעבדא פירין
ויכביש מחוזי עממיא וישיצי ית
דיריהון ודישתארון בהון יהון
יכבש: יכבוש. ודרך
דומה תרגם ברכת משה
(דברים לג, יח), "שמח זבולן
בצאתך" ע"ש. וכלה"כ,
"זבולן יוצאי צבא"
(דברים יג, לב). (בא. דברים שם).
והכונה, שזבולן יעבור
לכבוש חופים של אחרים
(ר.א.א.), כפירוש תיב"ע.
ולא פירש כרש"י שהיה
זבולן עוסק בסחורה (ע'
לחיים דברים שם). מחוזין:
ערים (רש"י ערכין יד. ורע"ב
שם ג, ב). כרכין (רש"י ברכות
לז: ד"ה דמחוא). ואולי כאן
"מחוז" פירושו, פירוש, מקום
הכולל כמה ערים (עין
אב"ע דניאל ב, מח). ובהוראה
זו פירושו בארמית,
כפירושו בכתבי הקודש,
מדינה או פלך (עין רד"ק
סח"ש שחור). וי"מ, גבולות

מזכרת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבל. עול תורה:
ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עבד. לפסוק להם הוראות של
תורה וסדרי עזריין, שנאמר ומצני יששכר יודעי צינה לעמים
לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (דברים יח, יג),
מאתים ראשי סנהדרות העמיד, וכל אחיהם על פיהם: ויט
שכמו. השפיל שכמו, כמו ויט שמים הטו אוניסם. ואונקלוס
תרגם צפנים אחרים, ויט שכמו לסבל מלחמות, ולכבוש
מחוזות, שהם יושבים על הספר, ויהיה האויב כבוש תחתיו
למס עובד: (טז) דן ירין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתיים,
כמו כי ירין ה' עמו: באחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו
כאחד עמו, ואת כלם ידן, ועל שמשון נצא נצאה זו. ועוד
יש לפרש כאחד שצטי ישראל, כמיוחד שצצטים, הוא דוד
שצא מיהודה:

(יג) על: תרגם האות ל'
במלה "לחוף" לכוונת
על. ודומה לזה לעיל (יח).
כ: עין משי"כ שם). ספר:
פירושו כלה"כ, "חוף"
(רש"י כאן, ובצפניה ב, ה).
וכ"כ הערוך (ע' ספר), "עיר"
הסמוכה לים נקראת ספר,
כמו דמתרגמין זבולן
לחוף ימים ישכון, על
ספר ימא. וכן כל "חוף"
מתורגם ספר (מתורגמן).
יכבש: יכבוש. ודרך
דומה תרגם ברכת משה
(דברים לג, יח), "שמח זבולן
בצאתך" ע"ש. וכלה"כ,
"זבולן יוצאי צבא"
(דברים יג, לב). (בא. דברים שם).
והכונה, שזבולן יעבור
לכבוש חופים של אחרים
(ר.א.א.), כפירוש תיב"ע.
ולא פירש כרש"י שהיה
זבולן עוסק בסחורה (ע'
לחיים דברים שם). מחוזין:
ערים (רש"י ערכין יד. ורע"ב
שם ג, ב). כרכין (רש"י ברכות
לז: ד"ה דמחוא). ואולי כאן
"מחוז" פירושו, פירוש, מקום
הכולל כמה ערים (עין
אב"ע דניאל ב, מח). ובהוראה
זו פירושו בארמית,
כפירושו בכתבי הקודש,
מדינה או פלך (עין רד"ק
סח"ש שחור). וי"מ, גבולות

(מתורגמן), כפירש"י על "מחוז חפצים" (תהלים קו, ל), שהמקום המיושב שעל הגבול נקרא גם מחוז (ר.ש.מ.). או, שבשם 'גבול' נכלל גם כל השטח שמן הגבול לצד פנים, כמו, "ולא יראה לך שאר בכל גבולך" (שמות יג, ז) (עפ"י הכוח"ק). וטוב ימא ייכל: וטוב הים יאכל. וכן הוא בברכת משה (דברים לג, יט), "כי שפע ימים יינקך" (מפרשים). זו הוספה על לשון הכתוב. או שמילים אלו הן פירוש שני (ע' משי"כ לעיל ד"ה יכבש), על "והוא לחוף אניות", שזבולן יהנה מאוצרות של החוף שלו. ותחומיה: וכן פירש"י, "שירכתו" פירושו, סוף גבולו. יחי מטי: יהיה מגיע. עד צידו: וכן פי' רד"ק (ע"ה"ת), ש"על" בלה"כ כאן, פירושו, עד (ע"כ). וכן, "הוא ינהיגנו על מות", פירושו, עד מות (רד"ק יהושע ז, ז). (יד) עתיר בנכסין וכו': עשיר בנכסים, ונחלתו בין התחומים. יש לפרש שביאר "חמור גרם" כרש"י, חמור חזק, והעושר יכונה בחזק לפי שהוא חזק האדם ותקפו. דומה למלה "חיל" (דברים ח, יז) שגם הוא תרגמו נכסין (ת"מ). בין תחומיא: [כונתן] שנחלתו באמצע תחומי שאר השבטים (רבונו אברהם בן הרמב"ם, חזקוני). ובמדרש (ב"ר צח, יב) "בין המשפתיים", אלו שני בקעות, בקעת אכסלו, ובקעת יזרעאל. וע' באדרת אליהו לגר"א על יהושע (יח, יב) שהוכיח מהפסוקים שם שנחלת יששכר היתה בין תחומי זבולן ונפתלי (פרש"ן). וכן הוא בתיב"ע, ביני תחומי אחיו. אבל י"א שכונת אונקלוס, שהיתה נחלתו על שפת הים, בין ים ליבשה (בעל הטורים; וצ"ע בדבריו, שהיה לא היה כך - ש.א.). ובמצודות (שופטים ה, טז) כתב, שאונקלוס מפרש "משפתיים" מלשון שפה, וענינו, גבול. וע' רבנו בחיי שיש בתרגום רמז לפירוש הפסוק ע"ד הקבלה. (טו) חלקא: פי' לשון הכתוב "מנחה", חלק, וכן פירש"י. ואפשר לפרש כן גם בפסוק "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה" (דברים יב, ט). ואולי נקרא כן כיון ששם ינוח מהנדודים ממקום למקום (באר בשדה). או, שלדעת אונקלוס "מנוחה" במקרא לשון קצור, והכונה, מקום מנוחה, וכלה"כ בישעיהו (סו, א), "מקום מנוחת" (ולכן ממשיך הפסוק בלשון זכר "כי טוב", אע"פ שהמלה "מנוחה" היא לשון נקבה). ותרגם בדברים (שם) "מנוחה", לבית ינחא, לפי המלה, וכאן תרגם חלקא, לפי הכונה (ת"מ). ארי טב: ואע"ג דכל ארץ ישראל נקראת "ארץ טובה ורחבה" (שמות ג, ח), כבר כתב היפ"ת (ב"ר צט, ד"ה ד"ה חזר) שיש יתרון לשבט שמפורש בו המעלה, יותר משאר השבטים אשר בהם היתה המעלה רק במקצת (ת"מ). מעבדא פירין: כלשון הכתוב "עשה פרי" (לעיל א, יא), וכן תרגמו שם (ת"מ). ואמרו בב"ר (צח, יב) שפירותיו של יששכר גסין היו. ויכבש וכו': ויכבוש ערי עמים (עין משי"כ לעיל ד"ה מחוזין), וישמיד את הגוים בהם, והנשארם בהם יהיו לו עובדים ומעלי מסים. פירש המלה "לסבול", שהכונה מלחמות, וכיבוש מחוזות (ע' רש"י). ואין לפרש ש'מחוזי עממיא' הכונה לשבעה עמים שישבו בא"י, ולכן תרגם, וישיצי ית דיריהון, שהיה כתוב "לא תחיה כל נשמה", וא"כ מי הם 'דירשתארין' (ר.א.ש.). ופי' "למס עבד" שהם שני דברים, מסי ממוץ ועבדות. ודלא כמו שתרגם יונתן לשון דומה ביהושע (ט, טז), מס עבודה בגוף (עיי"ש מצודות). ואונקלוס דלא כתנחומא שפירש "ויהי למס עובד", יששכר בעצמו היה למס עובד. (טז) מדבית דן: מלך בית דן יתבחר ויקום, איש, בימיו יושע עמו, ובשנותיו ינוחו פחדא השבטים של ישראל. וכן איתא במדרש (ב"ר צח, יד; במ"ד יד, ט), שברכת יעקב לדן לא היתה אלא ע"ש שמשון (ע"כ). וכן במקרא (ש"א יב, יא), שמשון נקרא "בדן", כשם השבט. ודלא כאב"ע ורשב"ם שפירשו המקרא על כלל שבט דן. ותרגם כמאמר הנבואה על שמשון (שופטים יג, ח), "והוא יחל להושיע את ישראל" (ותפריק צמיה - יושע עמו). ולא פירש "בדן", שהכונה, שישפוט משפט צדק, כדעת תיב"ע. וכן לא פירש שהוא ל' נקמה, כמו שפירשו רמב"ן ורשב"ם. וע' רמב"ן שמשמע מדבריו, שאף ש"בדן" כאן הוא ל' נקמה, ואמנם שמשון נקם נקמת עמו, מ"מ אולי לדעת אונקלוס לשון נקמה שייך למלך, ולא לשופט, ולכן תרגם על שם הישועה שהביא יתבחר ויקום גברא: צ"ע כפל הלשון יתבחר ויקום, ע' מילואים. ויקום גברא, ביומיה יתפריק עמיה: מה שהוסיף אונקלוס המלה ביומיה, יש לפרש שדעתו כר' חמא בר' חנינא (סוטה ט), שרק בימיו חלה נבואתו של יעקב "יהי דן נחש", ולפני כן לא היתה הישועה מן אפסרית. ובשנוהי: צ"ע למה שינה מלשוננו לעיל ש'כ' ב'יומיה'. ואולי בא אונקלוס לרמוז מה שדרשו חז"ל (ירושלמי סוטה פ"א ה"ח), שאימתו של שמשון היתה על פלשתים גם עשרים שנה אחרי מותו. ושנים אלו גם כן התייחסו לזכותו, ולכן תרגם, ובשנוהי ינוחון וכו'. ינוחון פחדא: סיפא דקרא הוא 'תוצאה' של רישא דקרא. ודלא כרש"י (ועוד), ש"כאחד שבטי ישראל" הוא המשך ענין הנקמה. פחדא וכו': תרגם כאילו היה לה"כ, פחדא וכו' (וכן תרגם "פחדא" לעיל ג, כב; אך עיי"ש ראב"ע), וע"ד זה פירש"י, שבשנוהי יחנו שבטי ישראל

יְהִי־יָדָן נַחֲשׁ עַל־יָדָךְ שְׂפִיפִן עַל־אֶרֶח הַנֶּשֶׁךְ
עֲקֵב־יָסוֹס וַיִּפֹּל רֶכְבּוֹ אַחֲוָר: יִישׁוּעָתָךְ קִנִּיתִי
יְהוָה: ס חמישי יט גִּדְרָה גִּדְרָה יְגוּדָנוּ וְהוּא יִגְדַּר עֲקֵב: ס
כ מֵאֲשֶׁר שְׂמָנָה לְחֶמְוֹ וְהוּא יִתֵּן מִעֲדֵנֵי־מֶלֶךְ: ס

רַכְבֵּיהוֹן לְאַחְרָא: יֵי לְפָרְקָנָה סְבִירִית יֵי: ס יֵי דְבִית גִּד מְשִׁרִית מְזִינִין יַעֲבִירִין יֵי יִרְדְּנָא קָדָם אַחֲיָהוֹן לְקָרְבָּא
וּבְנִכְסִין סְגִיָּאִין יְתוּבוֹן לְאַרְעָהוֹן: ס כ דָּאֲשֶׁר טָבָא אַרְעִיָּה וְהִיא מְרַבֵּיא תַפְנוּגִי מְלָכִין: ס

רש"י

אחת הם, וכשהוא מדבר נלשון יפעל, אינו כפול, כמו יגוד, יגוד, ירוס, יסוד, יסוד, וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים, הוא כפול, כמו יתגודד, יתגודד, יתרום, יתבולל, יתעודד, ונלשון מפעיל יתוס ואלמנה יעודד (תהלים קמו, ט), לשון יעקב אליו (ישעיה מט, ה), משווצ נתיבות (שם נח, יב), אף יגודנו האמור כאן אין לשון שפעילוהו אחרים, אלא כמו יגוד הימנו, כמו בני ילאוני (ירמיה ג, כ), ילאו ממני. גר גדוד יגודנו, גדודים יגודו הימנו, שיעצרו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו יסובו על עקבם. נלחמם שלקחו בעצב הירדן, ולא יפקד מהם איש: עקב. דרכם וצמסילותם שהלכו יסובו, כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז, כ), וכן צעקני האלן (שיר השירים א, ט), נלשון לע"ז טראכ"ז: ש: (ב) מאשר שמנה לחמו. מאלל הצא מחלקו של אשר יאה שמן, שיהיו זיתים מרוצים בחלקו, והוא מושך שמן כמעין, וכן צרכו משה וטובל צמם רגלו, כמו ששנינו צממנו

(יז) שפיפן. הוא נחש, ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו ואתה תשופנו עקב (צדקיה ג, טו): הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש. ודמיונו לנושך עקבי סוס. ויפל רכבו אחר. שלא נגע בו, ודוגמתו מנינו צמסון, וילפת וגו' את שני עמודי התור וגו' (שופטים טו, כט), ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם פתיו חוקמן, שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו, והוא נפשוני, וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרס, וקפסנא, כמו פתן, קפון, יארוז: (יח) לישועתך קיית' ה'. נתנא שניקרו פלשמים את עיניו, וסופו לומר וזכרני נא וחוקני נא אף הפעם (שם נח): (יט) גר גדוד יגודנו. כולם לשון גדוד הם, וכן חזרו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתיין, יש לומר גדוד שם דבר רריך שני דלתיין, שכן דרך מיצה צת שמי אומיות להכפל צסופה, ואין יסודה אלא שמי אומיות, וכן אמר כלפור נלוד (משלי טו, כ), מגזרת ושצמתי נדודים (איוז, ד), שם נפל שדוד (שופטים ה, כז), מגזרת יסוד להרים, אף יגוד יגודנו, וגדוד מגזרה

באגודה אחת. וכן תרגם "יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה). (יז) יהי וכו': יהיה [ה]איש שִׁיבֹחַ ויקום מִשֵּׁל בית דן, אימתו תפול על העמים, ומכתו תגבר בפלשתים, כמו נחש חורמן ישכון על הדרך וכמו [ה]פֶּתֶן יארוֹב על השביל, יהרג גבורי חילי (אז, מחנות) פלשתים, פרשים עם רגליים, יעקור סוסים ומרכבות, ויפיל רוכביהם לאחר. אִימָתָה תִּתְרַמִּי עַל עֲמִיָּא: כלה"כ (שמות טו, טז) "תפל עליהם אימתה" (תרי"ט). אִימָתָה תִּתְרַמִּי עַל עֲמִיָּא וּמִתְרַמִּי בַּפְּלִשְׁתִּי: בזה פירש דמיונו של דן ל"נחש עלי דרך שפיפון עלי ארץ" לפי כונת המקרא, ולא לפי המלים, ובהמשך תרגם לפי המלים (נחל"ג). כלי זינו של הנחש הם שנים, אימתו ונשיכתו. ושמשון הטיל אימה גם על עמים רבים (המדרש במלה "דרך" שהוא עשוי להילוך הרבים, דלא כ"אֶרֶץ" שהוא עשוי למיעוט הולכים - עיין גר"א משלי ב, יג), אבל מכתו היתה בפלשתים לבד.

כְּחֹזִי חֲרָמִן יִשְׂרִי עַל אֶרְחָא: כנחש (ל' יחיד) חורמן ינוח על הדרך. בזה תרגם המלים שבמקרא. וצריך טעם שפירש הנמשל (לעיל) לפני שתרגם המלים. נחש החורמן ידוע כמטיל אימה, כמש"כ רש"י, "שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו, והוא צִפְעוֹנִי (ובתיב"ע ג' אֶפְסָה" - ישעיהו נט, ה), וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם" (ע"כ). ונחש זה "ישרי על אורחא" לא יארוֹב, אלא ינוח בגלוי על הדרך (ובזה, אִימָתָה תִּתְרַמִּי עַל עֲמִיָּא). אבל לא כן ה"פתן", ע' לקמן. וּכְפָתְנָא יִכְמֵן: [כונתו] כמו פֶּתֶן יארוֹב (רש"י). אף שמשון היה נחבא בשיני הסלעים ובנקרת הצורים להכות בפלשתים (מדרש שכל טוב). וכמש"כ הרמב"ן, שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים בעם רב, רק הוא לבדו יצא עליהם כמו החֲרָמִן על הדרך, וכמו הַצִּפְעוֹנִי היוצא ממאורתו (נפח"ג; וזה מקביל למה שתרגם לעיל יִמְתָּה תַּתְּקֵן בַּפְּלִשְׁתִּי). שְׂבִילָא: שונה ל' הארמי מלשון הקודש ש"דרך" תרגומו, אֶרֶץ, אבל "אֶרֶץ" במקרא, תרגומו, שביל. יִקְטֹל גְּבֵרִי מְשִׁרִית וכו': תרגם "הנושך עקבי סוס" בג' אופנים (והחליף לה"כ "סוס", שהוא שם המין, ללשון רבים). [א] יִקְטֹל גְּבֵרִי מְשִׁרִית וכו', יהרג גבורי מחנות וכו'. שהסוס מִשֵּׁל לגבור, כמש"כ "לא בגבורת הסוס יחפץ" (תהלים קמו, ט). [ב] יִקְטֹל פְּרָשִׁין עִם רִגְלָאִין. ש"סוס" פירוש, רוכב הסוס, ו"עקבי" פירוש, הולכי רגל. וזה גם רמז לשמשון שכתוב עליו "ויך אותם שוק על ירך" ותרגם יונתן, ופי' רש"י (שם), "פרשין עם רגלאין" (מדרש לקח טוב). אבל י"א שאין במלים אלו פירוש נוסף, אלא המשך פירושו הראשון לתרגם סוף הפסוק "ויפול רוכבו אחרו", וגם כאן (ע' מש"כ לעיל ד"ה אימתה), תרגם הנמשל בפירושו הראשון, ואח"כ בהמשך (יעקב וכו') תרגם לפי המלים (נחל"ג). [ג] יַעֲקֹר סוּסָן וְתַתְּקִין וכו'. ולפירוש זה "עקבי סוס" הוא משל לסוס ומרכבתו (שערי אהרן). שהמרכבה נוסעת אחרי, ובעקבי הסוס (ר"ל). מְשִׁרִית: מחנות, חילות. אולי תרגם בלשון רבים, מפני שהוא פירוש "דרך" במקרא, שהוא עשוי להילוך הרבים (כמש"כ לעיל ד"ה אימתה, מהגר"א). יַעֲקֹר סוּסָן וְתַתְּקִין: לשון עיקור נופל בסוסים (ע' יהושע יא, ו), וברכב (ע' שמואל ב' ח, ד). וְיִמְצֹר: [כונתו] ויפיל, כלשון הכתוב בתהלים (פט, מה) אבדוהם, סדר תפלת סוכות. וישפיל (ע' רש"י תהלים שם). ופי' "ויפיל" כמו ויפיל (נחל"ג). (יח) לְפָרְקָנָה: לפדיונו, כלומר לישועתך (ע' רש"י ע"ז ד. ד"ה להם). סְבִירִית: קיית'. נמצא גם בל' המקרא, "שִׁבְרִיתִי לישועתך ה'" (תהלים קיט, קטו). ומצאנו לרוב האות ש' (שמאלית) מתחלפת לאות ס' בארמית שהם ממוצא אחד (ע' חזקוני ויקרא יא, יג), ותרי"ט (יבמות ז, ב); וגם בלה"ק מתחלפות אותיות אלו - אב"ע (לעיל ח, ב); ובסידור עבודת ישראל (ברכות התורה) כתב, שהשתמשו באות ס' במקום האות ש' במקום שאין נקודות, כדי שלא יטעה הקורא לקראו כמו ש"ן. (יט) מְשִׁרִית מְזִינִין... לְקָרְבָּא: מחנות מזוניים... למלחמה. כלה"כ (במדרש לב, כ) "תחלצו... למלחמה". כ' רמב"ן, שאונקלוס ורש"י פירשו המקרא שניבא כי גדוד יגוד ממנו וכו' עיי"ש. קָדָם אַחֲיָהוֹן: כלשון הכתוב (דברים ג, יח) "כלוצים תעברו לפני אחיכם". וּבְנִכְסִין וכו': נראה שפירש "עקב" בשני פנים. האחד, [בדרך] שהלכין יחזרו (כרש"י; ובלשון המשנה "וחזורים לעקב" - זבחים ו, ג), והשני, לשון שחר כמו (תהלים יב, יט), "בשמרם עֲקֵב רב", ופי' שם אב"ע, שחר רב (מ.ל.). וצ"ע למה דוקא גד נתבחר בזה ולא ראובן וחצי שבט מנשה, וכמש"כ ביהושע (כב, ח) עליהם, "ויאמר אליהם לאמר, בנכסים רבים שובו אל אהליכם" (עיי' נפש הגר). (כ) דָּאֲשֶׁר: של אֶשֶׁר. לא תרגם "מֵאֲשֶׁר", מן אֶשֶׁר, כמו שאמנם פי' רד"ק (ע"ה"ת) שרק מקצת ארצו תהיה שמינה. ואולי לדעת אונקלוס האות מ' יתירה, ע"ד שכתב רמב"ן (לעיל כד סד), וכמו שכתב האב"ע (כאן) בשם יש אומרים. מָבָא אַרְעִיָּה: לדעת אונקלוס המקרא בא לשבח ארץ אשר, שמוציאה מאכל טוב, ולא כרש"י שפירש הברכה על מאכלו המשובח. ואף שכל ארץ ישראל היא "ארץ טובה" (שמות ג, ח), י"ל עפ"י מש"כ לעיל (פסוק טו ד"ה ארץ טוב). ותרגם "שְׂמָנָה", טבא (כלעיל כז, כח; ע' מש"כ שם). ולדעתו המקרא קצר, שהרי "שמנה" לשון נקבה ו"לחמו" לשון זכר (עיי' רא"ם; אך ע' אב"ע), וע"כ שהכונה כמו שפירש הרד"ק (ע"ה"ת), "ארץ לחמו". ועוד, הרי לא מצאנו לשון "שמן" בלחם, כי אם בארץ, כמו, "ומשמני הארץ" (לעיל שם; ועוד) (תו"ם). וְהִיא מְרַבֵּיא תַפְנוּגִי מְלָכִין: והיא (ארץ אֶשֶׁר) מגדלת תענוגי מלכים. וכן הוא בתיב"ע. יש לפרש שהכונה כמש"כ רשב"ם "מס של שמן היו גובין ממנו מלכי ישראל למשוח בו לעדן את בשרם וכו'" (ר"ל). אבל בברכת משה רבינו (דברים לג, כד), תרגם, וְיִתְרָבָא פְתַפְנוּגִי מְלָכִין, שְׂאֲשֶׁר מתגדל בתענוגי מלכים (תו"ם). אונקלוס החליף "והוא יתן", לשון זכר, ללשון נקבה, והיא, מפני שהכונה, "ארצו", לשון נקבה.

כא נפתלי אילה שלחה הנתן אמרי-שפר: ס
 כב בן פרת יוסף בן פרת עלי-עין בנות
 צעדה עלי-שור: כג וימררהו ורבו וישטמהו
 מבגוהי קבלון חולקא ואחסנתא: כד ואתמררו עמיה ונקמוהי ואעיקו ליה גברין גברין

רש"י

(פס' א) פסע אחת הולכו אנשי לנדקא לשמן וכו':
 (בא) אילה שלחה. זו נקעת גיטוס, שהיא קלה לנשל
 פירותיה, כאילה זו שהיא קלה לרוץ, אילה שלוחה, אילה
 משולחת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרומתו. דבר אחר, על
 מלחמת סיסרא נתנבא, ולקחת עמך עשרת אלפים איש מצני
 נפתלי וגו' (שופטים ד, יא), והלכו שם צריזות, וכן נאמר שם לשון
 שלוח, צעמק שולח צרגליו: הנתן אמרי שפר. על ידס שרו
 דצורה וצרך שירה. ורצותיו דרשוהו על יוס קצורת יעקב,
 כשערער עשו על המערה, במסכת סוטה (יג). ותרומתו יתקמי
 עדפיה, יפול חנלו, והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושנא:
 (כב) בן פרת. בן חן, והוא לשון ארמי, אפריון נמטייה לרבי
 שמעון, בסוף צנא מניעא (קט): בן פרת עלי עין. חנו נטוי
 על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מנרים
 היו זועדות על החומה להסתכל ציפיו, ובנות הרצה לעדה כל
 אחת ואחת נמקוס שמוכל לראותו משם. (דבר אחר), עלי
 שור. על ראייתו, כמו אשורנו ולא קרוב. (מנדר כד, יא) ומדרש

כא נפתלי בארע טבא יתרימי
 עדפיה ואחסנתיה תהי מעבדא
 פירין יהון מוזן ומברכין
 עליהון: ס כב פרי דיסגי יוסף
 פרי דיתברך כגפן דנציב על
 עינא דמיא תרין שבטין יפקון
 מבגוהי קבלון חולקא ואחסנתא: כג ואתמררו עמיה ונקמוהי ואעיקו ליה גברין גברין

אגדה יש רבים, וזה נוטה ליישב המקרא: פרת. ת"ו שני
 הוא תקון הלשון, כמו על דברת בני האדם (קלח ג, יט): שור.
 כמו לשור. עלי שור, נשצל לשור. ותרומתו של אונקלוס בנות
 לעדה עלי שור, תרין שצטין יפקון מבגוהי וכו', וכתב בנות,
 על שם בנות מנשה, בנות אלפחד, שנטלו חלק בשני עצרי
 הירדן. צרי דיסגי יוסף, פורת לשון פריה ורציה. ויש מדרשי
 אגדה זו המתייחסים על הלשון, נשעה שצא עשו לקראת
 יעקב, כזולן קדמו האמהות ללכת לפני בנייהם להשתחוות,
 וצרחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו, אמר יוסף, רשע הזה
 עינו רמה, שמה יתן עיניו צאמי, יאל לפנייה ושרפצ קומתו
 לכסותה, והוא שצרכו אציו בן פורת, הגדלת עצמן יוסף עלי
 עין של עשו, לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור.
 להסתכל כך צלחתך על מנרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלום
 צורעו עין הרע, ואף כשצרך מנשה ואפרים, כרסם כדגים
 שאין עין הרע שולטת בהם: (כב) וימררהו ורבו. וימררוהו
 אחיו, וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו, לשון וימררו את

(כא) בארע טבא: כונת
 אונקלוס לבקעת גנוסר
 שהיו פירותיה מתוקין
 (מדרש לקח טוב, דברים לג, כג).
 ותרומתו ע"ד שכ' רש"י
 (מכ"ד צט, יב), שכונת
 המקרא על שבח ארצו
 (כמו שתרומת ברכת אשור),
 שהיא קלה לבשל
 פירותיה כאילה שהיא
 קלה לרוץ. וזה פירוש
 ראשון על "נפתלי אילה
 שלחה" (א.מ.ר.). וכן הוא
 בב"ר (צח, יז) "אילה
 שלוחה - מדבר בארצו,
 שכולה בית השלחין"
 (ע"כ). ודריש "שלוחה"
 מלשון שלחין (יפ"ת שם).
 ע' מש"כ לעיל (פסוק טו
 ד"ה ארי טב). יתרימי עדפיה:
 יפול חבלו (רש"י; ופירש לפי
 הכונה, אבל פירוש המלה עדפיה
 הוא, גורלו). צ"ע מקור
 במקרא ליתרימי עדפיה.
 ואולי לדעתו "אליה"
 מתורגמת, ארע טבא
 (כמש"כ בדבור הקודם),
 ו"שלחה", מתורגמת,
 יתרימי עדפיה, על שם
 הגורל, שנשלח לו חלקו
 מן השמים. עוד צ"ע
 שינוי מליצות התרגום

בפסוק זה, ארע... עדפיה... ואחסנתיה תהי מעבדא פירין: ונחלתו תהיה עושה פירות. זה פירוש שני על לה"כ "נפתלי אילה שלחה", כמש"כ רש"י,
 שממחרת לבשל פירותיה (נחל"ג). צריך טעם שהוסיף המלה ואחסנתיה, ולא תרגם בקצור, ותהי מעבדא פירין (ע' ב.א.). יהון מוזן ומברכין: יהיו מודים ומברכים
 עליהם. (כונתו) כאילו לה"כ, "הנותן", רואם, או אוכלם, "אמרי שפר" (רא"ם). ושני דברים דרש מ"אמרי שפר", כיון שהוא לשון רבים (מטה יחיאל). ויש לפרש שמה
 שתרומת יהון מודין חוזר על מה שתרומת ארע... עדפיה... ואחסנתיה, וכמש"כ רש"י "והוא יודה על חלקו" (כלה"כ "אף נחלת שפחה ע"ל" - תהלים טז, ו). ומה שתרומת
 'ומברכין', מוסב אל מה שתרומת "פירין" (א.מ.ר.). ותרומת כללשון המקרא "הודו לו, ברכו שמו" (תהלים קד, ד). וע' רבנו בחיי שיתכן שאונקלוס רומז לדרך הקבלה.*
 (כב) פרי: תרגם "בן" בלי הכתוב, כמלת החיבה, כמו "בני", בברכת יהודה. שאם היתה הכונה בן שיפחה, היה מתרגם בן או ברא (וגם בלשון הכתוב "בן" אינו סמוך,
 שא"כ היה נקוד סגול כמשפט, כמש"כ רד"ק). ד"סגי: אשר ירבה. "פרת" לשון פריה ורביה (רש"י; רמב"ן). וכ"כ המהרש"א (ב"מ פד. ח"א ד"ה אל תקרי), והוסיף שלא היה באחד
 מהשבטים פ"ה אלפים כמו שהיה באפרים ומנשה (במדבר כו, פסוקים לד, לו), וכמו שאמרו בני יוסף ליהושע (יהושע יז, יד) "ואני עם רב וגו'". "פרת" הוא ל' הווה נקבה
 (ע' ראב"ע), אבל אונקלוס פירש שהכונה על העתיד (אבל תיב"ע פירש שהכונה על העבר), ותרומת בלשון זכר (שלא תרגם תפגין), על דרך לה"כ "בן", ותרומתו פרי. ד"תברך
 כגפן: [כונתו] "פרת" [הראשון] הוא ל' פוריה [פרי דפגין, ו"פרת" [השני] הוא ל' עניפה [כגפן] (רמב"ן). כגפן: צ"ע, למה אמר כגפן ולא שאר אילן (דרשות חתים ח"א, ודרש
 ח' טבת; עיי"ש שתיין ע"ד הדרוש). י"ל שדעת אונקלוס ש"בן" בלה"כ יש לו גם משמעות של שורקה, עיין רמב"ן ורד"ק (ס"ה ט"ב). וכן מצאנו שגדעון שהיה מזרע
 יוסף נמשל כגפן (שופטים ט, יב), עיי"ש רש"י שהביא התרגום שלפנינו. דנציב: שנטוע. צ"ע איך תרגם בלשון זכר, והריו לעיל (מ, י) תרגם 'ובגופנא וכו' אפרחת',
 ל' נקבה. ואפשר שגופן ל' זכר וגופנא ל' נקבה (פתשגן). עינא דמיא: "עין" במקרא הוא מעין, ולא כפירש"י, עין הרואה. תרין שבטין יפקון מבגוהי: מרש"י
 משמע שהוא תרגום של "בנות..." (ע' מש"כ לק' ד"ה יקבלון; וא"כ היא הוספה על לה"כ - שהיו "בנות" לדעת רש"י מוסב רק על שבת מנשה). אבל לדעת המהר"ל (גור אריה), כונת אונקלוס,
 מפני שידמה את יוסף כגפן שהוא עומד על העין, פירש "בנות צעדה עלי שור", שבנות הגפן הזה, והיינו בדיו, יהיו ארוכים עד שיגיעו לחומה של הכרם. ורמז
 בזה לשני שבטים, שהם בדים שלו, שיגדלו מאוד עד שיהיו דומים אל האילן, ר"ל, שיהיו שבטים וראוים לקבלת נחלה. ועוד יש לפרש, שהמלים האלו הן המשך
 לתרגומו "בן פרת עלי עין", שתרומת "פרת" ל' עניפה (ע' מש"כ לעיל ד"ה דיתברך), דיתברך כגפן. [ועוד]. תרין שבטין יפקון מבגוהי, שהשבט האחד יסתעף לשנים.
 יפקון מבגוהי: קשה, הרי מוסב אל יוסף הנוכח לעיל וא"כ למה לא אמר שיצאו שני השבטים 'ממנו', וכלשון הכתוב ביהושע (יד, ד) "כי היו בני יוסף שני מטות,
 מנשה ואפרים" (ע' תר"ם). יקבלון חולקא ואחסנתא: לדעת רש"י, אונקלוס מפרש "בנות", "ע"ש בנות מנשה, בנות אלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן". ואמנם
 פירוש זה למקרא מקורו מהתנחומא (פינחס ט), שיעקב אבינו ראה שנוטלות [בנות אלפחד] מכאן ומכאן, שנא "בנות צעדה עלי שור", זה הירדן שנעשה כחומה
 [בפני משה רבינו] שלא יעבור (ע"כ). מ"מ צ"ע היכן מרומז כל זה בתרגום. ונראה, שרש"י פירש חלקא, חלקם בעבר הירדן, ואחסנתא חלקם בארץ ישראל. וזה
 המשך לתרגומו לעיל. שמאחד מ'שני השבטים' הג'ל, ["בנות"], שבט מנשה, יקבלו חלקם משני צדי הירדן. אבל לדעת הרמב"ן (לעיל מה, ד), 'חלקא' הוא חלק
 הבכור, ואחסנתא היא ירושת הפשוט [חלק הבכור דמתנה קרייה רחמנא (ב"ב קכד). (ת"מ). ואחסנתא יורשת ארץ ישראל שנתן הקב"ה לכל השבטים], ולדעת אונקלוס נטל יוסף
 חלק כפול, וכרמב"ן (לעיל פסוק ו), ודלא כרש"י (לעיל שם), שלא קיבל יוסף הבכורה לענין נחלה (אלא לענין כבוד, שיקראו בניו שבטים), אלא היו שנים בקבלת הנחלה (אפרים
 ומנשה). כג ואתמררו עמיה: עשו עצמם מר עמו (ע' מלבי"ם דניאל ח, ז). כלומר, פעלו במרירות עמו (ע' רש"י שם). משמע מראב"ם (המספיק לעובדי ה' - עמוד מה), שמפרש
 כונת אונקלוס, ששנאת אחי יוסף והחלטתם להרגו באה מכעסם וחמתם עליו. ואתמררו עליו. ואתמררו, זה כעסם, ואח"כ, ונקמוהי (ע"כ). צ"ע שלא תרגם "ואמרורוהי" (עיין תרגום
 שמות א, יד), על דרך שתרומת לקמן, ונקמוהי. ואולי "ואתמררו" הוא לשון מרות ואדנות, שגבהו והתעלו עליו, עיין פירושי רס"ג והרד"ק לדניאל (שם). ונקמוהי:
 [כונתו] "ורבו" במקרא הוא לשון ריב, נעשו לו אנשי ריב (רש"י). וזה דוחק, אבל אונקלוס שתרומת "ונקמוהי" תרגם כוונת הענין, אבל לא שסובר ש"ורבו" לשון
 ריב, אלא לשון ריבת חץ, שהיו מורים אליו להיות נוקמים ממנו (גור אריה). ואעיקו לה וכו': והצרו (והציקו) לו, אנשים גבורים, בעלי חלוקתו. בשאר מקומות מפרש
 אונקלוס "שטמה", נטירת שנאה (לעיל כו, מא; לקמן ג, טו), אבל כאן א"א לפרש כן, דהל"ל בהיפך, וישטמהו לפני וימררהו (ע' אב"ש) (ע.א.). גברין גברין: נראה שרומז

בְּעֵלֵי חַצִּים: כִּי וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קִשְׁתּוֹ וַיִּפּוּז זִרְעֵי יָדָיו מִיַּדֵּי אַבִּיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רָעָה אֲבֶן יִשְׂרָאֵל: כֹּה מֵאֵל אַבִּיר וַיַּעֲזֹרֶךְ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבַרְכֶךָ בְּרֶכֶת שָׁמַיִם מִעַל בְּרֶכֶת תְּהוֹם רַבְּצַת תַּחַת בְּרֶכֶת

בְּעֵלֵי פִלְגוּתִיָּה נְנוּסָה רִשׁׁי: מְרִי פִלְגוּתָא: כִּי וַתְּבַת בְּהוֹן נְבִיּוּתִיָּה עַל דְּקָיִים אֲוִרִיתָא בְּסִתְרָא וְשׁוֹי תִקְפָּא רַחֲצִינִיָּה בְּכִין אֲתֵרְמָא נְנוּסָה רִשׁׁי: יִתְרָמָא דְּהֵב עַל דְּרַעוּהִי אַחְסִין מְלִכּוּתָא וַתִּקְרֶף דָּא הָוָה לִיָּה מִן קָדָם אֶל תִּקְיָפָא דִּיעֲקֹב

דְּבִמְרִיָּה זֶן אֲבָהֶן וּבְנִין זֶרְעָא דִּישְׂרָאֵל: כֹּה מִימֵר אֱלֹהָא דְּאַבְרָהָם יְהִי בְּסַעֲדָךְ וְיֵת שְׂדֵי וַיְבַרְכֶךָ בְּרֶכֶן דְּנַחְתָּן מְטָלָא דְּשָׁמַיָּא מְלַעֲלָא בְּרֶכֶן דְּנִגְדָן מִפְּעַמְמִי אֲרַעָא מְלָרַע בְּרֶכֶתָא דְּאַבְרָהָם

רש"י

ואונקלוס אף הוא כך תרגמו, ומשם נמצא פהון נביאיתיה, החלומות אשר חלם להם, על דקיים אוריתא פסתרא, מוספת הוא ולא מלשון עברי שנמקרא, ושוו פתקפא רחצנייה, תרגום של צאתן קשמו, וכך לשון התרגום על העברי, ומשם נבואתו, נשציל שאתנו של הקצ"ה היתה לו לקשת ולמצטת, פון יתרמא דהב על דרעוהי, לך ופוזו זרועי ידיו, לשון פו: אבן ישראל. לשון נוטריקון, אז וכן אצחן וצניו, יעקב וצניו: (כה) מאל אביר. היתה לך זאת, והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקצ"ה היתה לך כשלם שמעת לדברי אדונתך, והוא יצרכך: ברבת שדים ורחב. צרכתא דאצח ודאמא. כלומר יתצרכו המולידים והיולדות, שיהיו הזכרים מזרעין טיפה הראוייה להריון, והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עוצריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אשפתא דהשפדי, אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחך:

חייסה: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב, ואין הלשון הזה לשון פעול, ששם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריצה אשר רבו וגו', ואף אם לשון רביית חיים הוא, כן היה לו להנקד, ואינו אלא לשון פועל, כמו שמו שמים (ויקרא כג, יב), שהוא לשון הושמו, וכן רמו מעט, שהוא לשון הורמו, אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים, ולשון שמו, רמו, רצו, מאליהם הוא, משוממים את עצמם, נתרוממו מעצמם, נעשו אנשי ריב, וכן דומו יושבי אי, כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחך, ומרגומו מרי פלגותא, לשון ותהי המחלה, אותן שהיו ראויים לחלוק עמו נחלה: (בד) ותשב באיתן קשתו. נמיצה צחוק: קשתו. חזקו: ויפוזו זרעי ידיו. זו היא נמינת טבעת על ידו, לשון זהב מופז, זאת היתה לו מידי הקצ"ה שהוא אציר יעקב, ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל, עקרון של ישראל, לשון אבן הראשה, לשון מלכות,

לשמעון ולוי, שהרי כך כינה אותם לעיל (פסוק ה) בתרגומו (פרשן). ויתכן שאונקלוס מפרש "בעלי חצים" בשני פנים, אחד, כנוי לגבורים, כלשון הכתוב (תהלים קכו, ד), "כחצים ביד גבור". ושני, לשון מחצה (פלוגתא), עיין לקמן (לחורש). בעלי פלגותיה: בעלי חלוקתו. [כונתו] הראויים לחלוק עמו נחלה (ע' רש"י וגא.). צ"ע למה למקרא להזכיר עיני הנחלה (ע' נפח"ג). אבל יש אומרים, בעלי מחלוקת, לשון ריב (ע' מ.ל.; פתשן). ויש להעיר, למה יש שמתרגם 'מרי', כלעיל (לז, יט), "בעל החלומות", מרי חלמא (פתשן). ואמנם לפי נוסח התרגום שברש"י גם כאן תרגם כן. (כד) ותבת פהון נבייתיה על דקיים אוריתא פסתרא, ושוו תקפא רחצנייה: כל זה פירוש על שלוש המלים, "ותשב באיתן קשתו". ופירוש, ותשב בהם (באחי יוסף), נבואתו (שימלך עליהם), בגלל שקיים התורה בסתר. ושם [את] החזק נרש"י גרס.

תקפא - פתחון, בטחונן. לדעת רש"י, אונקלוס מפרש "ותשב" כמו ותשב, כלומר, ששב (שהשרשים "שוב" - "ישב" מתחלפים - עיין תר"מ; ויש אומרים שידוע שנתי הע', וחסרי הפ' נרדפים הם לפעמים - נחל"ג). והמלים "פהון נבייתיה" באו להסביר מה שב. ויעל דקיים אוריתא פסתרא: הן תוספת על לה"כ (רש"י). כלומר, אין להם רמו במקרא. * ותבת פהון נבייתיה: [כונתו] החלומות אשר חלם להם (רש"י). יש לפרש עפ"י מש"כ בפירוש המיוחס לרא"ש (לעיל לז, ח), שלחלומות יוסף היו דין נבואה, ולכן היה חייב לאמרם לאחיו, אף שגרם לשנאה, כי הכובש נבואתו חייב מיתה בידי שמים (ספר ויתאפס יוסף). ופירוש "ששב פהון" מפני שחשבו לדחות מעליהם החלומות ע"י שמכרוהו לעבד, אבל מ"מ חזרו להתקיים. על דקיים אוריתא פסתרא: כלשון הגמרא (סוטה לו): "א"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא, יוסף שקידש שם שמים בסתר" [שלא חטא באשת פוטרין] (מ.א.ל.). וע' מש"כ לקמן (ד"ה אחסין). ושוו תקפא רחצנייה: תרגם "באיתן" כגמרא (ד"ה יא.), "איתן" לישנא דתקיפי הוא עי"ש, ו"קשתו", על שם שהדרך לבטוח בקשת, וכמש"כ "כי לא בקשתי אבטח" (תהלים מד, ד) (מ.ל.). [כונתו, ותשב נביאותו, בשביל] שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח (רש"י). וכמש"כ במדרש (ב"ר פז, י), שאשת פוטרין אמרה לו "אני עושקתך, כובלתך, מסמא את עיניך וכו'", ואעפ"כ לא שמע אליה, ובטח בהקב"ה. ובתנחומא (וישב ח) שהיה אומר, רבון העולם אתה הוא בטחוני, אתה הוא פטרוני. פון אתרמא דהב על דרעוהי: לכן השל זהב על זרועותיו. הכונה, כמש"כ רש"י, "ויפוזו" לשון זהב מופז (דלא כאב"ט), "זו היא נמינת טבעת על ידו". וכ"כ הרלב"ג, "שהושם פז על זרועיו לגדולה ולממשלה" (ע"כ). ובמדרש אגדה "ולפי שכשב ביצרו, זכה ושם פרעה המלך זהב מופז על זרועי ידיו". ולפי"ז "אתרמא" הוא לשון הנחה (ע' רש"י שבת סב. ד"ה למרמיה). אבל יש לפרש אתרמא, לשון השלכה, וכפרקי דר"א (לט, וב"ר צח, יח), שכשהיה יוסף עובר בכל מצרים היו בנות מצריות משליכות עליו טבעות זהב. [גירסת רש"י: יתרמא]: יטל, ל' עתיד. שהמספר העמיד עצמו בזמן המאורע, ואמר אז, בזכות צדקתו, יטל זהב על זרועותיו. אחסין מלכותא ותקף: נחל מלכות ויחזק. לשון דומה נמצאת בדניאל (ב, לו; ז, יח). עיני המלכות למד אונקלוס מ'ויפוזו', עיני מש"כ לעיל מהרלב"ג. ויש לבאר עפ"י מש"כ בזה (לך לך צג): שיוסף זכה למלוכה בזכות שמירת הברית, וזהו שתרגם 'דקיים אורייתא בסתר'... אחסין מלכותא... (ספר ויתאפס יוסף עמ' נא). אבל רש"י כתב שהתקיימו החלומות [שימלך]. מפני, ש"באיתן קשתו", בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח. המלה ותקף הוציא מ'ולעזי', כמו, "לך זרוע עם גבורה" (תהלים פט, ד) (פתשן). דא הנות וכו': זאת היתה לו מלפני אל החזק של יעקב אשר במאמרו (של הקב"ה - צווי וגורתו) זן (יוסף) אבות ובנים. אף שיוסף כלכל את אביו ואת כל בית אביו (לעיל מז, יב), מ"מ היה רק שליח מהקב"ה, כמש"כ, "וישלחי אליקים וכו' ולהחיות לכם" (נפח"ג). ואונקלוס פירש שהמלה "מקשם" חוזרת אל "אביר יעקב", וכן כ' הראב"ע, וכן דעת רש"י, כמש"כ הרא"ם (הכנה ק). זן: פירש "רעה" לשון פרנסה ומזון, עיני מש"כ לעיל (מח, טו). אבל הרא"ם (לעיל לז, ב) פירש שהוא לשון הנהגה. אבן ונבין: כ' רש"י, אונקלוס דרש "אבן" נוטריקון, אב וכן "אבן" משמשת פעמיים - באר מים חיים, יעקב ובניו (ע"כ). אמנם צ"ע, שלשון אבן משמע לשון רבים, אבות, על כן היה נראה לפרש כונת אונקלוס, "אבות ובנים", האחים ובניהם (ע' תר"מ). זרעא דישראל: משפחתו של ישראל. יש לפרש שזה פירוש נוסף למלה "אבן" (לחורש). (כה) מימר אלקא: אולי הוסיף כאן המלה 'מימר' כדי לתרגם האות מ' של "מאל" והכונה, מאמר הבא מאל. וע' מש"כ לעיל (כח, טו). ויהי בסעדה: ויעזרך. במקרא פירושו, שהנעזר מסייע לעצמו, אלא שצריך תוספת תמיכה מהצד (ע' מהרש"א פנהדרין צח. ח"א ד"ה אל). וכן ל' 'סעד' איננו ישועה כללית, אלא פירוש, משענת (ע' ביאורי שמות נרדפים). לא תרגם האות ו' שבמלה "ויעזרך" (אבל רש"י פירש, והוא יעזרך). והרבה יש במקרא ו"ו יתירה (רש"י לעיל לו, כד; רד"ק שמואל ב' ו, ח). וית שדי: ע' מילואים. ברכך דנחתן וכו': ברכות היורדות מטל השמים מלמעלה. מטל דשמיא מלעלא: לה"כ כאן הוא "שמים מעל", וברכת משה רבנו (דברים לג, יא) הוא, "שמים מטל", וחיברם אונקלוס יחד, בתרגומו, "מטל מלעלא". כמש"כ רש"י בדברים (לג, יא), "אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב". וכלשון התרגום כאן, לשון המקרא בברכת יצחק (לעיל כז, לט), "ומטל השמים מעל" (תר"מ). ברכך דנגדן מפעממי ארעא מלרע: ברכות הנמשכות ממעמקי [ה]ארץ מתחת. לא תרגם "תהום" כלשון הכתוב תהום, וכמו שתרגם בברכת משה רבנו הדומה לכאן (דברים לג, יא), ובעוד מקומות. דאבן דאמך: כלומר, שיגיעו לך ברכות

יְשָׁדִים וְרַחֵם: כּוּ בְרִכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל-בְּרִכַּת
הוֹרֵי עַד-תַּאֲוֹת גִּבְעַת עוֹלָם תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ
יוֹסֵף וּלְקִדְקֵד נְזִיר אֲחִיו: פּ ששי כו בְּנִימִין זֶאֱב
יִטְרֵף בְּבֶקֶר יֹאכֵל עַד וְלַעֲרֵב יִחְלַק שָׁלָל:

וְדָאֲמָךְ [נוסח רש"י: דָּאֲבָא
וְדָאֲמָא]: כּוּ בְרִכַּתָּא דְאָבוּךָ
יְתוּסְפָן [לך] עַל בְּרִכַּתָּא דְלִי
בְּרִיכוּ אָבְהָתִי דְחַמִּידוּ לְהֵן
בְּרַבְרֵיא דְמֵן עֲלָמָא יְהוֹנָן כָּל
אֲלִין לְרִישָׁא דְיוֹסֵף גִּבְרָא
פְּרִישָׁא דְאָחוּהִי: פ כו בְּנִימִין
בְּאַרְעִיהָ תִּשְׁרִי שְׁכִינְתָּא
וְלַעֲדָן רִמְשָׁא יְהוֹן מְפֻלְגִין מוֹתֵר

וּבְאֲחֻסְנִתִּיהָ יִתְבְּנִי מְקַדְשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפִנְיָא קְרַבְנָא
חוֹלְקֵהוֹן מִשְׁאָר קִדְשִׁיא:

רש"י

(כו) ברכת אביך גברו וגו'. הנזכרות שזכרנו הקצ"ה גברו
והלכו על הנזכרות שזכר את הורי: עד תאוות גבעת עולם.
לפי שהנזכרות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם, שנתן לי
זכרה פרושה צלי מנרים, מגעת עד ארבע קצות העולם,
שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו', מה שלא אמר לאזכרה אצטו
וליצחק. לאזכרה אמר לו שא נא עיניך וראה וגו' כי את כל
הארץ אשר אתה רואה לך אמתנה, ולא הראהו אלא ארץ
ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות
האל והקימותי את השבעה וגו', וזה שאמר ישעיה והאכלתם
נחלת יעקב אציק (ישעיה נח, יד), ולא אמר נחלת אברהם: תאוות.
אשמועינן, כך חזרו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון,
שהוריו זמעי אמי, כמו הורה גבר (לוי ג, ג): עד תאוות. עד
קצות, כמו והתאיתם לכם לגבול קדמה (במדבר לג, י), תמאו לבא
חמת (שם ח): תהיון. כולם לראש יוסף: נזיר אחיו. פְּרִישָׁא

דְאָחֻסִּיהָ, שנזכר מאחיו, כמו וינזרו מקדשי בני ישראל, נזורו
אחור. ורבותינו דרשו ותשז צאיתן קשמו, על כשיש יזרו
באשם אדוניו, וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ. ויפזו
זרועי ידיו. כמו ויפזלו, שילא הזרע מצין אצבעות ידיו: מידי
אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אצטו וכו', כדליתא
בסוטה (נח). ואונקלוס תרגם תאוות עולם, לשון תאוה וחמדה,
וגבעות עולם לשון מנוקי ארץ, (והם הנזכרות) שחמדתן אמו
והזיקתו לקנול: (כו) בנימין זאב יטרף. הוא זאב אשר
יטרף. נזא על שיהי עמידות להיות חטפנין, וחטפתם לכם
איש אשתו (שופטים כא, כא), כפלגש בגבעה. ונזא על שאלו שיהיה
נוגח באצטו סביב, שנאמר ושאלו לכל המלוכה וגו' וילתם
במאז ובאדום וגו' וכל אשר יפנה ירשע (שמואל א, יח):
בבקר יאכל עד. לשון ציז ושלל, המתורגם עֲדָהָא. ועוד יש
לו דומה בלשון עצרית, אִז חֶלֶק עַד שָׁלָל (ישעיה לג, כד). ועל

שברכך אביך ואמר.
ואע"פ שלא מצינו שרחל
בירכתו, נאמן עלינו יעקב
אבינו (יפ"ת ב"ר פו, ט). דעת
אונקלוס ש"שדים" ירמוז
לאב ע"ש שהזכר יורה
כחץ, כתרגום 'שדי
בימא' (שמות טו, ד) (רש"י:
רבנו בחי*). [גרסת רש"י:
דָּאֲבָא וְדָאֲמָא]: ולפיכך
הכונה, כל האבות
והאמהות. (כו) בְּרִכַּתָּא
וכו': ברכות אביך,
תתוספה [לך] על
הברכות אשר ברכו לי
אבותי, שחמדו להן
הגדולים שמעולם.
בְּרִכַּתָּא דְאָבוּךָ: שני
אביך מברך אותך. אבל
הברכות שקיבל מאבותיו
מוזכרות בהמשך תרגומו,
וא"כ תרגם דלא כרש"י
שפירש, "ברכת אביך",
ברכות שברך הקב"ה
ליעקב. ודלא כרש"י
שפירש "ברכת הורי"
שהקב"ה ברך ליצחק
(תרי"ם). ורש"י לשיטתו
פירש "בְּרִכַּתָּא", כפשוטו,
לשון עבר, עיין לקמן.
יְתוּסְפָן: תרגם "בְּרִכַּתָּא"
כאלו כ' יגברו, לשון
עמיד (א.י.), וכן פירש

הרד"ק. וצ"ע שלכאור' שורש "גבר" הוראתה כוח ועצמה. ואולי יש לו גם הוראה של הוספה על הקודם, כמו, "גבר חסדו על יראיו" (תהלים קג, יא), "ואם בגבורות
שמונים שנה" (שם צ, י), על דרך שכ' הרמב"ן (לעיל ז, יח). וכן פי' אב"ע, "יתחברו עם ברכות הורי", וכן פי' רבנו בחי, תהינה נוספות (וכ"כ רש"י (ד"ה תהיון) שכ' בְּרִכַּתָּא,
כלומר העיקר והתוספת). דְּלִי בְּרִיכוּ: כלשון הזה יש גם לעיל (כו, לה), עיין מש"כ שם. וצריך טעם שלא תרגם בצורה יותר פשוטה, "דברכי לי אבהתי" (לחור"ש). אָבְהָתִי:
כמו שפירש הרמב"ן (במדבר יא, יב) שעל דעת אונקלוס (שם), האב יקרא "הורה" מפני שנותן ומוזמן ההריון (ע"ס). ובתיב"ע הוסיף, אברהם ויצחק. וכמפורש לעיל
(מח, טו) "ושם אבותי אברהם ויצחק" (תרי"ם). ואע"פ שלא מצינו שביך אברהם ליעקב נאמן עלינו יעקב אבינו (ע' יפ"ת שהובא בסוף הסמוך לעיל). ודלא כרד"ק (ד"ה א'
ד, יז) שפירש "הורי" כמו יולד, אבי ואמי (שיש ש'הרה' הוראתה לידה). ודלא כרש"י שפירש, ל' הרים וגבעות. דְּחַמִּידוּ: תרגם "תַּאֲוֹת" לשון תאוה וחמדה וכו' שחמדתן
אמו וכו' (רש"י). ודלא כרש"י, רש"י ועוד שפירשו "תַּאֲוֹת" לשון גבול וקצה. לְהוֹן: לָהֶם. זו הוספה על לה"כ, ע' מש"כ לעיל (ט, א). בְּרַבְרֵיא דְמֵן עֲלָמָא:
הגדולים שמעולם. תרגם "גִּבְעַת" לשון "מצוקי ארץ" (שמואל א' ב, ח), והם הברכות שחמדתן אמו וכו' (רש"י). וכן דרשו במס' ר"ה (יא) לשון "גבעות" על האמהות,
דאיתא שם, "מדלג על ההרים" בזכות אבות, "מקפץ על הגבעות", בזכות אמהות, אבל צ"ע ש"ברבריא" הוא לשון רבים, ורש"י פי' רק על רבקה (נפש הגר). וכתב
ב"פענח רוא" דלכך כ' "גבעת" חסר דקאי רק על רבקה (ע"ס). ועיין בתיב"ע שפירש, ישמעאל, עשו, ובני קטורה, אבל תרגם "בְּרַבְרֵיא דְמֵן עֲלָמָא" [גדולי עולם],
"עולם" לשון ארץ, ולא "עולם" לשון זמן. גִּבְרָא: לא תרגם "ולקדקד" כפשוטו, מפני שהוא כפל למלה "לראש" הכתובה לפניו (מ.ל.). פְּרִישָׁא דְאָחוּהִי: [כונתן]
שנבדל מאחיו וכו' (רש"י) והיינו שמכרתו לארץ רחוקה - נחלת יעקב. ויתכן עוד לפרש כרלב"ג ורואב"ם, שיוסף היה גדול במידת הפרשות יותר מאחיו, עי"ש (דלא כרש"י
הנ"ל). ודלא כדעת ר' לוי במדרש (ב"ר צט, כ; ויעין שבת קל"ט). שפירש "נזיר ממש היה". ודלא כדעת רש"י (נחום ג, יז), ואב"ע, ועוד, שפירשו "נזיר", שר' (לשון נזר ועטרה).
כתב המהר"ל (גור אריה לעיל לו, ב) שמבואר מהתרגום שלכן זכה יוסף ל"ברכות אביך" מפני שהיה נבדל מאחיו, במעלתו שהיה מלך, ובוה היה כרעא דאבוה שגם
יעקב היה נבדל במעלתו משאר בני אדם. (כו) בְּנִימִין וכו': בנימין בארצו תשכון השכינה ובנחלתו יבנה המקדש, בבוקר ובערב יהיו מקריבים הכהנים [ה]קרבן,
ולעת הערב יהיו מחלקים שארית חלקם משאר הקדשים. אונקלוס מפרש "זאב יטרף" כדרך המדרש (ב"ר צט, א), מה הזאב הזה חוטף כך היה המזבח חוטף את
הקרבנות. וכלשון הזה מצאנו בסוף מסכת סוכה (נח): שְׁמִרָתָם בת בילגה קראה למזבח לוקוס (שפירשו, זאב) (ת.י.ח.). ותרגם "עַד" ל' שלל (ע' רש"י), שהתמידים הם
שלל המזבח. בְּאַרְעִיהָ תִּשְׁרִי שְׁכִינְתָּא: בארצו תנוה השכינה. וכן תרגם הברכה "ובין כתפיו שכן" שנאמרה לבנימין בדברים (לג, יב). וע' זבחים (ק"ה): שדעת רב
דימי, שבג' מקומות שרתה שכינה על ישראל, בשילה, ונוב וגבעון, ובית עולמים, ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין. לכאור' עיקר תרגום "זאב יטרף" הוא
הרמו למזבח (עיין מש"כ לעיל), וא"כ צ"ע טעם הוספה זו (ע' תרי"ם). ולפי פירוש התרגום ע"ד הקבלה שכתב רבנו בחי מתורץ קושיא זו*. יִתְבְּנִי מְקַדְשָׁא: התרגום
שלנו הוא כדעת לוי (ובחסים נד.), שהיה היסוד מקיף לכל המזבח, אלא שלא היו הדמים ניתנין רק במקום היסוד שהיה בחלקו של בנימין, ו"מקדשא" פירושו, מקום
המקודש לדמים. ולכן לא תרגם "בית מקדשא" כמו שתרגם במקומות אחרים (ויקרא יט, ל ועוד), וכמו שהוא בתיב"ע. ועוד, שהרי לא היה כל הבית בחלקו, רק מן
האולם ולמערב (עיי' תרי"ם). וגם כאן פירש רבנו בחי התרגום ע"ד הקבלה. בְּצַפְרָא וּבְפִנְיָא: יְהוֹן מְקַרְבִּין בְּהִנְיָא קְרַבְנָא: בבוקר ולפנות ערב יהיו מקריבים הכהנים
[ה]קרבן. כונתו לעולות התמיד שהקריבו בבוקר ובין הערבים, וכן מפורש בתרגום יב"ע. והם כבשים, וניחא המשל של "זאב יטרף" (תרי"ם). ונאות הלשון "בבקר
יאכל עד" על הקרבת הקרבנות שהרי בגמרא (ובחסים יג: ועוד) נקרא הקרב על המזבח "אכילת מזבח".* וּבְפִנְיָא: לפנות ערב (רש"י תענית כג:). ונמצא גם בלשון הכתוב
"לפנות ערב" (דברים כג, יב), והוא לפני "כָּבֵא השמש" המוזכר בהמשך שם (עיי"ש אב"ע). לכאורה הוא תמוה, שהכתוב אומר "בבקר" ואונקלוס תרגם "בצפרא
ובפניא" (ע' משכיל לדר) ועיין יישוב לקמן. וְלַעֲדָן רִמְשָׁא: פירש לה"כ "ולערב" דקאי אלפניו ולאחוריו. דהיינו, "בבקר יאכל עד" וכן "לערב" (והוכחה לשם התמידים).
וגם "לערב יחלק שלל", דהיינו שלל הכהנים בקדשי המקדש, כמו שפירש"י (ע' באר בשדה). ודומה לזה פירש החזקוני. ועיי"ש שאין להשיב מן טעם האתנחתא
שבמלה "עד".* מוֹתֵר חוֹלְקֵהוֹן: הנשאר לחלקם (ר.ש.מ.). הוסיף המלה "מוֹתֵר" [דומה ללה"כ "והנותרת מן המנחה" (ויקרא ב, י) - תרי"ם], לומר שנותר אחר הקטרת האשם,
שהכהנים זוכים רק לאחר הקטרת האימורים (ע' בא. במדבר יח, ט). מִשְׁאָר קְרַשִׁיא: כונתו, 'משאר קדשים', חוץ מהעולה שהיתה כליל

כח כל־אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת
 אשר־דבר להם אביהם ויברך אותם איש
 אשר בברכתו ברך אתם: כט ויצו אותם
 ויאמר אלהם אני נאסף אל־עמי קברו אתי
 אל־אבתי אל־המערה אשר בשדה עפרון
 החתי: ל במערה אשר בשדה המכפלה אשר
 על־פני־ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם
 את־השדה מאת עפרון החתי לאחות־קבר:
 לא שמה קברו את־אברהם ואת שרה אשתו
 שמה קברו את־יצחק ואת רבקה אשתו
 ושמה קברתי את־לאה: לב מקנה השדה
 והמערה אשר־בו מאת בני־חתי: לד ויכל
 יעקב לצות את־בניו ויאסף רגליו אל־
 המטה ויגוע ויאסף אל־עמיו: נ א ויפל יוסף
 על־פני אביו ויבך עליו וישקלו: ו ויצו
 יוסף את־עבדיו את־הרפאים לחנט את־
 אביו ויחנטו הרפאים את־ישראל: ז וימלאו־לו ארבעים יום
 כי בן ימלאו ימי החנטים ויבכו אותו מצרים שבועים יום:

כח כל אלין שבטיא די־ישראל תרי
 עשר ודא דמליל להון אבוהון
 וברוך יתהון גבר בברכתיה
 בריך יתהון: כט ופקיד יתהון
 ואמר להון אנא מתכניש לעמי
 קברו יתי לות אבהתי במערתא
 דבחקל עפרון חתאה:
 ל במערתא דבחקל כפילתא דעל
 אפי ממרא בארעא דכנען דבן
 אברהם ית חקלא מן עפרון
 חתאה לאחסנת קבורא: לא תמן
 קברו ית אברהם וית שרה
 אתתיה תמן קברו ית יצחק וית
 רבקה אתתיה ותמן קברית ית
 לאה: לב זביני חקלא ומערתא
 דביה מן בני חתאה: לד ושיצי
 יעקב לפקדא ית בנוהי וכןש
 רגלוהי לערסא ואתנגיד
 ואתכניש לעמיה: נ א ונפל יוסף
 על אפי אבוהי ובכא עלוהי
 ונשיק ליה: ב ופקיד יוסף ית
 עבדוהי ית אסותא למחנט ית
 אבוהי ויחנטו אסותא ית
 ישראל: ג ושליו ליה ארבעין
 יומין ארי פן שלמין יומי
 חניטיא ובכו יתיה מצראי
 שבועין יומין:

(מרפא לשון), וכתיב"ע.
 וי"מ שכונתו, הנשאר
 מהקרב על המזבח (הגר"ח
 קניבסקי). ורמז לפירוש
 אונקלוס, "לערב יחלק
 שלל" בגימטריא, אלו
 הקרבנות (ע' רוקח עה"ח).
 (כח) דמליל להון: זה
 תרגום "דבר להם", אבל
 תרגום "וידבר אלהם"
 (לעיל מב, כד; ועוד), הוא,
 עמהון, וצ"ע, מאי שנא.
 וע' מש"כ לעיל (כד, ז).
 גבר בברכתה: לא תרגם
 המלה "אשר" במקרא (ע'
 בא, לעיל ט, יג). וכן לא
 תרגמו לעיל (טו, יז).
 (כט) מתכניש: "נאסף"
 כלשון הכתוב הוא לשון
 קיבוץ, כפשוטו, מלשון
 "ויאספו את השלל"
 (במדבר יא, לב), ונקראת
 המיתה אסיפה בהיותו
 נקבץ אל אבותיו המתים
 (רמב"ן לעיל ל, כג). ודלא
 כרש"י כאן שפירש שהוא
 לשון הכנסה. לות
 אבהתי: אצל אבותי. ולא
 תרגם "אל אבותי", עם
 אבותי, כמו שפירשו
 רש"י והחזקוני, וכמו
 שתרגם "אל" בויקרא יח,
 יח). במערתא: וכן פי'
 הרמב"ן והרד"ק (עה"ח),
 שהמלה "אל" בלה"כ
 היא במקום האות ב',
 כמו "ואל אשת עמיתך"
 (ויקרא יח, כ), ועוד רבים.
 (ל) לאחסנת: לשון נחלה
 וירושה. (לג) וכןש: רש"י
 פי' "ויאסף רגליו",
 הכניס רגליו, עיין מש"כ
 לעיל (פסוק כט). ולדעת
 הרמב"ן ואונקלוס יש
 לפרש לשון אסיפה ממש,
 שאסף רגליו שיהיו
 נקבצות עם שאר אברי
 הגוף במטה. ואתנגיד:
 מש"כ לעיל (כה, ח).
 ג שלמין: "ימלאו"
 הוא לשון השלמה, לא
 לשון מילוי שהוא היפך
 הריקות (רא"ה). ותרגם
 כלשון הווה, לפי כונת
 המקרא, שזה השיעור
 הנהוג תמיד (בא, א).
 ולאונקלוס "ימלאו" הוא
 פעל עומד, כמו "מלאו
 ימי" (לעיל כט, כא), שנגמרו
 ימי החניטה. ודלא
 כרש"י שפי' "השלימו לו

חטיפתו של זאב, ולנפחתי קלותו של אילה, יכול שלא כללן כולם
 בכל הזכרות, תלמוד לומר כרך אותם: (כט) נאסף אל עמי.
 על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן, שיש אסיפה כלשון
 עברי שהיא לשון הכנסה, כגון ואין איש מאסף אותם הציטה
 (שופטים יט, טו), ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב, ז), באספכם את
 תצואת הארץ (ויקרא כב, לו), הכנסתם לציט מפני הגשמים, באספך
 את מעשיך (שמות כב, טו), וכל אסיפה האמורה צמיחה אף היא
 לשון הכנסה: אל אבותי. עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו.
 הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה זו, ואמרו רז"ל
 יעקב אבינו לא מת (תענית ה:): (ב) לחנט את אביו. ענין
 מרקחת צמחים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו
 עד שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו וגו'. ארבעים לחניטה

רש"י

שאל הוא אומר, שעמד בתחלת צקן וזריחתן של ישראל:
 ולערב יחלק שלל. אף משמשקע שמשן של ישראל, על ידי
 נבוכדנצר שיגלס לצבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם
 מצנימין, יחלקו את שלל המן, שנאמר הנה ציט המן נתתי
 לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש:
 (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש
 מהם שלא זכרם אלא קנטרן, אלא כך פירושו, וזאת אשר דבר
 להם אביהם מה שנאמר צנין, יכול שלא צרך לראוץ שמעון
 ולוי, תלמוד לומר ויצרך אותם, כולם צממע: איש אשר
 בברכתו. זכרה העמידה לזא על כל אחד ואחד: ברך אתם.
 לא היה לו לומר אלא איש אשר בברכתו כרך אותם, מה תלמוד
 לומר כרך אותם, לפי שנתן ליהודה גזרות ארי, ולצנימין

ימי חניטתו, פעל יוצא, שגמרו לו ימי החניטה (א.י.א.). מצראי: פירש "מצרים", המצריים. דלא כחזקוני שפירש שכאילו לשון הכתוב
 "ויבכו אותו במצרים", שמצינו במקרא מלים החסרות אות ב'.

וַיַּעֲבְרוּ יָמַי בְּבֵיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל-בְּנֵי פֶרְעָה
 לֵאמֹר אֲסִינָא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דְּבִרְוִינָא
 בְּאַזְנֵי פֶרְעָה לֵאמֹר: ^ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר
 הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר פָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ
 כְּנָעַן שָׁמָּה תִקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה-נָּא וְאֶקְבְּרָה
 אֶת-אָבִי וְאֶשׁוּבָה: ^ו וַיֹּאמֶר פֶּרְעָה עֲלֶה וְקִבֵּר
 אֶת-אָבִיךָ בְּאֶשֶׁר הִשְׁבִּיעַד: ^ז וַיַּעַל יוֹסֵף לְקִבֹּר
 אֶת-אָבִיו וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ כָּל-עַבְדֵי פֶרְעָה וְקָנִי בֵיתוֹ
 וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ-מִצְרַיִם: ^ח וְכָל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו
 וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצִאֲנָם וּבְקָרָם עֲזֹבוּ
 בְּאֶרֶץ גִּשְׁשׁ: ^ט וַיַּעַל עֲמֹו גַּם-רֶכֶב גַּם-פָּרָשִׁים
 וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כְּבֵד מְאֹד: ^י וַיָּבֹאוּ עַד-גִּזְרֵן הָאֲטֹד
 אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ-שָׁם מִסֵּפֶד גָּדוֹל
 וּכְבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אָבֵל שְׁבַעַת יָמִים:
^{יא} וַיֵּרָא יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת-הָאֵבֶל בְּגִזְרֵן
 הָאֲטֹד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל-כְּבֵד זֶה לְמִצְרַיִם עַל-כֵּן
 קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן:
^{יב} וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן בְּאֶשֶׁר צִוָּם: ^{יג} וַיֵּשְׂאוּ אֹתוֹ בָּנָיו אֶרְצָה כְּנָעַן וַיִּקְבְּרוּ

רש"י

ושלשים לזכיה, לפי שצאה להם צרכה לרגלו, שפלה הרעב והיו
 מי נילוס מתצרכין: (ה) אשר בריתי לי. כפשוטו, כמו כי
 יכרה איש (שמות כה, לג). ומדרשו, עוד מתישב על הלשון כמו
 אשר קניתי, אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין
 למכירה כירה. ועוד מדרשו לשון פרי, דגור, שנטל יעקב כל
 כסף וזהב שהביא מצית לזן, ועשה אותו כרי, ואמר לעשו,
 טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעה. ואם לא
 בשביל השבועה לא הייתי מניחך, אבל ירא לומר עבור על
 השבועה, שלא יאמר אם כן אעבור על השבועה שנסעמתי לך,

ד וַעֲבָרוּ יוֹמֵי בְכִיתִיָּה וּמִלִּיל
 יוֹסֵף עִם בֵּית פֶּרְעָה לְמִימַר אִם
 כְּעַן אֲשַׁפְּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכֹן
 מִלִּילוֹ כְּעַן קָדָם פֶּרְעָה לְמִימַר:
^ה אָבָא קָרִיִּים עָלִי לְמִימַר הָא אָנָּא
 מָאִית בְּקִבְרִי דְּאֶתְקִינִית לִי
 בְּאֶרְעָא דְּכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרֵנִי
 וְכָעַן אֶסֶק כְּעַן וְאֶקְבֵּר יָת אָבָא
 וְאֶתֹיב: ^ו וַאֲמַר פֶּרְעָה סָק וְקִבֵּר
 יָת אָבִיךָ כְּמָא דְּקָרִיִּים עֲלֶיךָ:
^ז וְסָלִיק יוֹסֵף לְמִקְבֵּר יָת אָבִיו
 וְסָלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל עַבְדֵי פֶּרְעָה
 סָבִי בִּיתִיָּה וְכָל סָבִי אֶרְעָא
 דְּמִצְרַיִם: ^ח וְכָל בֵּית יוֹסֵף
 וְאֶחָיוּ וּבֵית אָבִיוּ לְחֹד
 טַפְּלָהוֹן וְעֶזְרָהוֹן וְתוֹרִיהוֹן שְׁבָקוּ
 בְּאֶרְעָא דְּגִשְׁשׁ: ^ט וְסָלִיק עִמֵּיהּ
 אָף רַתְפִּין אָף פֶּרֶשִׁין וְהוֹת
 מִשְׁרִיתָא סְגִיָּאָה לְחֹדָא: ^י וַאֲתוּ
 עַד בֵּית אֲדָרִי דְּאֶטֹד דְּבַעְבָּרָא
 דִּירְדְנָא וּסְפְדוּ תַמָּן מִסְפִּיד רַב
 וְתִקְרִי לְחֹדָא וְעַבְדֵי לְאָבִיוּ
 אֲבָלָא שְׁבַעַת יוֹמִין: ^{יא} וַחֲזָא
 יְתִיב אֶרֶע כְּנַעְנָאָה יָת אָבֵלָא
 בְּבֵית אֲדָרִי דְּאֶטֹד וַאֲמָרוּ אֲבֵל
 תִּקְרִי דִּין לְמִצְרַאֲי עַל כֵּן קָרָא
 שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם דְּבַעְבָּרָא
 דִּירְדְנָא: ^{יב} וַעֲבָדוּ בְנוֹהִי לֵיהּ כֵּן
 כְּמָא דְּפִקִּידוֹנָן: ^{יג} וַנִּטְלוּ יְתִיָּה
 בְנוֹהִי לְאֶרְעָא דְּכְנַעַן וַיִּקְבְּרוּ

וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן בְּאֶרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ

(ד) בֵּית פֶּרְעָה: צ"ע שלא
 תרגם, אנש בית פרעה,
 כלעיל (מה, ב) (ע' פתשגן).
 וכן צ"ע לקמן פסוקים ח,
 כב. וי"ל עפ"י מש"כ
 לעיל (ז, א). קָדָם פֶּרְעָה:
 פ"י "בְּאַזְנֵי", לפי הכונה
 (רע' מש"כ לעיל מה, יח) אִם
 כְּעַן: ע' אוה"ח שפירש,
 שעד עכשיו לא היה נזקק
 לטובתם. מִלִּילוֹ כְּעַן:
 פירוש "נא" במקרא הוא,
 "עתה, תכף ומיד, כי היה
 ירא לאחר קיום
 השבועה" (אוה"ח).
 (ה) אָבָא: עיין מש"כ
 לעיל (יג, ח). קָרִיִּים עָלִי: לא
 תרגם קְרִיִּי, לפי לה"כ,
 מפני שבארמית יש לזה
 גם משמעות, החייני (בא).
 לעיל כד, א). דְּאֶתְקִינִית:
 שהכנתי, וכלשון הגמרא
 (תענית כה:), "תקנתם
 קברים לעצמכם". וכן
 הוא התרגום של "חפירת
 קבר" (איוב יא, יח),
 ו"חציבת קבר" (ישעיה כב,
 ט). וכולם מתורגמים לפי
 הכונה, וא"כ אין הכרח
 שאונקלוס דלא כתיב"ע,
 רש"י, ואב"ע, שפירשו
 "כריתתי", לשון כרית
 בור. (ט) וְסָלִיק: תרגם
 "וַיַּעַל", וְעֶלָה. לדעת
 רש"י"ם פירוש "וַיַּעַל"
 הוא, יוסף העלה, לשון
 הפעיל (כמו "וַיַּעַל עולות" -
 לעיל ח, כ). אבל אונקלוס
 שלא תרגמו, וְאֶסֶק,
 דעתו שהכונה על
 העולים (א"י). וי"ג,
 וְסָלִיקוּ, וְעֶלָו. ולפי"ז
 תרגם לפי הכונה. רַתְפִּין:
 רכבים, לשון רבים. לדעת
 אונקלוס, "רכב" הוא שם
 כולל, ודרכו בכגון זה
 להפכו ללשון רבים.
 וְהוֹת מִשְׁרִיתָא סְגִיָּאָה:
 והיתה המחנה כבדה.
 תרגם "מחנה" בלשון
 נקבה (דלא כלה"כ), כדרכו,
 ולפי ל' הארמי (א"י). ע'
 רש"י לעיל לב, ט; ומש"כ לעיל
 לב, א). סְגִיָּאָה: פירושה,
 מרובה [בכמות - ע' לעיל ל,
 מג]. או פירושה, גדולה

[בחיבות - ע' לעיל טו, יב]. אבל לק' (פסוק יא), פירש "כְּבֵד" ל' חוזק, כל מקום לפי ענינו (א"י). (י) בֵּית אֲדָרִי: לא תרגם "גִּזְרֵן" כלה"כ ממש (כתרגומו לק' "אבל מצרים" ועוד),
 מפני שלדעתו אין "גִּזְרֵן" חלק מִשָּׁם המקום, אלא "גִּזְרֵן" הוא שם כללי (שדרך אונקלוס להפכו ללשון רבים - ע' לעיל לב, ו; ועוד), ופירושו, מקום אסיפת התבואה, ותרגומו,
 אֲדָר (ע' דברים טו, יד). והכונה כאן, שבאו לִמְקוֹם גִּרְנוֹת. דְּאֶטֹד: של אֶטֹד, שם מקום. [אבל אם היה אֶטֹד בתרגום כאן פירושו, שם קרן, היה הופכו ללשון רבים, ותרגומו
 לעיל (ג, יח; ע' מש"כ שם)]. ואולי דעתו לפרש כן מפני הקושי שהזכירו חז"ל (סוטה יג. ע"ש רש"י), הרי אין דרך לאסוף אטדין (קוצים) לעשות מהם גורן. * שְׁבַעַת: לא תרגם
 המספר כלה"כ בצורת סמיכות, ע' מש"כ לעיל (ז, י). (יא) אֶרֶע כְּנַעְנָאָה: תרגם כאילו לה"כ "יושב ארץ הכנעני". אבל י"ג, אֶרְעָא כְּנַעְנָאָה, ולפי"ז אפשר לפרש
 כרשב"ם, "וירא הכנעני [שהוא] יושב הארץ". (יג) וַנִּטְלוּ: זה אחד מהתרגומים שהביא מהר"ם מינץ (ש"ת מה, ד; מה, ו), וכתב, יש לשפר וְנִטְלוּ, לקחו, נקטו (ע"כ).

אֲתוֹ בַּמֶּעֶרֶת שָׁדָה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר קָנָה
אֲבָרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לְאַחֲזוֹת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרָן
הַחֲתִי עַל־פְּנֵי מִמְּרָא: יִישָׁב יוֹסֵף מִצְרִימָה
הוּא וְאָחִיו וְכָל־הָעֲלִים אִתּוֹ לְקַבֵּר אֶת־
אָבִיו אַחֲרֵי קִבְּרוֹ אֶת־אָבִיו: וַיֵּרְאוּ אַחֲרֵי־
יוֹסֵף בְּיָמָת אָבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ
יוֹסֵף וְהַשֵּׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר
נַעֲמַלְנוּ אִתּוֹ: וַיַּעַזּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ
צֹוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: יִכְהֲתָאמְרוּ לְיוֹסֵף
אֲנָא שָׂא נָא פִּשְׁעֵי אַחִיךָ וְחַטָּאתָם בִּירְרָעָה
נַמְלֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפִשְׁעֵי עַבְדֵי אֱלֹהֵי
אֲבִיךָ וַיִּבְכֶּה יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו: וַיֵּלְכוּ גַם־
אָחִיו וַיִּפְּלוּ לִפְנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֵּנוּ לְךָ לַעֲבָדִים:
יֵשׁ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יוֹסֵף אֶל־תִּירָאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי:

יִתִּיה בַּמֶּעֶרֶת חָקַל כְּפִילָתָא דְזִבְן
אֲבָרָהָם יֵת חֲקֵלָא לְאַחְסִנַּת
קְבוּרָא מִן עֶפְרָן חֲתָאָה עַל אֲפִי
מִמְּרָא: יִישָׁב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם
הוּא וְאָחִיו וְכָל דְּסִלְקוּ עִמֵּיהּ
לְמִקְבְּרֵי יֵת אָבִיהֶּי בְּתֵר דְּקִבְּרֵי יֵת
אָבִיהֶּי: וַיִּחְזוּ אַחֲרֵי יוֹסֵף אַרְי
מִית אָבִיהוֹן וַאֲמְרוּ דְלָמָּא יִשְׁר
לָנָא דְקִבְּבוּ יוֹסֵף וְאַתְבָּא יִתִּיב
לָנָא יֵת כָּל בְּשָׂתָא דְגִמְלָנָא
יִתִּיה: וַיִּפְקִידוּ לָנוּת יוֹסֵף
לְמִימֵר אָבוּן פְּקִיד קָדָם מוֹתִיה
לְמִימֵר: יִכְדִּין תִּימְרוּן לְיוֹסֵף
בְּכַעַן שְׂבוּק כְּעֵן לְחוּבֵי אַחֵךְ
וְלִחְטָאִיהוֹן אַרְי בְּשָׂתָא גְמִלוּךְ
וְכַעַן שְׂבוּק כְּעֵן לְחוּבֵי עַבְדֵי
אֱלֹהָא דְאָבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף
בְּמַלְלוּתֵיהוֹן עִמֵּיהּ: יִכְדִּין וְאָזְלוּ אַף
אָחוּי וַיִּפְּלוּ קְדָמוּי וַאֲמְרוּ הָא
אֲנַחְנָא לָךְ לַעֲבָדִין: יֵשׁ וַאֲמַר
לְהוֹן יוֹסֵף לֹא תִדְחִלוּן אַרְי
דְּחֵלָא דִּי אָנָּא:

ועיין מש"כ לעיל (כא, יח).
ועיין בערוך (ע"ר טלה).
(יד) דְּסִלְקוּ: אשר עליו.
תרגם "העלים" (ל' הוה),
בלשון עבר, לפי הכונה.
(טו) דְלָמָּא: תרגום "פֶּן"
בכל מקום, ודומה למה
שפירש"י, שָׂמָּא. וַיִּפְּר
לָנָא דְקִבְּבוּ: כ' במדרש
שכל טוב, עיקר מלת
"שטם" לשון שמירת
דבר איבה (ע"כ), וכן
תרגומו. (טז) לָנוּת: לא
תרגם "ופקידו ליוסף",
מפני שהכונה, כמש"כ
רש"י, ויצונו אל שלוחם,
להיות שליח אל יוסף,
לומר לו כן (פתשגן), ולא
ציוו את יוסף עצמו. ויש
עוד לבאר הלשון "פקידו
לות", שהכונה, שהשומע
ישמור את הדבר, והוא
מלשון פקדון (הג"ל)*.
(יז) בְּכַעַן: כמש"כ אב"ע,
ש"אנא". לשון פיוס.
שָׂבִיב: עזוב. [כונתו]
עזיבת העונש (רמב"ן במדבר
יד, ט). כְּעֵן... [ובְּכַעַן
שְׂבוּק] כְּעֵן: שתי "נָא"
שבפסוק תרגם עֵתָהּ, דלא
כגמרא (יומא פז. ורש"י שם),
ש"נָא" המוזכרות כאן הן
לשון בקשה. ומה שלא
פירשה הגמרא כתרגום
הוא משום דקשיא הכפל,
וכע"ז שבוך כע"ן (מהרש"א
שם). אבל לפי פירוש
ה'תוספת יום הכפורים'
(שם) יש ליישב הגמרא גם
לפי התרגום. וע' מש"כ
לעיל (מד, לג). אבל
בתיב"ע תרגם 'שבוך
בבער'.
וְלִחְטָאִיהוֹן: תרגם
'פשע', 'וחטאתם', שהן
לשון יחיד, בלשון רבים
(והוסיף עליהם אות למ"ד,
וכהמשך הפסוק, "לפשע"). לפי
כונת המקרא, וכדרכו
בשמות המין. ולא רק
רעה אחת עשו לו,
וכעדות פיהם לעיל (פסוק
טו), "כָּל הָרָעָה". ולא
תרגם "פשע", מרד,

למזומי, וכן לארצות רוחות, וכסדרן למסע מחנה של דגלים
נקבעו כאן. לוי לא ישא, שהוא עמיד לשאת את הארון. ויוסף
לא ישא, שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחמיהם, וזהו איש
על דגלו צלותות, צלות שמסר להם אציהם לישא מטמו:
(יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. צחורתן כאן הקדים
אחיו למזכיר העולים אתו, וזהו כי הקדים מזכירם לאחיו,
שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך כל בית יוסף
ואחיו, אלא לפי שראו הכבוד שעשו מלכי כנען, שחלו כמריהם
צארונו של יעקב, נהגו זהם כבוד: (טז) ויראו אחי יוסף כי
מת אביהם. מהו ויראו, הכירו צמיחתם אלל יוסף, שהיו
רגילים לסעוד על שולחנו של יוסף, והיה מקרבן צביל כבוד
אציו, ומשמת יעקב לא קרבן: לו ישטמנו. שמא ישטמנו. לו
מתחלק לעניינים הרבה, יש לו משמש צלשון צקשה ולשון
הלואי, כגון לו יחי כדצרך, לו שמעני, ולו הוולנו, לו מתנו.
יש לו משמש צלשון אס וואלי, כגון לו חכמו, לו הקשנת

וכדרכו (ע' ויקרא טז, טז ועוד), וכדרכו חז"ל (יומא לו:), מפני שאחי יוסף לא היו תחת שליטתו, עיין מש"כ לעיל (כ, ח). (יט) דְּחֵלָא
דִּי אָנָּא: ירא של אלהים אני. וכן תרגם יב"ע ורס"ג, וכן פ' הרלב"ג. [כונתו] שפירוש "תחת" כאילו אמר, גוף של יראת ה' אני. ואין האות ה' של תמיהה, אלא
ה' ודאית (כאילו אמר הלא תחת אלהים אני - ע.א. כלל ח). כמו (ש"א ב, כ), "הנגלה נגליתי אל בית אביך" (רבינו בחיי). אבל לדעת ר"א בן הרמב"ם האות ה"א יתירה. והטעם,
כי יראת הקל יתעלה מונעת אותי מלהזיק לכה, אפילו הייתי נוטר איבה (ע"כ). [וגם מכאן יש להוכיח מה שאמרו חז"ל שמותר לאדם להתפאר את עצמו במצות יראת ה' - פנים יפות לעיל
מב, יח]. ויש לפרש עפ"י מש"כ ב"דעת זקנים", וז"ל, כי נשבר לבי, וירא אלהים אני. "התחת" כמו, (דברים א, כא) "אל תחת" (ע"כ). וכמו (לעיל לה, ה) "תחת", בחילוף
אותיות (א, א), שתרגמו, דחלא (ע' לעיל שם). וי"א שאמנם בלה"כ האות ה' היא בתמיהה, אבל דרך אונקלוס להחליף התמיהה להחלטה (ב.א.). ותרגם לפי הכונה
(כמו שתרגם מליצה זו לעיל ל, ב לפי הכונה), וכי במקום אלהים אני להיות גבוה מעל גבוהים שאין לפניו לא אימה ולא פחד, אלא אימת השי"ת עלי (פ.א.). ומכאן, שהמכיר

שאינו רשות לעצמו, זו היא יראת שמים (מכתב מאליהו ח"ה).

(כ) אַתְחָשְׁבָתָּה: נַחֲשָׁבָה. צ"ע למה לא תרגם חֲשִׁבָה כמו שתרגם לעיל (טו, ו), "ויחשבה לו צדקה", וְחֲשָׁבָה, ע' מש"כ שם. ונראה שכונת אונקלוס שמש"כ ש"אַלְקִים חֲשָׁבָה" אינו כמו "אַתְּמָם חֲשָׁבָתָם". שהמחשבה של הקב"ה היתה לגלגל את הקורות באופן כזה, שיתהפך מחשבתם, ויתחשב (טובה. כא) אַזּוּן: ל' מִזוּן (עמש"כ לעיל מה, יא). שלשון 'כלכלה' פ', סיפוק המזון כמדת הצורך, כמו שבי' הרד"ק (סה"ש 'כול'), והרמב"ן (שמות כה, כט; עי"ש שהאר"י). תַּנְחִימִין: מילה זו היא הוספה על לשון הכתוב. וצ"ע דלכאור' הוא שפת יתר, שכבר אמר "ונחם יתהון" (לחם ושמלה). וי"ל דהכונה כמש"כ במדרש (בי"ד ק, ט; וחובא ברש"י), דברים המתקבלים על הלב, שהרי אין לפרש המקרא כפשוטו, דאין אדם מדבר על הלב (עיין מפרשי רש"י). (כג) בְּנִין תְּלִיתָאִין: תרגם "בני שלשים" שהוא כמו 'בנים שלשים', (והאב הוא הראשון, ע' תרגום שמוט כ, ה; לר, ז ורמב"ן שם). וכן כ' רד"ק (מלכים ב' י, ל). ודלא כאב"ע שכתב, שכיון

כ וַאֲתוֹן חֲשַׁבְתוֹן עָלַי בִּישָׂא מִן קִדָּם יִי אַתְחָשִׁיבָת לְטָבָא בְּדִיל לְמַעַבְד בְּיוֹמָא הָדִין לְקִיָּמָא עִם סָגִי: כא וְכַעַן לֹא תִדְחִלוֹן אֲנָא אֲזוֹן יִתְכוֹן וְיִת טַפְלָכוֹן וְנַחֲסִים יִתְהוֹן וּמְלִיל תַּנְחִימִין עַל לְבָהוֹן: כב וְיִתִּיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבוּהִי וְיִחְיָא יוֹסֵף מֵאָה וְעֶסֶר שָׁנִין: כג וְיִחְיָא יוֹסֵף לְאַפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אִף בְּנֵי מְכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אֲתִילִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף: כד וְאָמַר יוֹסֵף לְאַחֻוּהִי אֲנָא מָאִית וְיִי מְדַכָּר דְּכִיר יִתְכוֹן וְיִסְיָק יִתְכוֹן מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְקַיִים לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וְלִיעֶקֶב: כה וְאֹמְרִי יוֹסֵף יִת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִימַר מְדַכָּר דְּכִיר יִי יִתְכוֹן וְתִסְקוֹן יִת גְּרָמִי מָכָא: כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מֵאָה וְעֶסֶר שָׁנִין וַחֲנֻטוּ יִתִּיה וְשִׁמּוּהִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

אֱלֹהִים אֲתָכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עֲצַמְתִּי מִזֶּה: כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים וַיַּחֲנֻטּוּ אֹתוֹ וַיִּישִׂם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: חֲזָק רש"י

ונסתצח זהם, ואמר אחי הם ולנסוף הרג אותם, יש לך אח שהורג את אחיו. דצר אחר, עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד כו': (כג) על ברבי יוסף. כתרמומו. גדלן צין צרכיו:

חסלת פרשת ויחי

כ וַאֲתָם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְמַטָּה לְמַעַן עֲשֶׂה בְיוֹם הַזֶּה לְהַחֲיִית עַם־יִרְבִּי: שביעי כא וְעַתָּה אֶל־תִּירָאוּ אֲנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְכֶם וַיִּנָּחֶם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם: כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים: מפטיר כג וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאַפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים נָם בְּנֵי מְכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה יִלְדוּ עַל־בְּרָכִי יוֹסֵף: כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֲחָיו אֲנֹכִי מָת וְאֱלֹהִים פָּקַד וַיִּפְקַד אֶתְכֶם וְהַעֲלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וְלִיעֶקֶב: כה וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקַד וַיִּפְקַד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עֲצַמְתִּי מִזֶּה: כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשְׂרִי שָׁנִים וַיַּחֲנֻטּוּ אֹתוֹ וַיִּישִׂם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: חֲזָק רש"י

לטובה, והיאך אני לצדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דצרכים המתקבלים על הלב, עד שלא ירדמם לנאן, היו מרננים עלי שאני עבד, ועל ידיכם נודע שאני צן חורין, ואני הורג אתכם מה הצרכים אומרות, כת של צמורים ראה,

שהמלה "בני" סמוכה, הכונה בנים של שלשים, והנה הם רבעים. ורבי יוסף: וַיִּגְדֵּל יוֹסֵף. כונתו, "על ברכי יוסף", פירושו, גדלן בין ברכיו (רש"י). ואין לומר שאונקלוס מפרש "ילדו" להוראת הגידול (כדעת ראב"ע), שהרי גם לעיל (ג, א) יש מליצה דומה, ושם תרגם אונקלוס "ותלד", תלד. אלא פירש לפי הכונה. (כד) מְדַכָּר דְּכִיר: ע' מש"כ לעיל (ח, א; כא, א). (כה) וְאֹמְרִי: לא תרגם בלשון "קיום" (כדלעיל פסוק ה, ועוד), אולי מפני שהיתה כאן שבעות אֵלֶּה (ע' מש"כ לעיל כד, ח במלואים). מָכָא: מכאן, וכן פ' רבנו בחיי, "מזה", מן המקום הזה (ע' מש"כ לעיל לו, יז). (כו) וְשִׁמּוּהִי: ושמו אותו. תרגם כאילו היה לה"כ, וַיִּשְׁמִימֵהוּ [אנשים שמו את יוסף בארון. והמקרא קיצר בלשונן]. צ"ע שלא תרגם כדרכו בשורש "שוי", כמו "וַיִּרְחַח תְּשִׁימוֹ" (לעיל לב, יז), ורואח תשון (ע' פתשגן). ובתרגום יב"ע, ושון יתיה (ע' קרני אור - חומש מחוקקי יהודה).

הפטרות ויחי (מלכים-א ב, א)

וַעֲשִׂיתָ בְּחֻמְתָּךְ וְלֹא־תוֹדַר שְׂיִבְתּוֹ בְּשָׁלֹם שְׂאֵל: ו וְלִבְנֵי בְרוּלִי הַגִּלְעָדִי תַעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהִיוּ בְּאֶכְלִי שְׁלַחְנָךְ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבִרְחִי מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם אֲחִיד: ה וְהִנֵּה עֹמֵד שְׁמַעִי בֶן־גִּיֶּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבְּחָרִים וְהוּא קָלְלִי קָלְלָה נִמְרָצָת בְּיוֹם לְבַתִּי מַחֲנִים וְהוּא־יִרַד לְקִרְאָתִי הִירָדָן וַאֲשַׁבַּע לוֹ בִּיהוּדָה לֵאמֹר אִם־אֶמְיָתָךְ בְּחָרִב: ו וְעַתָּה אֶל־תִּנְקְהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אַתָּה וַיַּדְעָתָ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לוֹ וְהוֹדַתָּ אֶת־שִׁיבְתּוֹ בְּדָם שְׂאֵל: ו וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבָתָיו וַיִּקְבֹּר בְּעִיר דָּוִד: ו וְהַיְמִים אֲשֶׁר מָלָךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחִבְרוֹן מָלָךְ שְׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַם מָלָךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים: ו וְשָׁלְמָה יָשָׁב עַל־כֶּסֶף דָּוִד אָבִיו וַתִּכֶּן מַלְכָּתוֹ מֵאֹד:

ב וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוֹת וַיִּצֹו אֶת־שְׁלֹמָה בְּנֹו לֵאמֹר: ז אֲנֹכִי הֵלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחֻזְקָתִי וְהִיִּית לְאִישׁ: ז וְשִׁמְרָתָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִלְכַת בְּדַרְכּוֹ לְשֹׁמֵר חֻקָּתוֹ מִצְוָתוֹ וּמִשְׁפָּטָיו וְעֻדוֹתָיו כִּכְתוּב בַּתּוֹרָה מֹשֶׁה לְמַעַן תִּשְׁכִּיל אֶת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּפְנֶה שָׁם: ז לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרֹו אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בְנִיךָ אֶת־דִּרְכָּם לִלְכַת לִפְנֵי בְּאֵמַת בְּכָל־לִבָּכֶם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכְרַת לָךְ אִישׁ מֵעַל כֶּסֶף יִשְׂרָאֵל: ה וְגַם אַתָּה יַדְעָתָ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי וַיָּאֵב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְשִׁנְי־שָׁרִי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לֵאבְנֹר בֶּן־נֹר וְלַעֲמִישָׁא בֶן־יִתְרֹל וְהַרְגָם וַיִּשֶׂם דְּמִי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמִי מִלְחָמָה בַּחֲגֻרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמִתְּנָיו וַיִּבְנְעֵלוּ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו:

וּבְנֵינוּ יִמָּא יִסְגִּין: עיני תשובות דונש בן לברט (הורפס בסוף 'מחברת מנחם'), שמוכח מאונקלוס שהמלה "וידגו" מקורו משורש "דג", ושלא כדעת מנחם בן סרוק במחברתו שהמלה "וידגו", אף שמשמעו לשון רבוי, אינה משורש דג, אלא שורש בפני עצמו הוא. אבל עיני דעת רבנו

וסרים למשמעתו ("וליה ישתמעון עממא"). המדרגה השניה, שכלל ישראל שיחזרו לירושלים ויבנו את בית המקדש ("יסחר ישראל לקרתיה וכו"). והמדרגה השלישית שהצדיקים יהיו סביב למשיח, והלומדים תורה עמו (מרפא לשון; שערי אהרן). ועיין בגור אריה שפי' דעת אונקלוס באופן אחר מרש"י.

(טו) וירא מנחה כי טוב ואתהארץ כי נעמה ויט שכמו לספל ויהי למסעבד: וחזא חולקא ארי טב וית ארעא ארי מעבדא פירין ויכביש קחוצי עממא וישצי ית דיריהון ודישתארו כהון יהון ליה פלחין ומסקי מסין:

ומסקין מסין: כתב הגר"א (אדרת אליהו דברים לג, יח) בחלקו של יששכר נפלו פלטרס גדולים, בנינים נאים ונפלאים, והיו משכירין לכל הבא בארץ ישראל, שהיו שוכרים אצלם הבתים מחמת יופין, וכמו שכתוב בפרשת ויחי "וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה" ע"ש בתרגום אונקלוס (ע"כ).

ובחידושי הגר"ז (ע"ה"ת - סטנסי) כתב שהביאור בזה עפ"י מה שאיתא ברמב"ם (הל' מלכים ו, ג-ד), שבשבעה עממין הורגים כולם במלחמה, כמש"כ "לא תחיה כל נשמה". אבל אם השלימו וקבלו ז' מצות, ומס, ועבדות, מחיין אותן, עיי"ש. וזהו מה שתרגם. "וישיצי ית דיריהון", היינו שיהרגו כולם. ואלה שישארו יהיו לשני הדברים, "פלחין", היינו עבדות, ו"מסקי מסין", היינו מס כדינם (ע"כ).

ותרגם כדעת ר' שמואל בר נחמן שבמדרש (כ"ר צח, יב), שגם שבט יששכר הניחו לחיות מז' אומות שלא הכריתו. אלא ששעבדם במסים (פרשגן).

(יז) ויהידן נחש עליהרף שפינן עליהרף הנשף עקביוס ויפל רכבו אחור: ויהי גברא דיתבחר ויקום מדבית דן אימתיה תרמי על עממא ומחתיה התקף בפלשתאי כחיו חרמן ישרי על אורחא וקפתא וקמו על שבילא וקטיל גברי משירת פלשתאי פרשין עם רגלאן ועקר סוקן ורתכין וימער רכביהון לאחרא:

דיתבחר ויקום: צ"ע כפל הלשון. וי"ל שאונקלוס מפרש שיעקב אבינו ניבא על נקמת שמשון מפלשתים. ואמנם שמשון נבחר מה' (עוד לפני שנולד), כמו שבאה הנבואה לאמו "והוא יחל להושיע את ישראל וגו'" (שופטים יג, ה), אבל חלק מנקמתו מפלשתים, שהפיל עמודי הבית והרג סרני פלשתים ושלוש אלפים על הגג (המדרום בכתוב "ויפל רכבו אחור" - עיין רש"י ורמב"ן), היה גם נקמה על שנקרו את עיניו (שופטים טז, כח). ולכן תרגם, "יתבחר" (מהקב"ה), "ויקום" (מעצמו).

(כא) נפתלי אילה שלחה הנתן אמרישפרי: נפתלי בארע טבא ותרמי עדיביה ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון:

יהון מודן ומברכין: בברכת נפתלי (דברים לג, כג) על הפסוק "ומלא ברכת ה'" כתבו בעלי התוס' "שכל הבא מארץ נפתלי ורואה פירותיו מבורכין ואילנות מבלבין משבח ומברך את ה' על החדש. וכן אמר יעקב "הנותן אמרי שפר" (ע"כ).

כ' הרא"ה (שיטה מקובצת ברכות מד. ד"ה באוכלי), שאע"ג שכל הפירות נפטרים בפת, שהוא העיקר, אבל שאני פירות גינוסר (כמש"כ בגמ' שם), שבחלקו של נפתלי (כדאיתא בב"ב קכב), שהם שמנים ומתוקים הרבה, ולעולם הם עיקר, ומברכים עליהם והפת טפלה, וזהו שתרגם אונקלוס יהון מודן ומברכין עליהון (ע"כ). וי"מ שהכונה במש"כ "מודן ומברכין" לברכת "שהחיינו", שמברך הרואה פרי חדש (ש"ע או"ח רכה, ג). שלפי מש"כ רש"י מהמדרש "אילה שלוחה", זו בקעת גינוסר, שהיא ממחרת לבשל פירותיה, נמצא שהפירות החדשים הראשונים שברכו עליהם "שהחיינו" היו אצל נפתלי (ש.א. - צרור המור).

(כד) ותשכב באיתן קשתו ויפיו ורעי ידיו מידל אכיר יעקב משם רעה אכן ישראל: ומבת כהון גביותיה על דקנים אוריתא בסתרא ושוי תקפא

נפשו סליקתא: מצאנו לשון 'עלה' ("מטרף בני עליה"), להוראת הסתלקות, "אל תעלני בחצי ימי" (תהלים קב, כה), ועוד (ע' רש"י, חזקוני, והכוה"ק דברים טז, ג).

(ו) לאיסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כירבא שילה ולו יקמת עמים: לא יעדי עבד שלמן מדבית יהודה וספרא מבני בנחוי עד עלמא עד דיימי משיחא דדיליה היא מלכותא וליה ישתמעון עממא:

עד עלמא: כתב הרשב"א (ש"ת ד, קפז; הובא ברבנו בחיי), שאונקלוס מפרש המלה "עד" בלשון הכתוב, כמו, לעד, שהשררה היא נחלתו, ואם תסור ממנו, לא תסור לעולם, כי בסוף יבוא המשיח. לכן בא טעם המקרא על המלה "עד" להורות שאינה נמשכת אחר "כי יבא שילה". וצ"ל, "עד עלמא, דיימי משיחא", והמתרגם "עד דיימי משיחא", טועה (ע"כ). וזה דלא כגרסת הספרים שלנו. ונראה שגם רש"י לא גרס כן בתרגום, שהרי פירש לעיל (כד, לג), שתיבת "כי" בלשון הכתוב כאן מתפרשת "אשר". ולהגירסא שלפנינו יש לפרש שאונק' מפרש "עד" שבמקרא בשני פנים. פירש שהיא כמו 'לעד', וגם שהיא חוזרת על ההמשך, "עד כירבא שילה".

(יא) אסרי לגפן עירו ולשרקה בני אתנא כבם פיון לבשו ובדמ-ענקים סותו: וסחר ישראל לקרתיה עמא ויבנו היכליה יהון צדיקא סחור סחור ליה ועבדי אוריתא באלפן עמיה ותי ארגון טב לבושיה וכסותיה מילא מילא צבע ודורי וצבעין:

וסחר ישראל לקרתיה: "גפן" הם ישראל (כמש"כ רש"י), כדכתיב, "גפן ממצרים תסיע" (תהלים פ, ט) (כ"ר צט, ח), "עירה" זו ירושלים, כמאמר הגמרא (כתובות קיא): "אין עיר אלא ירושלים". ובאה האות ה' במקום ו' הכנוי כמו "אהלה" (לעיל ט, כא עיי"ש אב"ע; וכלעיל במלה "שילה" לפירוש התרגום עיי"ש רש"י). ותרגם כאילו היה לשון הכתוב "אסרי גפן לעירו", שנטל האות ל' מהמלה "לגפן" והוסיפה למלה "עירה" (עיין בענין זה מלבי"ם ויקרא ד, ה אות ריד), וכן דרכו בעוד מקומות (ע' לעיל לא, כט; דביים לג, כא) (נפש הגר; נחניה לגר). או שלדעת אונקלוס האות ל' של "לגפן" יתירה, כמו האות ל' ב"לסיוחן מלך האמורי" (תהלים קל, יט) (לבוש). ו"אסרי" לאונקלוס הוא לשון הקפה (רש"י סוכה מה.), אך צ"ע, מה ענין "אסרי" ללשון סבוב (לבוש). כ' האב"ע (בהקדמתו לפירוש התורה), שגם לדעת אונקלוס פשוטו של מקרא ש"עירה" פירושו כ"בני אתנו", אלא שרצה להוסיף פירוש נוסף.

עמא ויבנו היכליה: על שם שער האיתון נקרא כל ההיכל ("יבנון היכליה"), כמו שנקראת העיר שער על שם שיוצאים ובאים דרכו, כמו "שער אויביו" (בראשית כב, יז), שתרגומו 'קרוי סנאיהון', ועוד (ת"מ). ועי"ל, שכיון שהמעמיד דלתות בנכסי הגר קנאם בחזקה (כ"ב נג.), ע"י שכלל ישראל יעמידו "שער האיתון" יתחשב כאילו בנו בהמ"ק. ולפ"ז יתכן שגם לדעת אונקלוס ירד לעת"ל בית המקדש של אש משמים (ר.ל. עפ"י פירוש מהר"ל דיסקין וצ"ל ל"ושמחנו בתקונו" בתפלת מוסף של ג' רגלים). מהתרגום משמע שבנין בית המקדש יהיה אחר ביאת המשיח, וכ"כ הרמב"ם, אבל מהגמרא (מגילה טז:) משמע שיהיה לפני בואו (א.פ.). ויש עוד פירוש במדרש איך מרומז ב"בני אתנו" בית המקדש, ע"ש שמתנים שם שבחו של הקב"ה [גם תרגום זה הזכיר האב"ע בהקדמתו לפירוש התורה וכתב שכל כונתו היתה להוסיף מדרש על פשוטו של מקרא]. **יהון צדיקא סחור סחור ליה:** ויש אומרים שהכונה במה שתרגם ש"יהיו הצדיקים סביב לו", שישבו על יד המשיח שהוא הנשיא כחצי גורן עגולה (כדאיתא בסנהדרין לו:), ומושבם בבית המקדש בירושלים, דהיינו "עירה" (משכיל לדוד).

עבדי... עמא: נראה מהתרגום שעתידיים להיות שלוש מדרגות בזמן המשיח. המדרגה הראשונה, שהיו אומות העולם נכנעים למלך המשיח

התרגום "באחסנתיה יתבני מקדשא", שהמזבח צריך להיות בנוי בנחלת בנימין. אבל מה ששרתה שכינה בחלקו של בנימין אין זה מפני שהיה נחלתו, אלא זכותו של בנימין גרמה (כמבואר בזבחים נג: ובימא יב.) ולכן תרגם "בארעיה" (ע"כ).

ויש להוסיף עפ"י מש"כ הגר"א (א"א דברים לג, יב), ש"בזכות הצער שהיה לבנימין על מקצת המזבח שאינו בחלקו" (יומא יב. ועוד), זכה בנימין ש"נעשה אושפיזון לשכינה". וכונת הגמרא, 'אושפיזון', היינו, נוב וגבעון ושילה (ע"כ). ולפי זה יש לפרש התרגום. שבענין המקום של בית המקדש שיש דין שצריך שיהיה של כל ישראל, ונלמד דין זה ממש"כ "מכל שבטיכם", נתקיים זה בירושלים בעצם מה שלא נתחלקה לשבטים. ולמ"ד שנתחלקה לשבטים מ"מ לבסוף חזרו וקנו מקום בית המקדש לכל ישראל (ע' תוס' ב"ק פב: ד"ה ואין). ולכן על מקום בית המקדש תרגם ובאחסנתיה, משום שלא היה זה אלא נחלתו, שהיתה מתחילה מיועדת לחלקו, אבל לא היתה ארצו, שקנו אותו לכל ישראל. משא"כ נוב וגבעון ושילה, שאעפ"י שהיה בהם השראת השכינה, כהגר"א לעיל, מ"מ לא נאמר בהם "מכל שבטיכם", ולא היה דין שצריך להיות משל כל ישראל, ועל כן תרגם 'בארעיה תשרי שכינתא', שהמקומות האלו היו 'בארעיה' ממש (היכלא דנהורא).

בצפרא ובפניא: יש לחברו לרישא דקרא ("באחסנתיה יתבני מקדשא"), דבעיקר דין הקרבן אין דין שיקרב בחלק בנימין דוקא, דבכל מקום שראוי להקטיר כשר. ולרבי יהודה (זבחים נט.) ששלמה קידש כל הרצפה, הרי כל הרצפה כשרה להקרב. ורק במזבח יש דין שיהיה בחלקו של טורף (זבחים נג:). ועיין ליקוטי הגרי"ז (ח"א עמ' נב) שהוכיח מהגמרא (זבחים ס.) שהרצפה אינה צריכה להיות בחלקו של טורף. אבל גבי קרבן התמיד מבואר ברש"י (יומא כז: ד"ה הוי) שצריך מערכת עצים חדשה כל יום. והריטב"א (שם לט. ד"ה ולא היו) הביא שיש מפרשים שהוא הדין לתמיד של בין הערבים. וממילא צריך מזבח דוקא, ולכן דוקא משום ש"באחסנתיה (של בנימין) יתבני מקדשא" (דהיינו המזבח), מקריבים בחלקו את קרבן התמיד (חבצלת השרון שמות כ, כג - עמ' תסא, ב ד"ה ובתרגום).

ולעדן רמשא... משאר קדשיא: 'לעדן רמשא' הכונה, מבעוד יום (עיין תרגומי דברים טז, ו), וכלשון המקרא "ערב", שמשמעותו גם אחה"צ, מעת שמתחיל השמש לנטות למערב, כמש"כ רש"י (ברכות טז.), והרמב"ם (שמות יב, ו). וכלשון הכתוב (דברים טז, ו) "תזבח את הפסח בערב" (והכונה "בין הערבים", עיי"ש רש"י). צ"ע למה המתינו עד הערב ולא חלקו מיד אחרי הקטרת האימורים להרבות זמן האכילה (מ.ד.ל.). ועיין צפנת פענח (עה"ת) שביאר "שלל", שהכונה לעורות הקרבנות שהם לכהנים (ע' זבחים קג:). ולכן נקראים "שלל" מפני שהם לגמרי של הכהנים, אף לקידושי אשה. משא"כ בבשר הקדשים (עיין קידושין נב:). ולפי"ז אולי כונת אונקלוס לחלוקת העורות שהיו מחלקים בערב אחרי גמר העבודה (פסחים נו.). שבחלוקת העורות אין דין שצריכים לחלק כל עור ועור, ולכן חיכו עד הצהרים וחלקו עור כנגד עור. אבל בתיב"ע שתרגם ע"ד אונקלוס (וכן בתרגום ש"ש ה, א), מפורש שהכונה לקדשים הנאכלים. ובתיב"ע "רמשא" כאן פירושו לילה ממש (תו"מ).

פרק נ

(י) ויבאו עד-נרן האמור אשר בעבר הנרן ויספדו-שם מספר גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים: ואתו עד בית אדרי דאמור דבעברא דירדנא וספדו תמן מספיד רב ותקפו לחדא ועבר לאבותי אבלא שבעת ימים:

בית אדרי: כתב הרוקח (רות ג, ב), "גרין" בלשון הכתוב היא מלה

רחצניה כבין אתרמא דהב על דרעוהי אחסין מלכותא ותקפו דא הות ליה מן קדם אל תקיפא דיעקב דבמימריה זן אבהו ובניו ורעא דישראל: ותבת בהון נביותיה על דקנים אוריתא בסתר, ושוי תקפא רחצניה:

לדעת רש"י (ד"ה ויפוזו) 'על דקנים אוריתא בסתר' אינו תרגום של "באיתן קשתו", וגם אינו הסבר למה התקיימו החלומות, וא"כ צ"ע למה בכלל הוסיפו אונקלוס. ולולי דבריו היה נראה לבאר שאונקלוס פירש שני טעמים לקיום החלומות, ושניהם מקורן מהמקרא "באיתן קשתו". טעם אחד 'על דקנים אוריתא בסתר', שלא חטא באשת פוטיפר. וזה מונח במלים "באיתן קשתו", כלשון הירושלמי (הוריות פ"ב ה"ה), נמתחה הקשת וחזרה, ובגמרא (סוטה לו:) א"ר יוחנן משום ר' מאיר ששבה קשתו לאיתנו. וטעם שני 'ושוי תקפא רחצניה', כפירש"י, "באיתן קשתו", בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח.

לדעת הקדמון מנחם בן סרוק (במחברתו שורש איתן) פתר אונקלוס "ותשב באיתן קשתו", ושוי בתוקפא רוחצניה, ושאר המלים שלפני זה הוסיף "להרחיב הפתרון עד אשר יתיישב היטב". וכתב שיהודה בן קרני טעה בפירוש התרגום מפני שחשב כי המלים 'ותבת בהון נביותיה' הוא פתרון 'ותשב באיתן קשתו' (ע"כ). אבל גם האב"ע פירש התרגום על דרך יהודה בן קרני (הקדמה ל"שיטה אחרת"), והוסיף, שמפרש "באיתן" כמו, 'באותם', וזהו שתרגם 'ותבת בהון'. וגם מפרש "באיתן", 'נביותו', בחילוף האותיות (ע"כ). נמצא שלדעת האב"ע אונקלוס פירש "באיתן" בשלושה פנים, באותם, נביותו, בחזק (בתוקפא).

ושוי תקפא: לדעת אונקלוס "איתן" בלשון הכתוב אינו שם תואר להקב"ה, כלומר, הַחֲזֵק, שהרי לא תרגם 'תקיפא', כמו שתרגם בהמשך פסוק זה, אלא שם מופשט, הַחֲזִיק (ע' פתשגן).

כה) מאל אכיד ויעודך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום ורצפת תחת ברכת שדים ורחם: מימר אלהא דאבדו ויהי בסעוד וית שדי ויברכך ברכך דנחתן מאלא דשמיא מלעילא ברכך דננרן ממעמקי ארעא מלע ברכתא דאבדו ודאמך:

דאבדו ודאמך: כתב המהר"ל (גור אריה), רש"י נדחק מאד בפירוש התרגום. וכונת אונקלוס כפשוטו, שהשדים מיוחדים להניק וליתן, והרחם לקבל. וכן האב שנותן הזרע נקרא "שדים", והרחם שמקבל הזרע, נקרא "רחם". וכאילו כתיב ברכת נתינה וקבלה וכו'. וזה הפירוש פשוט (ע"כ). ולא תרגם "שדים ורחם" כפשוטו מפני שאין סדר הטבע כן, שמתחילה מתברך הרחם, ואח"כ מתברכות השדים בחלב. (בא.א.). גרסת רש"י, דאבא ודאמא, ופי' המולידים והיולדות (משבט יוסף) עיי"ש. **כז) בנימין ואב ימרה פבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל:** בנימין בארעיה תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון מקרבין דהניא קרבנא ולעדן רמשא יהון מפלגין מותר חולקתון משאר קדשיא: בארעיה תשרי שכינתא: יש לפרש, דבברכת מקום המזבח זכה בנימין גם לברכה של השראת השכינה, כדכתיב (דברים יב, יא), "והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם (ותרגומו, לאשראה שכינתיה תמן), שמה תביאו וכו' עולתיכם וזבחיכם".

בארעיה... ובאחסנתיה וכו': כ' המהרש"א (זבחים נג: ח"א ד"ה בחלקו), שאונקלוס כדעת המ"ד (יומא יב.), שירושלים נתחלקה לשבטים [יהודה ובנימין] (ע"כ). ולתנא שסובר שירושלים לא נתחלקה לשבטים, מפרש האי דכתיב "בנימין זאב יטרף" לא על הקרבנות, אלא על שאול (תוס' י"ד יומא יב.), כמו שפירש רש"י. ועיין חזון איש (אורח קכו, ח).

איתא בכתבי הגרי"ז, שבזבחים (נג:) מפרש הש"ס דמה שתרגם אונקלוס "יתבני מקדשא" הכונה, המזבח שהוא מקודש לדמים. ולפי"ז מדויק ל'

מורכבת - גר נ', שמרחיקין הגורן מן העיר נ' אמה (ב"ב כד: (ע"כ). ובארמית י"ל שהשם "אדר" ע"ש פעולת הזרייה, ששם זורים התבואה, "ויזר על המים" (שמות לב, כ), תרגומו (בנוסחאות מדויקות), ודָךָ על אפי מיא (י.פ.). ורגילות היא שהאות ז' מתחלפת לאות ד' בארמית, כמש"כ הרמב"ן (דברים לג, כה).

(טז) וַיֵּצֵאוּ אֱלִיָּוֶסָה לְאִמֶּר אֲבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לְאִמֶּר: וּפְקִידוֹ לֹת יוֹסֵף לְמִימֶר אֲבוֹךָ פְּקִיד קָרָם מוֹתוֹהָ לְמִימֶר:

לֹת: יש להעיר שאונקלוס מתרגם המלה "אֶל" בלשון המקרא ב"ב אופנים, כל מקום לפי המכוון נוכמש"כ רמב"ן (לעיל מט, כט), "ויתכן שישמש אֶל בפנים רבים". (א) "ויאמר יוסף אל אחיו" (לקמן פסוק כד), לאחיה. (ב) "ויצאו אל יוסף" (כאן), לֹת יוסף. (ג) "ושמעו אל ישראל" (לעיל מט, ב), מן ישראל. (ד) "ויבאו אל נח" (לעיל ז, טו) ועלו עם נח. (ה) "אל תפנו אל האילים" (ויקרא יט, ד) בְּתַר טעון. (ו) "אל אחיו" (לעיל מג, ל), על אחיה. (ז) "אל אשה" (שמות יט, טו), לצד אתתא. (ח) "אל האלהים" (שמות ג, ו), בצית יקרא דה'. (ט) "איש אל אחיו" (שמות כה, כ), חד לְקָבִיל חד. (י) "אל פרעה" (לעיל מ, יד), קָרָם פרעה. (יא) "אל תוך הים" (שמות יד, כג), בְּגוֹ ימא. (יב) "אל אדניו" (דברים כג, טז), ליד רבונה. ויש שתרגם "אֶל" לפי הכונה, ולא לפי המלה. כגון, "אל עקד" (לעיל ל, מ) כָּל דרגל, "אל לאה" (לעיל ל, י), צִלְוֹתָה דְּלָאָה. ויש שאינו מתרגם כלל המלה "אֶל", כגון לעיל (טז, יא).

(יט) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֲלֵהֶם יִרְאוּ כִּי תַתַּח אֱלֹהִים אֲנִי: וְאָמַר לְהוֹן יוֹסֵף לֹא תִדְחֲלוּן אֲרִי דְחֵלָא דִּי אֲנִי:

דְּחֵלָא דִּי אֲנִי: גם מתרגום אונקלוס כאן יש להוכיח מה שאמרו חז"ל שמותר לאדם להתפאר את עצמו במצות יראת ה' (פנים יפות לעיל מב, יח). ויש לפרש התרגום עפ"י מש"כ "דעת זקנים מבעלי התוס", וז"ל, כי נשבר לבי, וירא אלהים אני. "התחת" כמו, (דברים א, כא) "אל תחת" (ע"כ). וכמו (לעיל לה, ה) "תחת", בחילוף אותיות (א.י.), שתרגמו, דחלא (ע' לעיל שם). ויש אומרים שאמנם בלשון הכתוב האות ה' היא בתמיהה אבל דרך אונקלוס להחליף התמיהה להחלטה (ב.א.). ותרגם לפי הכונה (כמו שתרגם מליצה זו לעיל ל, ב לפי הכונה), והכונה, וכי במקום אלהים אני להיות גבוה מעל גבוהים שאין לפניו לא אימה ולא פחד, אלא אימת השי"ת עלי (פ.א.). ויש לפרש כונת אונקלוס, שהמכיר שאינו רשות לעצמו, זוהי יראת שמים (מכתב מאלהו ח"ה).

(כו) וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מִנְחָה וַעֲשֶׂר שָׁנִים וַיַּחֲנֹטוּ אֹתוֹ וַיִּשֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם: וּמֵית יוֹסֵף בַּר מִנְחָה וַעֲסָר שָׁנִין וַחֲנָטוּ יְתִיָּה וְשִׁמוּהִי בָּאָרוֹן בְּמִצְרַיִם: וְשִׁמוּהִי: יש מחלוקת בין גדולי המדקדקים איך לפרש "וַיִּשֶׂם" בלשון הכתוב. יש אומרים שפירושו, וַיִּשֶׂם [אותו אחד] בארון במצרים, פועל יוצא (ולפ"ז המקרא קיצר בלשונו והיה ראוי להיות "וישם אותו", עיין מש"כ לעיל). ויש אומרים שפירושו, וַיִּשֶׂם (עיין אב"ע). ובדעת אונקלוס צ"ע, שיתכן שתרגם לפי הכונה (עיין תרגומו לעיל כד, לג; נתינה לגר כאן ושם).

פרשת שמות

פרק א

(א) וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: וְאֵלֶּין שְׁמֹתָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעָאֵלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גִּבֵּר וְאַנֶּשׁ בֵּיתָה עָאֵלוּ:

דְּעָאֵלוּ: אשר באו. אונקלוס ששינה ללשון עבר, אין זה מפני שא"א לתרגם בלשון הווה (כיון שכבר באו), שהרי גם לעיל (בראשית מו, ח), בזמן בואם, תרגם בלשון עבר נאבל "ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים" (בראשית מב, ה) תרגם "הבאים" בלשון הווה. אלא מפני שזה דרכו פעמים רבות, להחליף הפעלים הבאים בלשון הווה (אולי מפני שנראים כתוארים), ללשון עבר או עתיד לפי הענין. וכן יוסיף המלה "אשר", שבארמית מרומזת באות ד' בראש המלה. אמנם כאן יש ליתן טעם להוספת המלה "אשר", שהוא על דרך שכתב המלבי"ם (איילת השחר אות צז), שהבינוני עם ה"א הידיעה טעמו כטעם "אשר".

(יא) וַיִּשְׁמֹוּ עָלָיו שְׁרֵי מַסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֶת־פִּתְחָם וְאֶת־רַעְמָסֶס: וּמִנְאוּ עֲלֵיהֶן שְׁלֹטוֹנִין מִבָּאֵשִׁין בְּדִל לְעִנּוּאֵיהֶן בְּפִלְחָנֵהוֹן וּבְנֵי קָרְוִי בֵּית אוֹצְרֵי לְפָרְעָה יָת פִּיתוֹם יָת רַעְמָסֶס: מִבָּאֵשִׁין: כונת אונקלוס ש"מסים" היא תיבה שנכלל בה שני שורשים. שורש 'מס' ושורש 'מסס'. ואילו היה משורש 'מס' לחדוד היה ראוי לכתוב "מסים" בפת"ח. ואם משום "מסס" היה הראוי לכתוב שרים "ממסים" מבנין פיעל, ולא היה בא בלשון רבים. והביאור, שאמר פרעה שיעשו שרים לעשות מס עליהם, והשרים האלו יכונו לענותם (העמק דבר).

(כא) וַיְהִי כִּי־יִרְאוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: וְתוֹה כִּד דְּחֵלָא תִּתָּא מִן קָרָם יי וְעֵבֶר לְהֵן בְּתִין:

לְהֵן: לשון נקבה (להן הוא לשון זכר). ואע"פ שלה"כ הוא "לָהֶם", לשון זכר, כבר כתב החזקוני (כאן), שבהרבה מקומות מצינו במקרא לשון זכר גבי נקבה (ע"כ). ואמנם יש נוסחאות מדויקות של תרגום אונקלוס, שבאופן קבוע התרגום של "לָהֶן" הוא לְהוֹן (וכן בעוד מלים בגוף שלישי שאין בהם הבדל בין לשון זכר ללשון נקבה). ועיין דניאל (ז, יט) שיש הבדל בין הקרי לכתוב בענין זה. מ"מ יתכן שכאן תרגום "להן" הוא נכון ודוקא. מפני שיש לפרש שהמלה "להם" כאן אינה מוסבת על המילדות אלא על המצריים. וכן פ' ב"דעת זקנים מבעלי התוספות", שעשה לעבדיו בתים כדי שיראו אם הולכת אצל העבריות. וכן לק' (ב, יז) י"מ "וישק את צאנם", שהמלה "צאנם" אינה מוסבת על צאן בנות יתרו (שאו תרגומו, עֲנָהן), אלא על צאן הרועים (שתרגומו עֲנָהן), עיין "העמק דבר".

(כב) וַיֵּצֵאוּ פְּרַעְהָ לְכָל־עַמּוֹ לְאִמֶּר כָּל־הַבָּנִין הַיֹּלִיד הַיֹּאֲרָה תִּשְׁלִיכֵהוּ וְכָל־הַבֶּת תַּחֲיוֹן: וּפְקִיד פְּרַעָה לְכָל עַמִּיהָ לְמִימֶר כָּל בְּרָא דִּתְיָלִיד לִיהוֹדָא בְּנֵהָרָא תְרַמּוּנִיה וְכָל בְּרִתָּא תִּקְנָמוּן:

לִיהוֹדָא: לפי דעת התרגום שהגזרה היתה רק על היהודים, מוסבר מה שמרים אמרה (לק' ב, ז), שתקרא "אשה מינקת מן העבריות". וכמו שפירשו ב"תוס' על התורה", שלפי הפשט דוקא מהעבריות, שהרי להם אין בנים להניק כיון שהושלכו ליאור.

פרק ב

(ח) וְהָאִמֶּר־לָהּ בַת־פְּרַעָה לָבִי וְתַלְלָהּ הָעֶלְלָה וְתִקְרָא אֶת־אִם הַיֶּלֶד: וְאָמַרְתָּ לָּהּ בַּת פְּרַעָה אִזְוִילִי וְאֶזְלַת עוֹלִימָתָא וְקָרָתָ יָת אִמִּיהָ דְּרַבְיָא:

אִמִּיהָ דְּרַבְיָא: לא תרגם כלה"כ "אמא דרביא". וזה על דרך לשון המקרא "בְּנֵי בְעֹר" (במדבר כד, ג; עיי"ש רש"י). וכן לק' "אחות נחשון" תרגם, 'אֶחָתִּיה דְּנַחֲשׁוֹן'. אמנם בלשון 'בן' או 'בת' הנסמכים אל אבותיהם, יבואו בנסמך כמו בלשון המקרא. כגון, "ואלעזר בן אהרן" (לק' ו, כה), תרגומו, "ואלעזר בר אהרן" (ולא 'בריה דאהרן'). "בת לוי" (לעיל פסוק א), תרגם "בת לוי" (ולא 'ברתיה דלוי'). וכן בסמיכות האשה לבעלה, "אשת משה" (לק' יח, ב), "אתת משה" (ולא 'אתתיה דמשה'), וצריך טעם (לחז"ש).